

ספר

טוב ירושלים

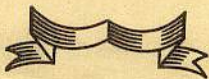
בעשרייבונג פון
ארץ ישראל

מיט מפות אין בילדער

פון

אשר אנשיל גרינוואלד

אונגוואר

תּרצ״ד לפ״ק

טוב ירושלים

בעשרייבונג פון ארץ ישראל

אלע הייליגע שטערט אין ערטער, מקומות הקדושים, אין קברי
הצדיקים, מיט מפות, אין בילדער, אויך איין איבערבליק איבער דען
היינטיגען מצב פון לאנד, איבער דער מאסענעליה אין איהרע געגנטער

פון

אשר אנשיל גרינווארד

בעהמ"ח ס' מטה אשר על שמיח, זוכרהברית, נרמצוה, קיצור נחלת שבועה

אונגוואר

בערעגסאם תרצ"ד לפ"ה

BUCHDRUCKEREI SAMUEL KLEIN BEREHOVO. ČSR.

— 1934 —

נאכדרוק אָהנע ערלויבניס פון פּערפּאָסער איז פּערבאַממען.

TÜW JERUSOLAJIM

BESCHREIBUNG VON EREZ ISRAEL (PALÄSTINA)

ZU HABEN BEIM VERFASSER

אדרעססע צום פּערפּאָסער

ANT. GRÜN WALD

UŽHOROD Č. S. R.

RADVANSKA 36.

טוב ירושלים איף לשון הקדש שפראכע איז אייך ערשיענען אין
זעלבער אויספיהרונג, צו בעקאממען ביים פּערפּאָסער איינפֿ
אבערער אדרעססע.

פאָרוואָרט

יברכך ה' מציון וראה ב־טוב ירושלים
כל ימי חיך. תהלים קכ"ח.

דוד המלך עליו השלום זאגט אשרי כל ירא ה' התולך בדרכיו, וזוה וואוּל איז דעם מענטשען דער פארקט זיך פאר השי"ת אין גייט אין זיינע וועגען, ווען דאָ עסט פון באַמדיגונג פון דיינע וועג, נאטירליך אלס פארקטגענד פון השי"ת, אשריך וטוב לך וואוּל איז דיר אויף דער וועלט אין וואוּל אויף יענער וועלט, אין רעכנזא אױס גוטע ברכות וואס פאר דיא דאזיגע מענטשען געבױרט, אין שליעסט מיט אָבען ערוועהנטען פסוק, וואס בעדייטעט השי"ת זאלל דיך בענטשען פון ציון אין זאלסט זעהן דאס גוטס פון ירושלים, אייגענטליך העט ער געזאלט זאגען «ותראה» בטוב ירושלים דאס הייסט איין אויסדרוק פון איין ברכה דאָ וועסט זעהן דאס גוטס פון ירושלים, אזוי אבער דאס ער זאגט «וראה», דאס איז איין אויסדרוק פון בעפעהל דאָ זאלסט זעהן דאס גוטס פון ירושלים, דאָ נייטיג זיך איין פשט, עס לאסט זיך ערקלערען איז קורצען דערארט, עס איזט בעקאנט פון ספרים הקדושים, דאס דאָ שפע וואס הקדוש ברוך הוא שיקט פאר דער וועלט בכלל און פאר יודען בפרט קומט דורך ארץ ישראל, דאָרט איז דער יענער השמים, דער טויער וואָס דאס הימלישע איז מיט דעם אירדישען פארבינדען דא ארום גייען אללע יודישע תפילות ארויף אין שפע קומט דא ארום ארונטער, וזי דער נביא (מלכים א' ה' מ"ח) זאגט והתפללו אליך דרך ארצם, יודען ווערדען בעטען צו דיר דורך זייער לאנד ארץ ישראל, הגאון רבי יעקב עמדין ז"ל אין דער הקדמה צום סידור שרייבט באריכות דאס דיא תפלות פון אייד יוד ווערדען נור דאמאלס אנגענומען ווען ער מאכט בייא זיך א פעסטען ענטשלוס צו גיין וואוינען קיין ארץ ישראל, אפילו ער בלייבט צוריק מחמת עס איז איהם דורכאויס ניש מעגלעך, ווערדען זיינע תפלות נתקבל, ווער עס דענקט אבער איבערהויפט ניש פון ארץ ישראל קען ער קיין אנשפרוך ניש האבען זיינע תפלות זאָללען אנגענומען ווערען, זעהע דאָרט נאנץ באַריכות, נור אבער בלויס מיט מחשבות האט גאר קיין ווערט, מען מוט אויך מיט דער טאטה טראכטען פאר ירושלים, וועס עס איז ניש מעגליך צו וואונען אין ירושלים אדער ארץ ישראל, זאל טראכטען פון גלות אױס פאר דעם גוט ערגעהען פון א"י אין ירושלים, דער האַט א באַרעכטיגען אנשפרוך השי"ת זאלל איהם שיקען שפע ברכה והצלחה וואס קומט וזיא געזאָגט דורך ירושלים, דאס דאזיגע שטייט אין דיא פסוקים וואס אינוערע ווערטער הייבען זיך אן, נעמליך נאך דעם וזיא דוד המלך שילדערט דאס גוטס פון א גאטעספורטיגען וואס געהט אין גאָטס וועגען וואָס השי"ת ווירד איהם געבען עולם הזה מיט עולם הבא, דערצו בניך כשתילי ויתם עהרליכע גוטע קינדער, זאגט ער יברכך ה' מציון, זאלסט וויסיג זיין דאס דיא ברכה קומט נור פון ארץ ישראל פון ציון ירושלים, דאָרד

פארווארט

מוסט אויף דיר נעמען דיא פליכט «וראה במוב ירושלים» דוא זאלסט מיט אללע
דיינע כוחות טראכטען פאר דעם גוט ערגעהען פון ירושלים וואס איז געמינט
ארץ ישראל, אללע מיני טובות וואס דאס הייליגע לאנד ברויך מוסט דוא טראכטען
צו בעזארגען דערביי זינט ער ווייטער, מוסט טראכטען דאס יודישקייט זאל
דערהאלטען ווערען אין לאנד דאס איז געמינט מיט דיא ווערטער «ראה בנים
לבניך» דוא זאלסט טראכטען דיינע מינדער זאללען קינדער האבען דאס הייסט
אז זייא זאללען ווירדיג זיין אונטערופען צו ווערען קינדער, דען ווען קינדער
פערלאזען דיא וועגען פון דיא אבות הייסען זייא קיינע קינדער, אזוי וועט זיין שלום
על ישראל, פריעדען צווישען יודישע קינדער.

עס איז אימער געווען צווישען יודען א זאלכע וואס האבען משתוקק געווען
צו זיין אין ארץ ישראל דיא האבען זיך ערגעהרט פון ארכיט אין מסחר
אין טייל זענען געוועסען געלערנט תורה איז זענען אונטערשטיצט געווארען פון
זייערע ברודער פון דיא גלות לענדער, דיא יעניגע וואס האבען געהאבט א געפיל
פאר ארץ ישראל האבען א הוי געשיקט זייערע מילדע נדבות פאר זעלכע עס איזט
געבויעט דיא פערשידענע וואלעמטעניקייטס מוסדות, תלמוד תורות, ישיבות, סתם
וואונגען, מושב וקנים, בית יתומים, שפיטעלער פאר קראנקע ל"ע, בתי מדרשים,
לענאטען, עס איז שאן קרוב צו הונדערט יאהר וואס האט זיך בענייעט דער געדאנק
צו קויפען באָדען אין ארץ ישראל צו וועלכען עס האבען צוגעהאלפען דיא יודישע
מאגנאטען וויא מאָנטיפייער ראטשילד איז נאך אנדערע, עס זענען געבויעט
געווארען יודישע קאלאניען וויא א סך יודען האבען עקספּירטירט, יאהר תרנ"ז
איז דער רעיון הודך דיא ציונים פערשטארקט געוואָרען מיט מאדערניזירונג אויף
יסודות וואס זענען ניש על פי תורה, דיא עליה קיין ארץ ישראל איז פערגרעסערט
געווארען מען האט געקויפט פיעל באדען איז אויסגעבויעט ישובים, סתם עדהליכע
יודען זענען וויטער געפאדערען קיין ארץ ישראל וויא פריהער, לעצטערע צייטען
האט זיך געמאכט א שטרעמונג קיין ארץ ישראל אימגעהייער גרויס, יעדער וויל
פאדערען קיין ארץ ישראל, ניש וויל יעדער וויל אין ארץ ישראל זיין גור
וויל ער וויל ניש אין חוץ לארץ זיין דיא לאגע איז איבעראלל קריטיש, און אין
ארץ ישראל זינט מען אז עס איז ויער גוט, לאז זיין ארץ ישראל, נאך
זיך דיא לאגע צו פערבעסערן, מאן קומט אין הייליגען לאנד אין מאן פערנעסט
גאר אז דאס איז ארץ ישראל דאס הייסט דאס לאַנד פון יודען דיא מוס מען
א יוד זיין, דאס מיינט מען ניש א נאציאנאלער יוד גור א תורה יוד, טאָמער
האלט מען זיך ניש צו דעם האט מען שוין פערשטויסען דעם «וראה במוב
ירושלים», ירושלים ארץ ישראל פיהלמ זיך גור דאמאלט גוט ווען מען האלט
דיא תורה, כי מציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים, נאך אונזעהליגע סטוקים זאגען
דאס ארויס, אלזע או מיר וויללען תקב"ה זאלל אונס משפיע זיין ברכה
והצלחה וואס קומט הודך ארץ ישראל אזוי וויא עס שטייט יברכך ה' מציון
מוזען מיר מקיים זיין «וראה במוב ירושלים» מיר מוזען ארץ ישראל צופריעדען
שמעלען, ווען מיר זענען אין חוץ לארץ מוזען מיר מחזיק זיין דיא תלמודי חכמים פון
ארץ ישראל, אין אנדערע מוסדות, ווען מיר גייען קיין ארץ ישראל זאללען

פאָרוואָרט

מיר חלילה ניש מכוה זיין דעם כבוד פון ארץ ישראל אזוי האבען מיר צו האפען
 אז מיר וועלען געניסען דיא השפעה פון ארץ ישראל און אונזערע שונאים וועלען
 אונס חלילה קיין שלעכטס טוהן, דער שר פון ארץ ישראל איז הקב"ה אליין, און
 אז מיר וועלען האלפען זיין תורה וועט ער זיין אונזער בעשיצער.
 איך האב דארום מחבר געווען דיעזעס קליינע ספר «טוב ירושלים» אים דא
 אינויסמענדע צו ערקלערען וואס ארץ ישראל אין ירושלים איז, דא
 וועט יתברך האט מיר געשענקט דיא זכיה פאָריגעס יאהר צו זיין אין ארץ
 ישראל, מתפלל צו זיין אויף פיעל מקומות הקדושים, אין דעם ספר
 ווערט ערקלערט אלע מקומות הקדושים פון א"י, קורצע מפות פון ארץ ישראל
 אין ירושלים אין בילדער פון הייליגע און הויסטארישע ערטער, אין וואס דער
 עיקר איז דאס דאס איזט א לאנד פון הייליגקייט ווא אינזערע אבות, אונזערע
 מלכים, אונזערע נביאים, אונזערע אנשי כנסת הגדולה, אונזערע תנאים ואמוראים
 אין אנדערע צדיקים האבען געווירקט, מיר זאללען זיך ניש לאסען פון דיא נאציג-
 נאלע שטרעמונגען אהינרייסען, מיר זעהען שאָן צו וואס זייער אבמדיניגקייט פון
 דער תורה האט צוגעפיהרט, פיעל פון זייא האבען שאן חרטה אויף זייערע
 מעשים, עס איז פאר אונס א מוסר השכל מיר זאללען זיך האלפען צו דער
 תורה צום עין חיים, וועט מקויים ווערען יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלים
 כל ימי חיך דאס לעבען וואס איז על פי התורה איז איין לעבען, בונה ירושלים
 ד' נדחי ישראל יכנס בב"א.

אוהאָראָד-אונגוואַר, כחדש תמוז תרצ"ד.

אשר אנשיל גרינוואלד
 בעהמ"ח מטה אשר, זוכר הברית
 נר מצוה, קיצור נחלת שבעה.
 שו"ב דקה"י אונגוואר י"א.

טוב ירושלים

קאפיטעל א

ארץ ישראל

א. ארץ ישראל איז איין הייליג לאנד עם הייסט ארץ הקדושה עם האם נאך פערשיעדענע נעהמען לויט איהרע מעלות ארץ המדה, נחלת צבי, ארץ החיים, דאס איז דאס לאנד וואס דער באשעפיר האט צו געזאגט פיר אונזערע עלטערן עם אונס צו געבען, ער האט זיין פערשפרעכען געהאלטען, מיר זענען געזעסן איז דעם לאנד וואס פליעסט האנג אין מילעך, נור וייל מיר האבען געזונדיגט זענען מיר פערטריבען געווארען פון דעם דאווענען לאנד אין פער-שפרייט געווארען אין דיא פיער עקען פון דער וועלט, אין דאס בית המקדש איז דורך אינזערע שולד חרוב געווארען, נור אבער דאס הייליגקייט פון לאנד בעשטייט נאך היינט אויך, איבערהויפט פון דער שטאדט ירושלים איז נור ניש געמינערט דיא קדושה, דיא הערצער פון אלע יודען זענען שטארק געקניפט צום הייליגען לאנד און צו דער הייליגער שטאדט ירושלים, און יעדער גליסט זיא צו בעזעצען אפילו זיא איז חרוב, אין האפט זיא צו זעהען אויפגעבויעט אויף איהר ריכטיגקייט אין דיא צייטען פון אינזער משיח במהרה בימינו, אין ניש נור וודען ליעבען ארץ ישראל נור אפילו דיא אנדערע פעלקער האבען אויך גליסטונג צו דעם לאנד, וויא אונזערע הייליגע חכמים זאגען (שמות רבה פ' ל"ב שוח"ט ה' ועוד) דאס עם הייסט דאדורך ארץ צבי איין גליסטיג לאנד יעדער גליסט עם, יעדער קניג וואס האט פארמעגען אין זיין לארץ, און אין ארץ ישראל האט ער ניש ווערט ניש גערופען מלך.

ב. דיא גרענצען פון לאנד זענען דיא דאווען וואס הקב"ה האט אנגעוויזען פאר אברהם אבינו וויא איז דער תורה שטייט, לויט וויא עם איזט אויף דיא מפה בעצייכענט איז דיא לענג פון צפון צו דרום 445 קילאמעטער דער בארען פון ארץ ישראל איז 65 מיווענד קוואדראט קילאמעטער.

ג. דער ריכטיגער נאמען פון הייליגען לאנד איז ארץ ישראל וויא ערווענהט איז, וואס אין דער וועלט ווערט עם היינט גערופען פאלעסטינא, דאס שטאמט פון דיא צייטען וואס דיא גריכען האבען רעגיערט אין לאנד אין צייטען פון צווייטען בית המקדש, עם האבען אז דער וייט פון ארץ ישראל ביים ים געזאגט דיא פלשתיים איין קליינער טייל פון ארץ ישראל, פון זענען דיא פלשתיים האבען וויא גערופען דאס לאנד פאלעסטינא, וויא האבען געטייט דאמיט

צו ערנדיעריגען דיא עהרע פין ישראל, אבער דער אמת'ד נאמן פין לאנד איז ארץ ישראל.

ד. ווייטער ווירד בעשריבען זיין דאס יודען האבען תמיד געוואונט אין ארץ ישראל אפילו אין די צייטען פין נאך דען חורבן, אין אפילו מהאט דיא יודען פארפאלגט האבען דאך יודען ניש פערלאזט דאס לאנד, מיט גרויס מסירת נפש מיט אויפאפערן דאס לעבען זענען יודען געגאנגען אין לאנד אין פערשיע-דענע סכנות אזוי וויא איין קינד צו זיין מוטער, אין אלטע צייטען איז דער צופוהר קיין ארץ ישראל געוועהן זייער שוועהר קיין באהען קיין דאמפשי-פען האבען ניש עקסיסטרט, דיא שטראסען אין לאנד גופא זענען גע-ווען מיט סכנות פערבינדען אין דיא הויכע בערג צווישען פעלזען אין דער פחד פין ווילדע אראבער דיא רוצחים, אפילו ווען דיא וועלט האט שוין אויף דעם געביעט פארשריט געמאכט, מאן האט איבעראל אויסגעכויט וועגען אין שטראסען אין ארץ ישראל ווייט צוריקגעבליעבען, ענדליך אין יאהר תרנ"ב איזט געבויעט געווארען דיא ערסטע אייזענבאהן אין ארץ ישראל פון יפו קיין ירושלים, צו וואס אללע יודען האבען זיך שטארק דערפרייט ווייל עס איזט פיעל פערלייכ-טערט געווארען דער צופוהר ביז ירושלים, ווער עס האט אבער געוואלט בייזוהר-נען דיא איבריגע הייליגע שטעדט, האט נאך געמוזט זיך ארום פלאגען אויף אייזלען, אויף קעמלען, אויף פיהרען אויף דיא שלעכטע פחדים-דיגע וועגען.

ה. דיא וועלטשלאכט פין יאהר תרע"ד-ע"ח, האט אפילו אויף ארץ ישראל פיעל ערגער געווירקט וויא אויף אללע אנדערע מדינות, יודען האבען געלישען הונגער אין מגפות ר"ל, אבער אויף דעם געביעט האט דיא מלחמה נאך זיך איבערגעלאזט דאס הייליגע לאנד מיט אויסגעבויעטע שטראסען וואס דיא מערקען האבען כשעת דער מלחמה צו סטראמענישע צוועקען אהערגעשטעללט. דיא ענגעלנדער אזוי וויא זוי האבען דאס לאנד איינגענומען, האבען זייא נאך שטראסען אין אייזענבאהנען געבויט, אזוי דאס היינט איז דאס לאנד פארזעהן מיט אספאלט שטראסען אין אללע זייטען פון לאנד אין עס איז גרויסער פארקעהר פון אויטאמובילען אין אייזען-באהנען, למשל ווען מען קומט קיין ארץ ישראל אויף דעם פארט פון חיפה, אדער יפו, האט מען גלייך אויסן, אדער באהן וויא אהין מען ווילל פארעהן, ווער עס ווילל לאנדען אין אלעקסאנדריא (ענישטען—מצרים) קאן פארעהן מיט אייזענבאהן אלעקסאנדריא—קאנטארא—לוד—ירושלים, אזוי אויך קיין יפו אדער קיין חיפה, פון לוד אויס, קיין טבריא געהט נאך קיין באהן נור ביז סאמאח פון דארט אין צווייא שעה מיט איין דאמפשיף קיין טבריא, קיין צפת אין קיין חברון אין ניש דא דיא אייזענבאהן, אבער גוטע שטראסען מיט אויטאמובילען פערקעהר, אזוי אויך צו דיא קאלאניען, אזוי וויא עס ווערט געציגט אויף דער מפה וואס איך האב געמאכט, דעם לעזער טיילווייזע צו אריענטירען אין דיא גרענעצין דיא ערשער אין דיא הויפטשטראסען פון הייליגען לאנד, אויף דיא צפון זייט קומט נאך צו צו ארץ ישראל וואס איך האב נישט געציכנעט ווייל דיעזער טייל קאמפט ווייניג אין בעטראכט אין עס איזט א שטרייט צווישען דיא הייליגע חכמים אב דיעזער טייל איז דעכט ארץ ישראל.

ו. ארץ ישראל האט הקב"ה אין דער הייליגער תורה געלויבט מיט איהרע פרוכטען, דער הויפט לויב איז וואס דער פסוק זאגט לא תחטר כל בה, דאס הייסט ארץ ישראל איז אויסגעשטאמעט מיט אללעם עס פעהלט נאר ניש דארין, אזוי זוגט דער ספרי אנדערע לענדער זענען אנגעוויזען אין לאנד אויף דעם אנדערען, וואס איין לאנד האט, האָט ניש דאס צווייטע, אָבער ארץ ישראל פעהלט גור ניש.

ז. דיא פירות פון ארץ ישראל זענען געווען בערוהמט גוט, אין געוואקסען גרויס, אין דיא צייטען פון בית המקדש האט ארץ ישראל ניש געהאט וויא אבצולאָנערן איהרע פרוכטען אזויפיעל איז געוועזען, דיא חכמים זאָגען דאס אללע מדינות האבען אנגעפיללט ארץ ישראל מיט גאלד און זילבער פאר זייערע תבואות, דיא גמרא ערצעהלט רבי יהושע בן לוי איז געקומען אין דעם אורט גבלא, האָט ער געזעהן דיא הענגלעך טרויבען האט ער געמיינט דאס קעלבער זענען צווישען דיא וויינערבען, האט מען איהם געזאגט, דאס זענען טרויבען, האט ער געזונט: לאַנד, לאַנד, ציה איין דיינע פירות, צו וועס געבסט דו דיינע פירות צו דיא ערביים, וואס האבען אונס צוגרונד געלייגט, דאס אנדערע יאָהר זענען דיא טרויבען שאָן קליינער געוואָרען, דער רמב"ן ו"ל רוחמט נאָך זעהר ארץ ישראל מיט איהרע פירות, וואס ער האט נאך אליין געזעהען, עס האט איהם אָיך בעריהרשט דאס דאס לאנד גיבט אָפּלעכע שיינע פרוכטען פאר דיא שונאים פון ישראל, ער האט זיך אָבער בערוהיגט אין האט דארויף געזאגט איין ביישפיעל, דו זינט זאגט ער צום הייליגען לאנד ביא מיר גלייך צו איין יולדת וואס איהר קונד איזט קראנק אין קעגן ניש פערנעמען דיא מוטערמילך, דיא מוטער מיז אָבער לאזען אבזייגען דיא מילעך, ווייל זיא האט שמערצען און ווייל זיא מוס טראַכטען דאס דאס קינד זאָלל שפעטער האבען צו זייגען, גיבט זיא דערווייל צו זייגען פאר דיא זיינעדיגע הינד, דער באָדען אין ארץ ישראל איז שטאַרק אויסגעכונג אין איז געאייגענט צו אַללע מינים פרוכטען, נור דיא אַראַבער וואס בעזעצען איהם, זענען ניש פעהיג אויסנוצען דעם באָדען, היינטצוטוג וויא יודען בעארבייטען דאס לאַנד זעהט מאן וואס איז טייטש ארץ ישראל, ווייטער וועט נאך פורקומען שמוסען פון דעם טעמא.

ח. דיא ערך פון הייליגען לאנד איז ניש איבעראל גלייך, טייל ערטער איז דוּא דיא ערד ווייס, וויא קאַלעך, אזוי איז ירושלים אין איהר געגענד, טייל איז דיא ערד שוואַרץ, אָדער רייטליך, פיעל בערג איז דא וואס זענען הויך שטיין, מאַנכע בערג זענען אזוי וויא בעדעקט מיט אייז ביסעל ערד אין זיע געבין ארויס אַללערהאַנד תבואות און פרוכט, צווישען דיא נאקטע שטיינער וואַקסען ארויס בוימער מיט דיא בעסטע פירות, זעהר וואונדערבאר, טרויבען וואַקסען פיעל, עס-טרויבען און וויינטרויבען, פון טרויבען מאַכט מען אָיך האניג איז ברויפיען, אייל-בירמען וואַכסען פיעל, פון דיא מאַכט מען שמן, אָיך ווערען זיא איז זאָלין איינגעלייגט, אין זענען איין גוטער שפייז צו ברויט, עס גיבט אָיך שמן פון זשומשמין אָיך גוט צום עססען דעם רופט מען תירש, פייגען מילגרויסען און נאָך נאָך פיעל פירות אין פיעל פערשיעדענע גרינצייג. אַתרוגים לימאָנען, אַראַנזשען

אראנדשען (פאמערצאנצען) וואסמען זעהר פיעל שאַן היינט אין ווערען צושיקט
איבער דער וועלט.

ב. דאס קלימאט אין ארץ ישראל איז ווארם אין כולל זעהר געזונת, דיא
בעזעמצער פון לאנד זענען געזונדע שטארקע מענשען, עס זענען דא אין
לאנד פערשיידענע געגענדען, בערג, עבענע, און בארטען פון ים, אויז אין דאס
לאנד ניש איין אייניג קלימאטושעס, עס ענדערט זיך דאדורך צו ווארם אין קאלט,
טרוקען אין פייכט, דיא זוממערדיגע הייז קען דערגרייכען אין ירושלים 42 גראד
צעלזיוס, אין טבריא ביז 45 גראד, אנדערע געגענדער איזט דא פערשיידענע,
ווארמע אין קאלטע, עס אייז פערדאנדען ערטער וואס בייא טאג אין שטארק
היים אין בייא נאכט אין גוט קאלט, פון פסח ביז סוכות געהט קיין רעגען גאר
ניש, נור בייא נאכט געהט איין טוי ער דאכט זיך וויא איין וואַלקען, דער טוי
מאכט פייכט דיא ערד דאס זיא אין פעהיג צו ערצייגען דיא געוויקסען, רעגען
הייבט אן אין חשוף, דאס הייסט (ירח) פרוידרעגען, נאכדעם רעגענט אין חצי אדר
(מלקוש) שפעטרעגען, ווען רעגען טוקט ניש אין דער בעשטיממע צייט, זענען
יודען מתפלל אין פאסטען וויא עס שטייט אין דער גמרא און אין שולחו ערוך,
עס זאלל קיין הונגער-יארה זיין, אויך ווייל דער רעגן גיבט וואסער צום טרינקען
אין קאכען, דאס רעגענוואסער ווערט צוזאמענגעזאמעלט אין דיא בורות (מער-
דעקטע גרובער אויז ברוגען) אין דיא ברכות (אָפּענע גרובער וואסער צו האל-
טען), דיא רעגענוואסער אין ארץ ישראל איז גוט צום טרינקען בלאד אין ים,
אפילו וויא לאנג וויא שטייען ווערען זייא ניש פערדאָרבען, היינטיגע צייטען איז
שאַן דא וואסערלייטונג מיט צוסטערנען, דיא ווערען וואס אהמאָהל פערדערעסערט
אין פערבעסערט, דורך דיא רעגירונג אונד דיא קאָלאָניסטען.

קאפיטעל ב.

ירושלים

א. ירושלים דיא הייליגע שטאדט, דער אורט וואָ דאס בית המקדש איז גע-
שטאנען, דער צענטרום פאָן דער יודישער אומה, דאָרט האבען
אמאהל געוואונט איהרע קעניגע איהרע נביאים, איהרע כהנים, דעם נאָמען
ירושלים האט איהר השם יתברך אליין געגעבען, וויא אינווערע חכמים זאָגען דאס
אברהם אבינו האט זיא גערופען יראה (בראשית כ"ב י"ד) אין שם דער זוהן
פין נח האט זיא גערופען שלם, דאָדורך האט השם יתברך גערופען דיא שטאדט
מיט אללע צווייא נעהמען יראה און שלם צוזאמען ירושלים. דיעוער נאמען
איז איהר געבליבען ביז היינטיגע טעג בייא אללע פעלקער.

ב. ווען דיא יודען זענען ארויס פון מצרים צו ערדאָרבען דיא הייליגע לאנד, איז
דער שבט יהודה אויסגעגאנגען אויף ירושלים אין האבען זיא פערברענט
(שופטים א' י"ח) זייא האבען אבער דעם יבסי וואס איז דאָרט גיעסען ניש געקענט
פארטרייבען ביז עס איזט געקומען דוד המלך אין האט איהם פערטריבען אין האט

זיך בעזעטצט אין ירושלים נאך דעם וואס ער איזט אין חברון געוועסען אלס קעניג זיכען יאהר, דוד המלך האט געבויעט דעם פונדאמענט צום בית המקדש אין זיין ווהן שלמה האט דערפארטיגט דעם בוי פון בית המקדש אין האט געמאכט ירושלים פאר זיין קרוין פון שוינקייט איין פרייד פאר דער גאנצער זעלט, דא הייליגע שטאדט ירושלים איז שוין פיעל מאל תרוב געווארן אין צוריק אויפגעבויעט געווארען, אין פין דער צייט וואס דא יודען זענען פאן איהר פערטריבען געוואָרען, איז זיא שאָן געוועזען אין בעזיטן פון פערשיעדענע פעל-קער, היינט צו טאג איז ב"ה ירושלים זעהר שוין אויסגעבויעט, יעדעס פאלק גלייט צו האבען אין נחלה אין דער הייליגער שטאדט וויא בייזען אין איהר פאלאסטען און מירטע געבעטהיזער און צוזאמענקונפט פלעצער, עס קומען תמיד מענטשען בעזוכען דא הייליגע שטאדט פון דער גאנצער וועלט צו זעהען איהרע אלטע זעהענוויירדיגע זאכען וואס האבען אין דער וועלט קיין גלייכען, אין ערב חנוכה פון יאהר 5678 איז געקומען דא הייליגע שטאדט אין דער מאכט פון דער רעגירונג ענגלאַנד, זיא איזט היינט צו טאג וואס אמאל זעהנער און גרעסער, זיא איזט גערעכנעט פאר זיין גראסשטאדט אינג האנדעלשטאדט, דער מסחר וואקסט וואס אמאל מעהר אין איהר, זיא איז דא הייפטישטאדט פון ארץ ישראל.

ג. דער אנבליק פון דער הייליגער שטאדט פון דרויסען איז זעהר שוין, בע-פאהר דער מענטש קומט אין איהר ווען ער איז נאך אויף איהרע ארומיגע בערג צייגט זיא זיך פאר איהם מיט שוינקייט אין הערליך פערעכטיגקייט, דאס יודישע הארץ ווירד זיא אונקיגענדיג פול מיט געוויין און פרייד, זיין אויג זעטיגט זיך פון איהר אנגענעמקייט, פון צווישען איהר היזער אין פאלאסטען זעהט זיך ארויס דער גרויסער טורם פון דער מאַשעע וואס שטייט אויף דען אָרט וואָ אונזער בית המקדש איז געשטאנען, דאס אויגענמערק לענקט זיך באלד אויף דיעזען אורט און דאס הערץ ווערט באלד גערירט זיך דערמאנענדיג דא איז גע-שטאנען דאס אלעדויליגסטע, דא האט זיך דא שכינה הקדושה מיט איהרע וואונדער בעוויזען וויא זעהן איז דאס דאמאלס געווען אפילו ניד פון ווייטען אנצוזעהן.

ד. ירושלים פון היינטיגער צייט איז בכלל איין אורט, דאך זערט עס אין צווייא געטיילט, איין טייל איז אלט ירושלים דאס איז דאס ירושלים וואס אין תנ"ך אין היסטאריע ווערט פון איהר דערציילט, דאס ירושלים איז ארום גענימען מיט איין מויער וואס איז הויך אין האט מויערען וויא פאלגענד ערקלערט ווירד, דער צווייטע טייל איז ניא ירושלים ארום דער מויער פון אלט ירושלים, ניא ניא ירושלים איזט געבויט אויף דען איירופעישען טייל מיט ברייטע גאסען אויף ווענען אין אויסמוזובילין צו פאהרען, דא ווימען פון דא גאסען זענען דא סרעטור-ארען פון אספאלט אָרער געהאקטע שטיינער צום פאסירען פון פוס-עהער, ניא ירושלים איז פינה מאל אזוי גרויס וויא אלט ירושלים, אין איהר געפונט זיך געוועלבער אין גרויסע האַנדעלהיזער גלייך וויא אין אללע איירופעישע גראַס-שטעטע, באַנקען מיט וועכטעלשטובען גרויסע האַטעלס, שפיטעלער און אפא-טייקען, קונסטלאטען פאָן אנדערע רעגירונגען, א. ד. ג. דער טייל ניא ירושלים

אין געבויט געווארען אין דיא לעצטע הונדערט יאהר, איהר פארנעם איזט אויף צפון זייט אין מערב זייט פון דער אלטער שטאדט, ווייל אויף מזרח אין דרום זייט איז דער טאהל נחל קדרון אין דער טיעפער אָרט תופת אין גיא בן הנס אין דער בארג צופים, דיעזע זענען ניש געאייגנטע אויף וואָהנערטער.

קאפיטער ג.

דיא מויערען מיט דיא טויערען ארום ירושלים

א. אין דיא צייטען פון צווייטען בית המקדש איז ירושלים געווען ארומגע-גענומען מיט דרייא מויערן אין מיטום האט זייא חרוב געמאכט, דיא שטאדט האט זיך געצויגען דאמאלס ביז ארויף אויף דען בארג הר הזיתים, אזוי אז דער קבר פון חולדה הנביאה אויף דעם שפיץ פון הר הזיתים איז זיך גע-פאלן אין דער שטאדט, אזוי אויך דיא קברו מלכי בית דוד זענען דאמאלס גע-ווען אריין פון דער מויער.

ב. דיא דריטע מויער האט הורדוס געבויט צו פארגרעסערען דיא שטאדט, אין דאָרט זענען געווען געבויטע הייזער דאס איז אבער אלעס חרוב געוואָרען, נור מען טרעפט נאָך היינט איבערבלייבונגען פון דיא מויערען בייא אויסגרא-בונגען אין דער נייער שטאדט, אין מען לאסט פון זייא עפעס צום געדענקען. ג. דיא מויער וואס געפינט זיך היינט ארום אלט ירושלים וואס איהר לענג איז רינגסאום פיער קילאָמעטער, דיא איז געבויט אויף דיא פונדאמענטען פון דער ערשטער מויער, וואס שלמה המלך האט געבויט, אין ווינקעל מזרח—דרום און אין ווינקעל צפון—מזרח געפינען זיך גרויסע שטיינער וואס זענען לאנג פון זעכצען ביז צוועלף מעטער, עס שיינט דאס דיעזע זענען פין דעם בייא פאָן שלמה המלך וואס אין פסק ווירד ערצעהלט (מלכים א' ה' ל"א) פון זייער גרויס-קייט, דיא דאָזיגע מויער איז בייא חורבן בית ראשון צושטערט געוואָרען, און שפעטער וויעדער געבויט אונד חרוב געוואָרען ביז עס האט זיא געמאכט דער מירקישער קעניג סולטאן סולימאן אין יאהר רצ"ג—רצ"ט 5293—5299 דיא מויער שטייט היינט אין איז וואונדערבאר אין שיינקייט.

ד. דיא הייך פון דער מויער איז צוועלף מעטער, אין איהר געפינען זיך דרייא און פערציג טירמע, אין דיא דאָזיגע טירמע געפינען זיך טירמע פון בע-אָכאָמונג וואס מען קוקט פון ווייטען אָב קיין פיינד מאכט קיין אנגרוף אויף דער שטאדט. אין דער מויער אויף פיעל ערטער איז געמאכט לעכער אויף צו שיעסען מיט פייילען אויף דעם שונא, היינט צו טאָג איז ירושלים בעוואָרענט מיט מוניציאָן פון אללע נייעסטע זאכען, אויף מעהרערע שטעללעס פון דער מויער אייבען אין דער הייך איז צוגערישט אויף שפאציר פון מענטשען, מען געהט ארויף מיט שטייגען, וואס זענען געמאכט מיט אייזערנע אונלאהן, אויף דער מויער איז דא אייזערנע צוימען מען זאָלל ניש ארוםפאלען, אויף דער מויער אויבען זעהט מען דאס הערליכקייט פין דער הייליגער שטאדט אין איהרע אומגעבונגען.

ה. אין דער מויער וואס נעמט ארום אלס ירושלים געפינען זיך אכט מויערן אויף דער מערב זייט איז שער יפו «אספאער מאהר» ביים דעם דאָזיגען מויער איז דער צענטרום פון האנדעל פון אלט אין נייע ירושלים, דאָרט איז אין געמועמל פון מענטשען פון סוחרים און אנדערסנלייכען אָהן איין אויפהער, נאָהנט צום דאָזיגען מויער געפינען זיך דיא גרויסע באַנקהויזער דיא גרעסטע געוועלכער דיא פּאָסט דער טעלעגראַף, אויך איז דאָרט נאָהנט דער מורס פון שטאמפּויער זעהר זעהנסווירדיג, דעם דאָזיגען מויער רופט מען אויך שער חברון «חברוןער מויער» ווייל דורך דעם מויער נעמט זיך דער וועג קיין חברון, דער דאָזיגער מויער איז געווען געבויעט וויא דיא איבריגע מויערען פון דער שטאָרט מיט זייטיגע וואָלען און אויף זיא איין קשת (און געוועלכונג) און דער הויך, אָבער אין יאהר תרנ"ט 5659 האט קייזער ווילהעלם פון דייטשלאַנד בעזוכט דיא הייליגע שטאָרט אין אויף זיין סערלאַנג האט דער טורקישער סולטאַן איהם בעוויליגט צו בעווייטיגען דעם קשת מיט דעם טייל מויער העכער דעם קשת אזוי איז דער מויער אָפּען און דער הויך, דער קייזער ווילהעלם האט דוס געמוהן צו-ליעב זיין שטאַלצקייט, ער האט ניש געשווינט דעם שיינעם אַנטיק פון דעם מויער כדי זיך נאכצוגעבען דוס גליסטיג פון זיין ביזו הארץ אריין צו מאַרשיירן אין דער אלטע שטאָרט זיצענדיג אויף זיין פערד מיט אויסגעצויגענער שווערד גלייך צו זיינע אורעלמעדן וואס האבען אין יאהר תתנ"ו 4856 דאס הייסט דיא קרייצציגע, וועלכע האָבען צו יענער צייט הרוב געמאַכט דיא הייליגע שטאָרט דיא טייהר וואס איז אין דער זייט פון גרויסען מויער איז ניש פערענדערט געווארען.

ו. אין דער צפון זייט פון דער אלטער שטאָרט געפונען זיך דרייא מויערן, א' «שער החדש», ב' «שער שכם», אָדער «שער העמודים» פון וועגען דיא זאהלען וואס שטייען אין אינווענדיקסטען טהייל פון מויער, אויף דיא דאָזיגע זאָהלען געפונט זיך איין אלטע אַראַבישע איינשריפט דאס דער מויער איז געבויעט געוואָרען אין יאהר רצ"ז 5297 אין דיא צייטען פון סולטאַן סולימאַן אויף דעם ארט ווא עס איז פריהער געשטאנען איין אנדערער אלטער מויער, דער דאָזיגער מויער בעשטייט פון צווייא טירמע, אין אויבערער טייל געפינען זיך דיא רעשטען פון איין אלטען קשת וועלכען דיא אלטערטומספאָרשער האבען דערקלערט דאס ער שטאַמט פון דער מויער פון קעניג אַריפס פון דיא יאהרען 3780 ג' תשי"ב דער דאָזיגער מויער איז איינער פון דיא חשובע מויערען אין דער אלטער שטאָרט, נאָהנט צום דאָזיגען מויער «שער דמשק» ווייל דורך דעם מויער גייט דער וועג קיין דמשק. ג' «שער הורדוס», אָדער «שער הפרחים» דער מויער פון בלומען, ווייל אויף טייל שטיינער וואס זענען אין מורס פון דעם דאָזיגען מויער זענען אויסגעקריצט פערשיעדענע בלומען.

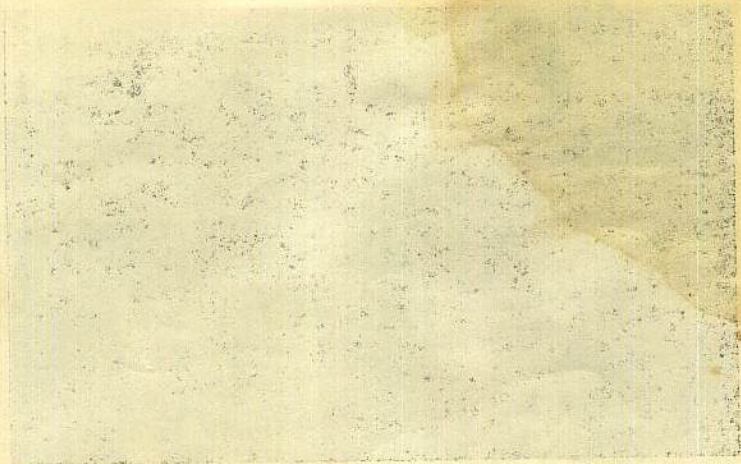
ז. אין דער מורס זייט געפינען זיך צווייא מויערן. 1 «שער האריות» 2 «שערי רחמים» דער דאָזיגער מויער איז אויף דעם באַרג «הר המוריה» וואס איז דער «הר הבית» דער כאַרן וואס דאס בית המקדש איז אויף איהם געשטאנען, אין גאָר אלטע צייטען ווען דער צונאנג צום כותל המערבי איז ניש געווען פרייא פלעגען יידען מתפלל צו זיין נעכען שער הרחמים, היינט צו טאג איז שווער

ירושלים העתיקה עם החומה והשער
מצד צפון

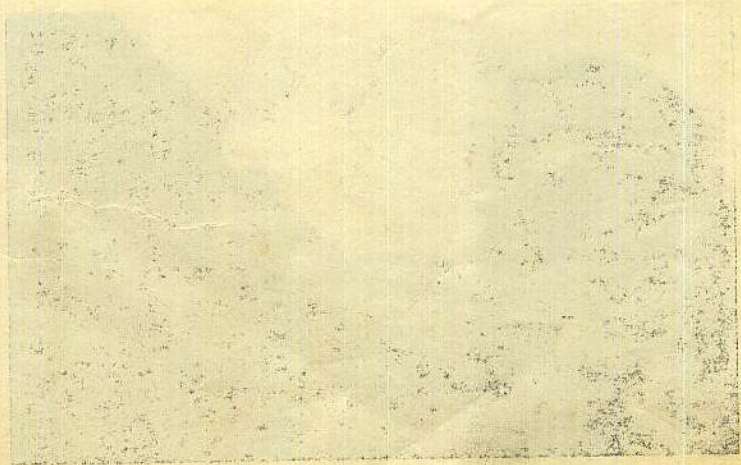

ירושלים החדשה (רחוב יפו)

11

[Faint, illegible text, possibly a signature or stamp]

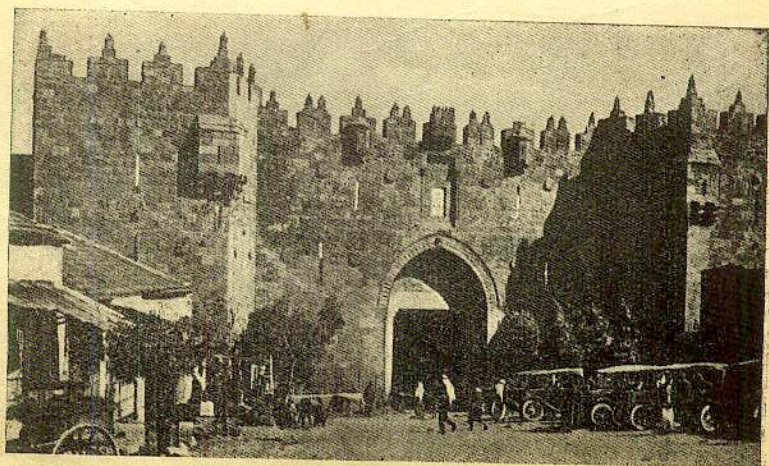

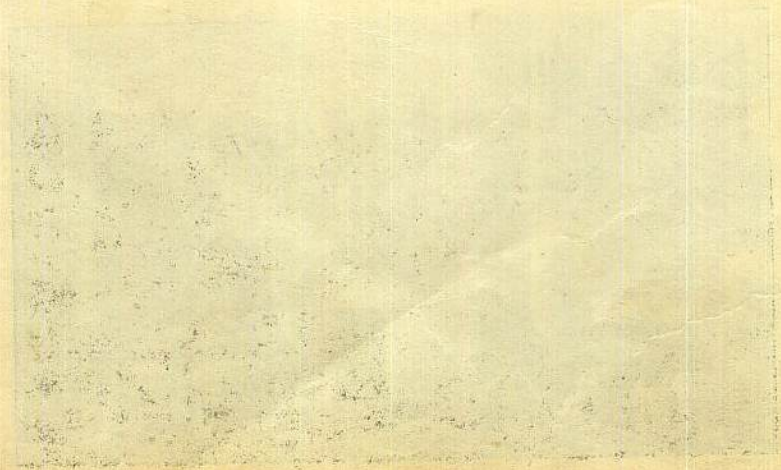
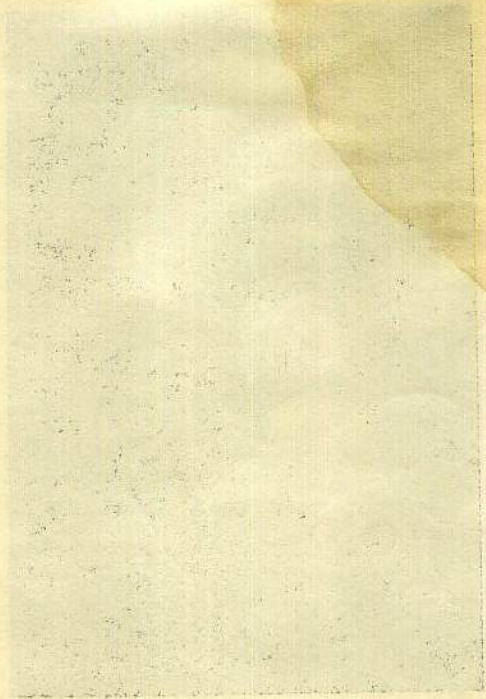
[Faint, illegible text, possibly a signature or stamp]

רחוב בירושלים העתיקה
(דרך למתחם המערבי)

דער צונאנג צום שער הרחמים ווייל דער דאָזיגער אורט איז פול מיט קברים פון דיא גוים דיא מוסעלמענער.

ה. דער שער הרחמים איז איין בוי פון גרויסע וואונדער, זיינע ביישטילען זע-
נען פון אלטע זאָהלען אויס איין שטיק שטיין, דיא אראבער זאָגען
אז דיא דאָזיגע זאָהלען האט געשענקט דיא מלכת שבא (מלכים א' י') פאר שלמה
המלך, דער טויער איזט היינט צו טאג אנגעשפערט אין פערבויעט מיט שטיינער
אבער דיא זאָהלען מיט דעם קשת אובער זייא און דיא שוועלען פון דיא זאָהלען
דערקענט מען, זייא זענען וואונדערבארע שניצער ארבייט שיינע בליטהען און
בלומען פאר דעם טויער געפינט זיך איי גרויסער זאל פון מעכטיגע גרויסע
שטיינער מיט שיינע פערצערונג.

ט. אין דער הרום זייט געפינען זיך צווייא טויערן. 1. «שער ציון» זענען דעם
זענע וואס ציהט זיך פין דעם טויער ביז קברי מלכי בית דוד, פון דעם
טויער אן ציהט זיך דיא טויער בארג אפ צום מאהל «נחל קדרון». 2. «שער
האשפות», אָדער «שער הקטן», ווייל ער איזט דער קליינסטער פון דיא איבריגע
טויערן.

קאפיטעל ד.

דיא גאסען פון ירושלים

א. דער איינגאנג אין אלט ירושלים קען נור זיין דורך איינעם פון דיא טויערן
פון דער טויער, אין פריהערע צייטען פלעגט מאן ביינאכט אנצושפערען דיא
שטאדט מיט דיא אייזערנע טויערן, אייף דיא צווייטע זייט פון דיא טויערן
הייבען זיך אן דיא גאסען אין דיא מארקען פון ירושלים, דיא גאסען זענען
גאנץ ענג און שמאל פול מיט געוועלבער און לארען אויף גאנץ אלטען סיסטעם
זייא אזוי וויר געפינען אין תלמה, דיא געוועלבער זענען פון דיא צווייא זייטען
פון דער גאס דאס מייסט געוועלבער זענען נישט געמאכט אריין צו לאזען דיא
קונים נור אזוי געדופענע באזארען וואס דיא קונים שטייען אין דריי-
סען און דיא סתרים דערלאנגען ארויב דיא סחורות, דארויך זענען דיא גאסען
תמיד פיל גענשען, אללע סאָרט סחורות האבען בעזונדערע
גאסען, למשל איין גאס פון תבואה מארק, איין גאס פון פירות איז עססען
ווארק, איין גאס פון קליידער, פון שוך, איין גאס פון גאָלד און זילבער ארבייטער,
אין אזוי ווייטער, דיא גאסען זענען צומייסט מיט געוועלבונג (סקלעפיטע) בע-
דעקט, און אויף דיא געוועלבונג זענען געבויט דיא הייזער צום וואוינען אין דא-
דורך איז איין דיא גאסען טונקעל, אין דיא געוועלבונג געפינען זיך פענסטער
וואס געבען אריין ליכטיגקייט פון היממעל צו דיא גאסען, דיא הייזער זענען גע-
בויעט זעהר געדיכט און הייך צווייא דרייא און פיר שטאָק.

ב. דיא הייזער זענען געבויט פון געהאקטע שטיינער צומייסט זענען דיא הייזער
ניש געמאלטערט פון דרויסען דיא געוועלבונג פון דיא הייזער איז אויך
אויס שטיינער, טייל דעכער זענען גלייך און געאיינגעט צום בעדינען זיך אויף
זייא, זייא זענען אויסגעפלאסטערט מיט שטיין אָדער צעמענט עס געפינען זיך

נאך דעכער וואס זענען פון ליים, און ווערען פון רעגען געשעדיגט צו דיא בענוצט מאן דיא שטיינערנע וואלנערעס וואס מען טוט מיט זייא נראד מאכען דיא דעכער נאך דעם רעגען, היינט צו טאג מאכט מאן שאן דיא דעכער פון נוסען צעמענט וואס איז שמארק וויא שטיין, פיעל דעכער האבען מעקות (צוימען) ארום זיך, דיא הייזער זענען אזוי געדיכט און נאָהנט איינס צום אנדערן דאס מאן קען געהן איין גאנצע רייהע הייזער פון דאך צו דאך, דיא הייזער פון דרינען זענען אייך מיט שטיינער אויסגעפלאסטערט אָדער צעמענטפלאמען פון שטיינער אויסשטאפונג.

ג. דיא הייזער זענען געבויט אין הייף דיא הייף זענען אין געסלעך דיא געסלעך ציהען זיך צו דיא הויפגאססען, איין הייף (הצר) דיענט פיר פיעל וואָנהייזער, אין יעדען חצר איז דא איין בור (ציסטערנע, וואססער זאמל-לער), אָדער מעהרערע בורות וואס אין זייא זאמלען זיך צוזאמען דיא רעגען-וואססער, וואס גייען אין ווינטער צייט דורך רינעס פון דיא דעכער אין פון דיא הייף, דיא בורות זענען גענראָכען מיט און דער ערד אויסגעמויערט מיט שטיינער, רונד אָדער פירעקי, אין גוט אויסגעמויערט זא דאס דיא וואססער זאָלל זיך אין זייא האלמען, אייבען איז דער בור פארדעקט אין צוגעמויערט, ער האט נור איין קליינע עפנונג דאס וואססער אויסצושעפען מיט אמפערס וואס זענען מיט שטריק צו דעם צוועק צוגעריכט, אָדער מיט אַ פלומפ, דאס רעגענוואססער איזט קלאַר און זיס און זעהר אנגענעדט צום טרינקען און קאָכען, און ווערען ניש פערדאָרבען אפילו וויא לאנג זייא שטייען. דיא טרעס אויף דיא שטעק צו שטייגען זענען אונטער דעם פרייען הימעל און זענען פון געהאקטע שטיינער געמאכט, האָלץ מאטעריאל איז טויער אין גאנצען לאנד דען דיא ווערען פון ווייטען געבראכט, אָדער מיט שיפען, שטיינער זענען איבעראל צו האָבען און זענען זעהר געאייגענט פון זייא אללערהאנד בוימאטעריאל צו מאכען, זייא זענען ווייך צום האקען דאך זעהר דויערהאפט, אין דיא אלטע וואָוינוגען געפינען זיך נאָך שטיינערנע בעטען וואס מהאט אריין געמויערט אין דיא ווענד און העכער זייא מיטעל לעכער, לאנגע וויא דיא הייך פון איין מענטש, אויף זייא צו שלאָפען. ד. אלט ירושלים האט פיעל גאססען, יעדע פון זייא האט איין בעזונדערן נאָמען עס איזט דא הויפגאססען אין שטאלע גאססען אין קליינע געסלעך, אין דיא בעפעלקערונג פאן דער שטאט וואָנט יעדער אין איין בעזונדער פירטעל, דיא יודען האָבען זייער פיערטעל אין אזוי דיא מוסעלמענער, דיא מריסטען און דיא ארמענער, אויף יעדען אָרט וואָ דער מענטש טרעט אין ירושלים האט איין שייכות צו דער געאגראפיע פון תנ"ך און בעשרייבונגען פון דיא בתי מקדשות און שפעטערע צייטען.

ה. דער אָרט וואס אלט ירושלים שטייט היינט אויף איהם דאס איז דער ריכטיגער אָרט וואס ירושלים פון דוד המלך'ס צייטען איז געשטאנען אבער דיא ערד וואס מיר טרעטען אויף איהר אין ירושלים אין נישט דיא זעלביגע ערד פון יענע צייטען, ווייל ירושלים איז שאָן פיעל מאל חרוב געוואָרען און איז צוריק געבויט געוואָרען אויף דיא חורבות פון דיא פריהריגע הייזער, מאן האט שאָן

שאן פיעלע אויסגראבונגען געמאכט אין מען האט ענטפיקט אויף מעהרערע ערטער הייזער און אפילו גאנצע גאסען. נאר דער שטאנד פון דער שטאדט היינטיגען טאג איז שאן עטליכע הונדערט יאהר נישט פערענדערט געווארען.

קאפיטעל ה.

הר הבית ומקום המקדש

(דער בארג אין דער אורט ווא דאס בית המקדש איז געשטאנען).

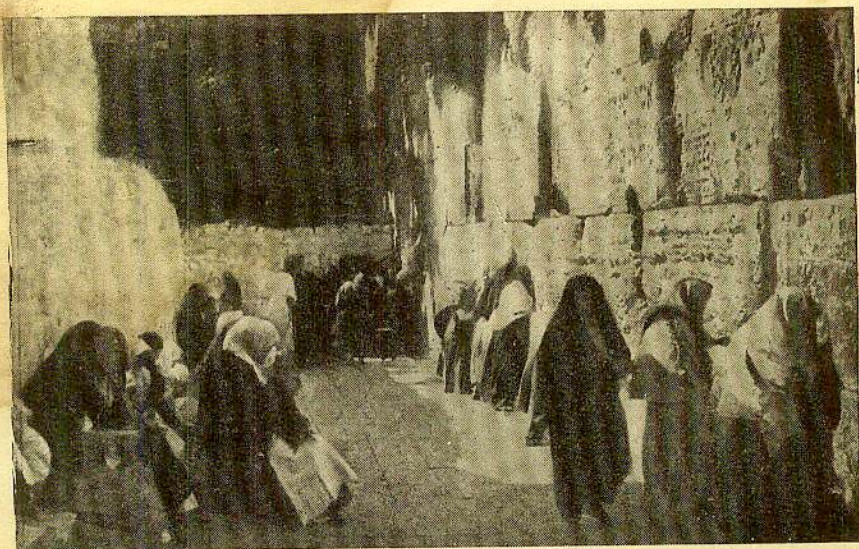
א. דער «הר הבית» דער בארג אויף וועלכען דאס בית המקדש איז געשטאנען איז ארומגענומען מיט איין מויער, אבער איין יוד וואס האלט דיא תורה, גייט ניש אויף איהם, ווייל דער דאווער אורט איז הייליג גלייך וויא אין צייט פון בית המקדש און מיר זענען טמא ווייל מיר קענען זיך ניש היינגען לויט פארשריפט פון דער תורה אין ווען איין טמא געהט אויף דען אָרט פון בית המקדש, איז ער הייב כרת ר"ל, דער רדב"ז (קדוב 400 יאהר) האט פעסגעשטעלט דיא גרעניצען פון הר הבית ביז וויא ווייט יודען מעגען געהען אין האט געבויט איין צוים פון איין אייזערנער קעמטע אין דער גאס וואס פיהרט צום הר הבית דאס יודען זאללען וויססען וויא ווייט זייא מעגען געהן, פריהריגע צייטען האבען דיא גוים נישט געלאָסט יודען געהען אויף דען הר הבית, איז אלס בארום מו"ה משה מונטיפיארע האט בעזוכט ירושלים האט ער גרויס לוסט געהאט ארויף צו געהען אויף דן הר הבית ער האט פיעל געלד געשפענדעט אין האט בעקומען ערלויבניס פון סולטאן צו בעזוכען דעם הר הבית, דיא רבנים פון ירושלים האבען איהם אויפגעקראָם געמאכט דאס דאס איזט פערבאָטען על פי תורה, ער האט ניש געהורכט, ער האט אָבער דאן חרטה געהאָבט. מאן האט איהם דאפיר אין חרם געלייגט, אָבער דיא רבנים האבען איהם באלד מתיר געוועהן, היינט צו טאג ערלויבען זיך ליידער דיא פרייע יודען אויף דעם הר הבית צו געהען דאס טוהן זייא מחמת קלות אזוי וויא זייא טוהען אַנדערע עבירות ד"ל, עס איז ארויסגעשטעלט צעטלען אין אללע בתי מדרשים פון הויפט-ראבינאט אין פון אללע רבנים פון ירושלים דאס עס איז על פי תורה פערבאָטען מיט איסור כרת ר"ל אהון ארויף צו געהען, ווער גאָטספארכטיג איז זאָלל חלילה אויף דעם ניש עובר זיין, איך וויל דא ברענגען וואס עס שטייט אין דיא אלער-ייעסטע בעשרייבונגען פון ארץ ישראל איבער דעם אלעם וואָס געפינט זיך אויף דעם הר הבית היינט צו טאג.

ב. דיא מאס פון הר הבית איז אויף מערב זייט וואס איז דיא לענגסטע זייט 490 מעטער, אויף מזרח זייט 4/4 מעטער אויף צפון זייט 321 מעטער אויף דרום זייט 283 מעטער דער גאנצער אורט פערנעמט 141564 קוואדראט-מעטער, דער ווינקעל צפון-מערב איז העכער פון ווינקעל דרום מזרח מיט 3 מעטער, אין דער מערב און צפון זייט געפונען זיך בנינים וואס זענען געבויט אויף געוועלכונג וואס אינטער זייא איזט ליידג, איז דער מיט פון דעם הר הבית געפינט זיך

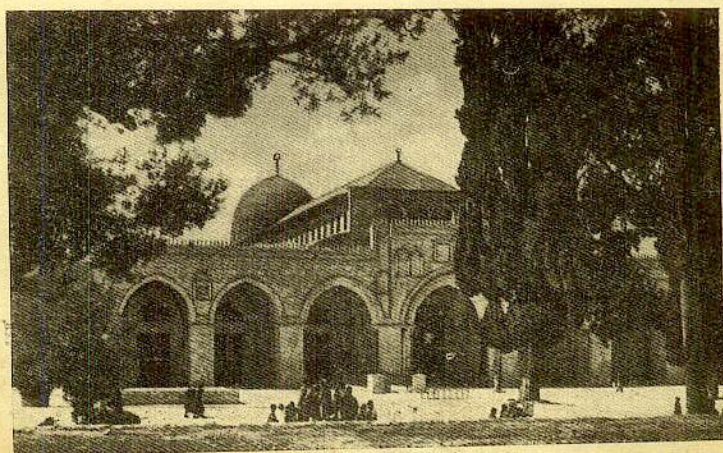
זיך איין חצר 4 מעטער הייך פון שטיינער געבויט אין אויסגעכלאסטערט מיט
 פערציערטע גלאטע שטיינער דער אויסגאנג צום חצר איז מיט טרעם פון אללע
 זייטען, דורך טויערן אין קשתין פון שיינער אויסשטאמונג דער קאָרם פון דעם
 דאָזיגען חצר פארנעמט 24:455 קוואַדראַטמעטער, אויף דעם דאָזיגען חצר איז
 דער קאָרם וואָ עס איז געשטאנען דאָס ערשטע אין דאָס צווייטע בית המקדש, אין
 מיטען דעם חצר שטייט דיא עמאר מאַשעע וואָס ווייזט זיך מיט איהר שוין-
 קייט אין פרעכטיגקייט דיא אראבער רופען זיא «קיבעט אַ צאחרא» דאָס הייסט
 דייע געוועלכונג (סקלעפיניע) פון דעם שטיין, פון וועגען דעם שטיין «אבן שתיה»
 (זעהט ווייטער) דיא יודען רופען דיא מאַשעע «מקום המקדש» אָדער «מסגד
 הסלע», דיא מאַשעע איז אַ ריעזען בנין, זיא האָט אַכט זייטען און ווינקלען,
 יעדע זייט האָט דיא לענג 20 מעטער, דער דורכמעסער פון דרינען האָט דיא
 לענג פון 53 מעטער, זיין ארומיגע לענג האָט 160 מעטער, דער כווא איז פון
 גרויס וואונדער שייך פערציערט מיט זאָהלען איז געוועלכונגען פון שיערע שטיין-
 נער, שיינע פענסטער טויערן אין איינגאנג וואונדערבאָרע, דייעווע מאַשעע איזט
 געבויט געוואָרען אין יאָהר 4397 (היינט 1297 יאָהר) דורך עמאר בן קטאב
 דער שוויגערפאָטער פאָן מחמד דעם נביא פון דיא מערקען, שלמאן מולימאן
 האָט דייעווע מאַשעע פערשענערט אין יאָהר 5322, דער דאָך פון דער מאַשעע איז
 פון טאוולען ציען זיין הייך איז 30 מעטער.

ג. דיא מאַשעע איז פון אינווייניג געטיילט אין 3 טייל פערציערט מיט
 גאָלד אין עדעלשטיינע, דער מענש ווערט דערשראָקען זיא זעהענדיג.
 אין דער מיט פון דער מאַשעע איז דער «אבן שתיה» העכער פון דעם מלאסער
 וואָס איז ארום איהם, דער אבן שתיה איז ניש אייניג ער איז ויא איין נאטור-
 שטיין טייל ערטער איז ער נדרדיג טייל הייך, לאנג 17 מעטער, ברויט 13 מעטער,
 דיא הייך 1—2 מעטער, אין שטיין גופא איז אויסגעהאָקט איין רינגע וואָס
 ציהט זיך אין דעם כוור פון אונטער דעם שטיין, דער כוור איז איין טייל אין
 שטיין מיט שטאפלען ארונטער ציא געהן טיער דרייא אבן האלב מעטער, דיא
 טייל איז זיעבען מעטער קוואַדראַט כיו צווייא מעטער הייך, אין זייטען דער
 טייל איז דיא איין ווייסמאָרמאַרשטיין דעק מען פיהלט אז אונטער דער דעק
 איז איין לעהרער רויס, אין הויף פון דער מאַשעע געפונען זיך פערשיידענע
 געוועלכונגען, בנינים כורות, בריכות (וואַסער זאָמלונגען) מיט וואַסער און
 ציפּרעכטיימער.

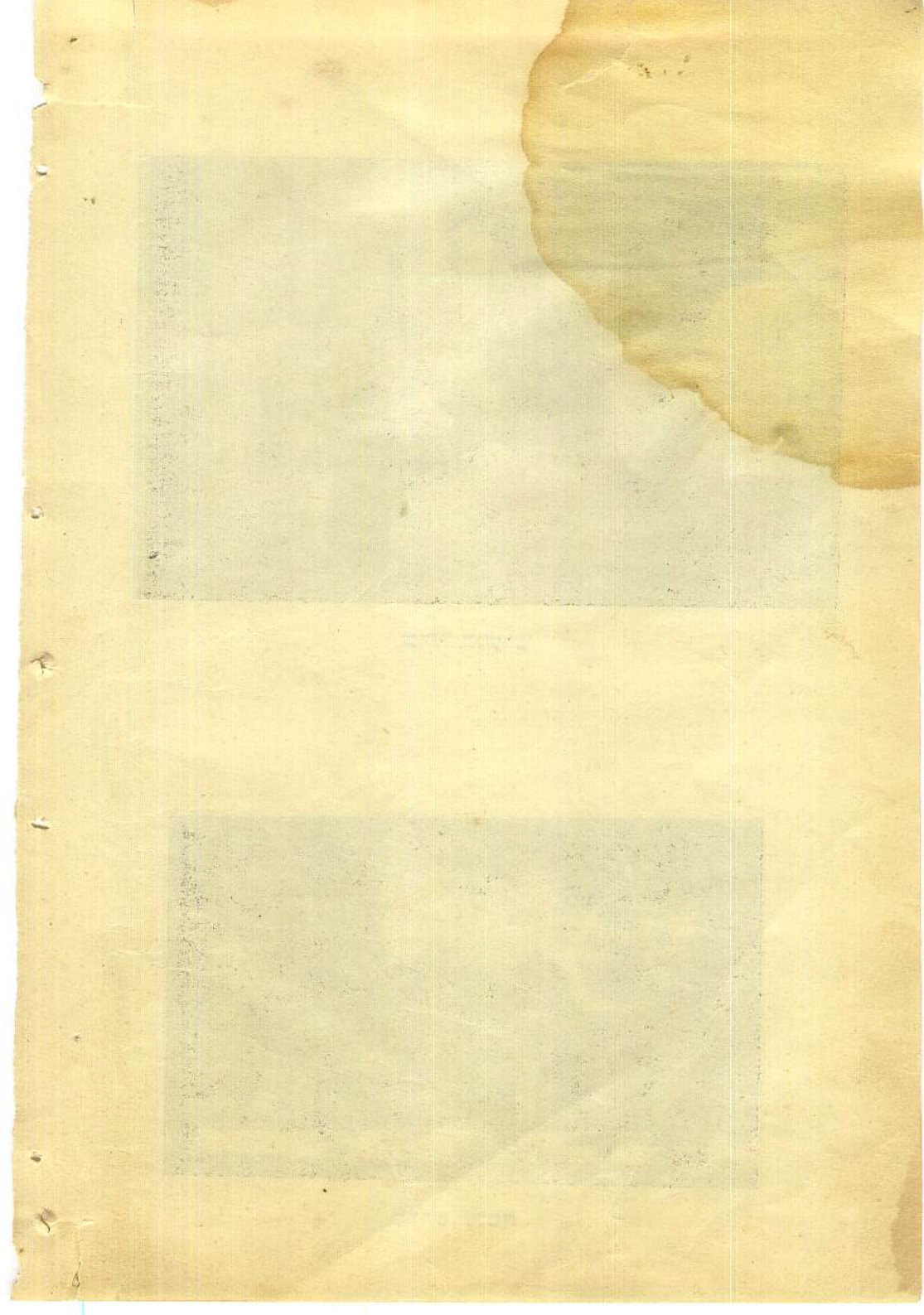
ד. אויף דרום זייט פון מקום המדש געפינט זיך איין צווייטע מאַשעע וואָס
 יודען רופען זיא «מדרש שלמה» דיא אראבער רופען זיא «מסגד אל
 אקצא» דאָס הייסט דיא עקסטע מאַשעע, לאנג 30 ברויט 55 מעטער, טייל
 געבענענעביידע זענען דיא נעבען דייעווע מאַשעע, דייע איז טייל עלטער ויא דיא
 עמאר מאַשעע, זיא איז אמאָהל געווען געדעקט מיט גאָלד, נור ווייל דיא עמאר
 מאַשעע איז אמאָהל דורך איין ערדציטערניש רואנירט געוואָרען האָט מען דעם גאָלד-
 רענעם דאָך פערווערטעט און צורעכט געמאכט דיא עמאר מאַשעע, מדרש שלמה
 איז אויך העררליך געהן אינווענדיג דיא זאָהלען מיט דיא קריינען אין דיא ריימע

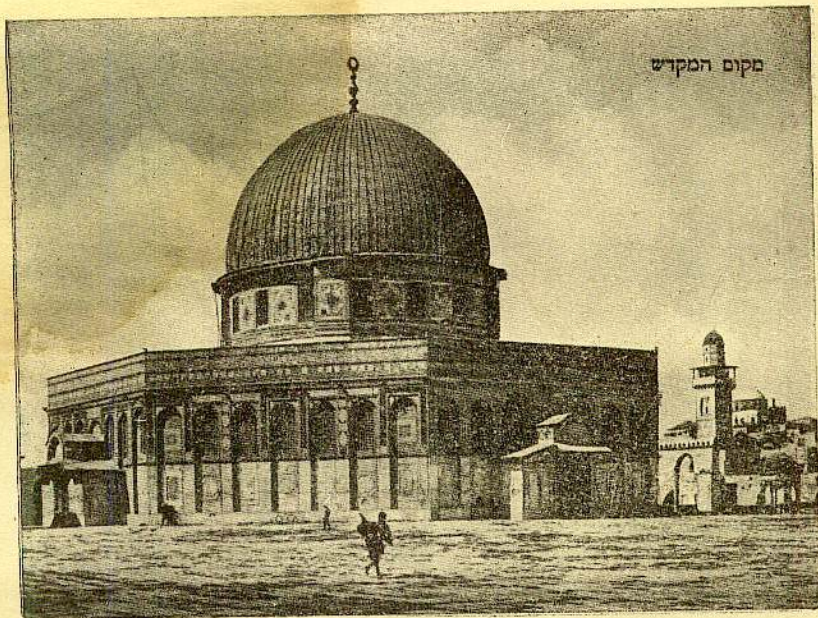
כותל המערבי

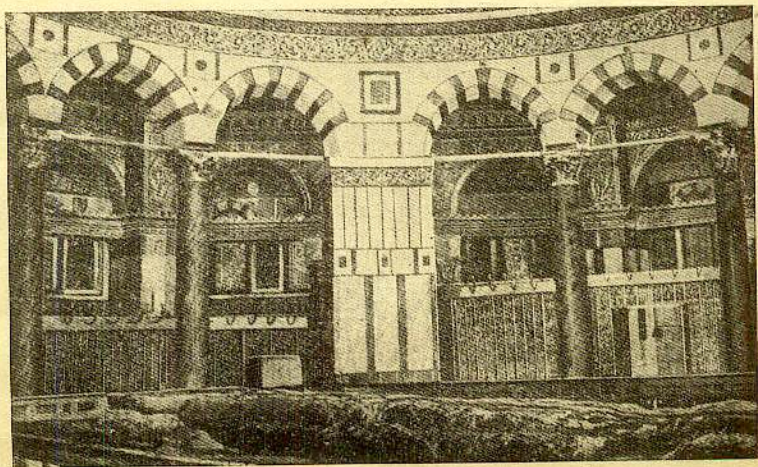
מדרש שלמה

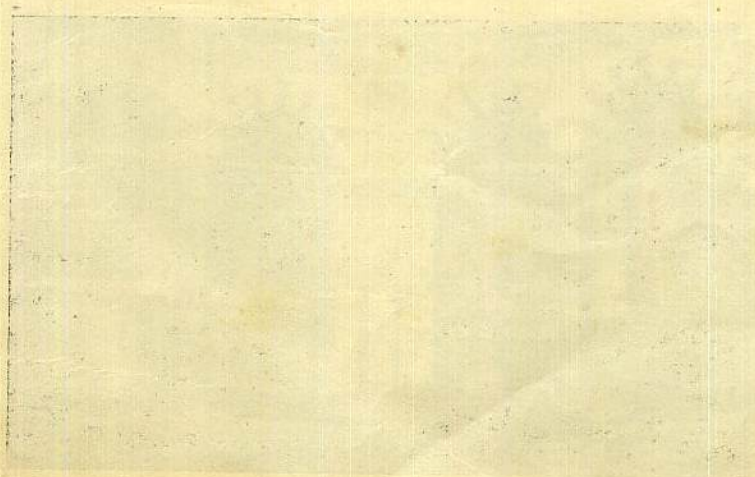
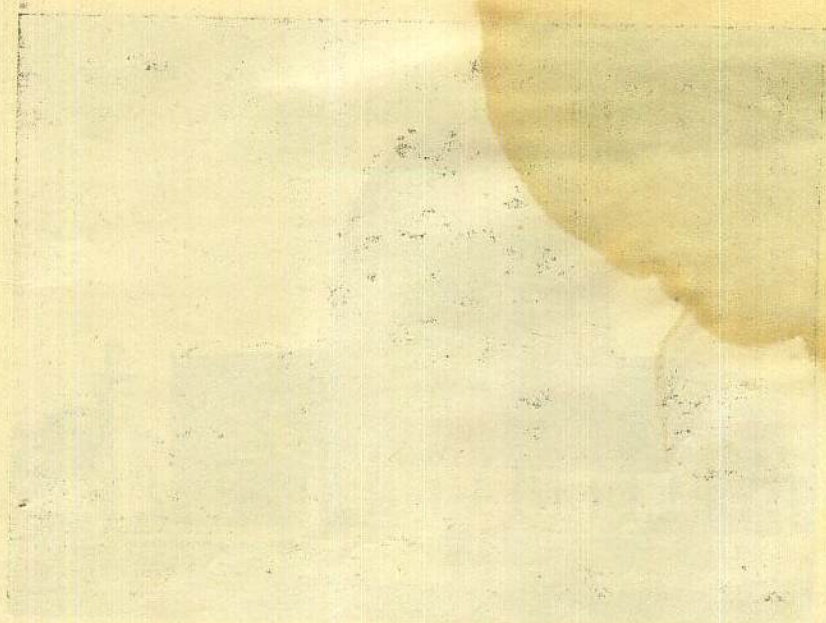

מקום המקדש (מסגד הסלע)

אבן שתיה (בפנים המסגד)

זענען וועלטס וואונדער, דורך איין מיהר רעכטס, געהט מען ארונטער מיט שטאפלען אין גרויסע ברייטע היילען, וועלכע רופען זיך «אורוות שלמה» דיא שטאלונגען פון שלמה, דיא געוועלכונגען זענען געבויט אויף שטארקע זאָהלען, אנגעבליך איז אויף דעם אורט געוועזען דיא שטאלונגען פון זיינע פערד, פון אורוות שלמה קאממט מאן נאך אין אנדערע אונטערערדישע געביידען, צווישען דיא געביידען איז דער הייך געפונט זיך איין כפה (געוועלכונג) וואס רופט זיך «קובעט זכריה», וויא אראבער זאגען איז דורט געהרגט געווארען דער כהן זכריה, צו צפון זייט פון עמאר מאָשעע נאהנט צו דער מויער פון הר הכית איז איין גרויס געביידע «מחמבה» דער געריכטס אורט פון דער מוסלמענישער גייסטליכקייט, דאָרט מעגען יודען על פי תורה צו קאממען, אין גאר אלטע צייטען איז אויף דעם אָרט געשטאנען אַ שוהל וויא יודען האבען מתפלל געווען, וועלכע מהאט שפעטער צוגערויכט בייא דיא יודען.

ה. נאָך פערשיעדענע טייערען אין בנינים איז דא אויף דעם «הר הכית» וואס פאססען ציא דיא היסטאָרישע אנגאכעס פון פסוק אין פון תלמוד, ווייל מיר גייען דאָך זאָ וויא זאָ ניש אויף דער הר הכית וועלען מיר זיך בענגיגען לאָזען מיט דעם ווייניג וואס איך האָב דא העראויסגענומען פון דיא בעשרייבונגען, דער גואל צדק וועט אונס שאַן אי"ה במרוב אללעס גענוי ערקלערען.

קאפיטעל ו.

כותל המערבי

א. **כותל המערבי**, דיא מערב וואנד, דאס איז דיא איינצע זאָך וואס מיר קענען זעהן מיט אונזערע אויגען איין רעשט פון בית המקדש, א יעדער יוד וואס קומט קיין ירושלים איז זיין ערשטער וועג צום דאווענען היכטיגען אורט. וואס איז דורך קיין שונא ניכט חרוב געווארען וויא אונזערע חכמים ז"ל זאגען איז מדרש שיר השירים דאס הקב"ה האט געשייאורען זיע וואנד זאל ניש חרוב ווערען, אין מדרש איכה שטעהט, אספסיאנוס ווען ער האט חרוב געמאכט ירושלים האט ער איבערגעגעבען דיא פיער זייטען פון דער שטאדט יעדע זייט פאר איין אנדערן העלד. דיא מערב זייט פאר פנגר איין אראבישער העלד, אין ווייל מען האט גוזר געוועזען פון הימעל אז דיא זייט זאל ניש חרוב ווערען ווייל דארט רוחם דיא שכינה האט פנגר געזאגט צו אספסיאנוס אז דארורך הט ער זיין זייט ניש חרוב געמאכט עס זאָל בלייבען א זכר דיא וועלט וואס פאר א שטארקע שטאדט עס איז געוועזען ירושלים אין אספסיאנוס האט זיא געקענט חרוב מאכען.

ב. **אונזערע חכמים זאגען** אז דיא שכינה הקדושה האט קיינמאל ניש פער-לאזט דיא **כותל המערבי**, א יוד וואס קומט צו צו דער הייליגער וואנד ווערט גלייך דורכגענומען מיט פחד פון השי"ת ער דערמאנט זיך דאס דא האבען מתפלל געווען אונזערע הייליגע אבות, דער רמב"ם זאגט עס איז בכבלה דאס דער אורט פון בית המקדש איז זאָ אכרדם האט זיין וזהו יצחק געברענגט אויף

דער עמידה, אויף דעם אורט האט נח געבויעט דעם מזבח אלס ער איז ארויס געקאממען פון דער תיבה, דא האבען אויך קין און הבל מקריב געווען ווערען קרבנות, דא האט אדם הראשון אויך מקריב געוועזען, אין פון ליים פון דעם אורט איז ער בעשאפען געוואָרען, (איך האבע אליין בייא געוואָנט אז אפילו דיא ערנסטע חפשים ווען זיין קומען צו צו דער כותל המערבי ווערען זיין דערציטערט)

ג. דיא כותל המערבי איז דער טייל פון דרום זייט פון דער מויער פון הר הבית, דאס שטיק אורט וואס איז פרייא מתפלל צו זיין ביים כותל האט דיא

לענג פון 28 מעטער, איין ווענג זייטווערטס פון מקום המקדש, געבען דעם אורט איז דא איין שטיק אורט פון 10 איילען וואס דיא ערביים האָבען גערמיוערט מיט שטיינער ווייל דאָרט האט דער רב"ז געהאט גלוי שכינה פלעגען ווען זייען אויף דעם אורט מתפלל זיין און האבען געשריגען מיט קולי קולות, האבען זיין

געשמערט דיא אראבישע הערדען ואס האבען דורט ניש ווייט דעם געריכטסדויף אויך דעם אורט פון לשכת הגזית וואו דיא סנהדרין זענען געוועסען, דיא ברייט פון דעם אורט וואס איז פרייא מתפלל צו זיין איז 3 און אהאלבע מעטער, איין מויער איז דארט פאר איין צווישען שירה, אויף דער אנדערער זייט דארט זענען קליינע ארימע הייליך הקדש פאר ארימע אראבער וואס קומען פון אפריקא, אונטער דיא דאווע הייזער איז דא איינגענג אין היילען וואס ציהען זיך ביז אונטער דעם הר

הבית, דארט איז א געפאהר העריינצוגעהן, עס איזט דארט דא בנינים פון גרויסע שטיינער אין זאָהלען, דאס זענען דיא פאדאמענטען פון בית המקדש וואס דוד המלך עליו השלום האט אליין געבויעט, טייל פאָרשער האבען בעשריכען פערשידענע וויי-

דערליכע זאכען וואס זיין האבען געזעהען אין זיעזע היילען, אייניגע זאגען דאס זיין האבען געזעהען איין מעכטיגען שטיינערנעם קאסטען מיט איין גרויסע שטיי- גערנע צודעק, אין דארט זאלל זיין בעהאלטען דאס משכן מיט דיא זאָהלען אין פור- הענג און אללע צוגעהערען וואס משה רבינו האט געמאכט אין דער מדבר, דיא

אללע געביידע אונטער דעם הר הבית זענען ניש צו בעגרייפען וויא אזוי מענטשען האבען דאס געקאנט אהערשטעללען נור דוד המלך מיט הימלישע כוחות האט דאס געקענט מאכען, אויך דיא כותל מערבי איז וועלטסוואונדער וויא זאָ מהאט אזאָלכע גרויסע שטיינער געקענט אזוי פינקליך צוזאמען שטעללען, דיא שטיינער זענען אָכער מיט דעם שמיר געשפאלטען געוואָרען, אללעס מיט הימלישע כוחות.

ד. דיא הייך פון כותל המערבי וואס מיר זעהען איבער דיא געפלאסטערטע שטיי- גער וואס מיר טרעטען אויף זיין איז 18 מעטער, און בעשטעהען

אויס 24 רייעס שטיינער, דיא אונטערע 9 רייעס שטיינער זענען פון דיא אלטע וואס שלמה המלך ע"ה האט געבויט, יעדער שטיין האט דיא לענג 1 1/2 ביז 5 מעטער, דיא הייך איז איבער 1 מעטער, אויף רוב שטיינער דערקענט מאן נאך דיא אויסגעוויסע קאנטען פון זיין, טייל זענען שוין אבגעוועשט, אין רואי-

גירט פון אלמקייט און פון דעם וואס מאנכע טרויסטען ברעכען שטיקער פון דיא שטיינער אויף א אנדעקען, דאס דארף מאן ניש מאכען דאס איז מעשה טיטוס הרשע ימ"ש, העכער דיא 9 רייעס שטיינער זענען דיא 4 רייעס שטיינער דיא זענען א האלבען מעטער דיא הייך, אנגעבליך שטאמען דיא פון אדרינוס, דיא

אלע שטיינער לינגען איינער אויף דעם צווייטען אָהנע מאלטער, העכער דיא איז
 דא 11 רייעס שטיינער קליינע געמאלטערע, דיא האט אנגעבליך באראן מו"ח משה
 מונטיפיורי ע"ה געלאזט מאכען דאס עם זאלל זיך ניש שויטען דיא ערד פון הר
 הכית ארונטער אויף דעם אורט ווא דיא יודען זענען מתפלל, אונטער דער ערד
 האט מען געפונען נאך 19 רייעס פון דיא גרוסע שטיינער פון שלמה המלך'ס בוי.
 ד. ציווושען דיא שטיינער פון כותל וואקסט גרו וואס מען רופט עם «אזוב»
 טייל האלען דאס פאר סגולות און רפואות פיעל מענשען צייכענען
 זיך אויף אויף דער כותל זייערע נעמען מיט יודישע אותיות, טייל האכען בקבלה
 דאס ווער עם פאָהרט קיין חוץ לארץ אין שלאגט אריין א נאָגעל אין כותל המערבי
 דער איז בטוח אז ער וועט צוריק קאמען בשלום אָהנע פנע, עם זענען ריכטיג
 דא פיעל נעגעל אין כותל.

ן. בייא דער כותל מערבי איז אימער דא בעזוכער, מתפללים, טוריסטען,
 יודען אין גוים, פון אלע עקען פון דער וועלט, יודען זאגען דארט
 פיעל תהילים פון דוד המלך וואס ער האט דיא פוראמענטען פון דעם דאוונען
 בנין-געמאכט אין אלע פארבערייפונגען צום בויה פונעם בית המקדש, אין דיא
 צייטען פאָן דאכטען, שחרית מוסף אין מנחה שבת אין יום טוב, קומען זיך צוזאם
 ביים כותל פיעל מענשען צו דאבנן איבערהויפט צו מוסף וואָ מאן איזט מזכיר
 דיא קרבנות וואס מאן האט מקריב געוועזען אויף דיעזען אורט, דארט קען מען
 זיך דאס הארץ אויסוויינען ביים «ומסני המאני» וויא מען זאגט דאס איבער
 אונזערע זינד זענען מיר פון דא פארטריבען געווארען, מיר שטייען דא וויא
 איין ארויסגעווארפענער אויף יענער זייט וואנט און אונזערע שונאים זענען איין-
 ווענדיג וויא בעלי בתים, ערב שבת צו קבלת שבת זענען תמיד פיעל מענשען
 ביים כותל, אין בגדי שבת אנגעטוהן מייסענעס איין ווייסע בנדנים, ווער שמועסט
 ערב פסח נאכמיטאג אין דער צייט פון מקריב זיין דעם קרבן פסח, מאן קומט
 זיך צוזאם פון דער געגענד אויך פון ווייסע ערטער צום כותל, (דאס הייריגע יאהר
 תרצ"ד איז געשאצט געוועזען דיא בעזוכער ביים כותל המערבי ערב פסח אויף
 דרייסיג טויזענד יודען כן ירבה) עם איז אויך פארהאנדען פיעל מענשען פון דער
 געגענד אין פון ווייסע ערטער וואס קומען עולה רגל זיין פסח שבועות סוכות
 קיין ירושלים, דיא אלע קומען צום כותל דאבנען, איך האב אליין בייגעוואָהנט
 שבועות פון יאהר תרצ"ג, הקב"ה האט מיר געשענקט דיא זכיה צו דאבנען ביים כותל
 המערבי, פון פריה מארגען ביז נאכמיטאג איז פיל געווען מענשען, איערע סאָרט
 מתפללים האכען זיך עקסטער צוזאם גענומען געשמעלט איינעם צום כותל אלס בעל
 תפלה, א פאר שריט וויטער איין אנדערער בעל תפלה, אשכנזים אין ספרדים
 פרענקן פרטישע כבלישע, איינערליי שחרית דיא צווייטע מוסף און אזוי ווייטער,
 לינגען קען מען גור אויף איין אורט ווייל עם ניש ערלויבט גור איין ספר תורה
 צו ברינגען צום כותל (זעהע ווייטער), מוז יעדעס מנין ווארטען מיט ליינגען, אבער
 מען גייט ליינגען אין בית המדרש שעל יד הכותל מערבי, ניש ווייט פון דער
 כותל איז דא איין בית המדרש וואס פון דיא מורח פענסטער זעהט מען דעם
 גאנצען כותל, דארט זענען דא מעהרערע ספרי תורה, נאך דעם דאווענען גייט מען

מזב   קאפיטעל ו   ירושלים

אין שכנותדיגע הייזער פון הר הבית אויף איין גג ווא מען זעהט דעם גאנצען הר הבית מען געטראכטעט וועניגסטענס דעם אורט וויא מען האט אין אזוי א צייט מקריב געווען קרבנות, ביים כותל שטויענדיג זעהט מען איבערהויפט ניש דעם הר הבית ווייל דער הר הבית איז אָבען גראד מיט דער 18 מעטער הויכען כותל אין מיר שטייען אונטען ביים כותל, דער אורט וויא מיר זענען מתפלל אין דער נעהנסטער צום מקום המקדש, בלויז א פאר שריט פון אָרט פון קרשי קרשים. ז. עם איזט שאַן פריהר ערוועקנט זידען האבען תמיד געוואנט אין ארץ ישראל, דיא זידען פון גלות פלעגען מאסענווייז געהן קיין ירושלים עולה הגל זיין, וויא פלעגען מתפלל זיין אויף דעם הר היותים און בייא דיא טויערן פון מזרח פון דער טויער פון הר הבית, אין דיא צייטען פון עמאר בו אל קמאב (זואס האט געבויעט דיא מאשעע איבער דעם אבן שתיה אין יאהר 4397, זיהע אָבען קאפיטל ה אות ב) דיא ערשטע צייט וואס דיא אראבער האבען רעגירט אין ירושלים, האבען וויא דיא יודען צו אללעס געלאזט, דיא יודען האבען אנגע- קויפט דעם גאנצען הר היותים, פלעגען זייא דאָרט מתפלל צו זיין, פאן הר היותים זעהט מען דעם גאנצען הר הבית, וויא האבען געהאט בקבלה דעם אורט וויא דיא שכניה האט גערוהט אויף דעם הר היותים נאך דעם חורבן, דער כותל המערבי איזט נאך ביו דאמאלס ניכט ארויסגעזעהן געווארען ווייל דיא דאָרטער האבען איהם געלאזט פערשימען מיט מיסט זיא פלעגען טרוגען פון ווייטע ערטער מיסט אין שימען אויף דער כותל, ערסט עמאר איז פון דעם געוואר געווארען אין האט אליין אויך געהאלפען זיין מאבען דעם כותל, אין ער האט ערלויבט פאר יודען צו קומען דארט מתפלל זיין, עם איז געווען צייטען וואס דיא אראבישע סולטאנען האבען געוואלט ערלויבען יודען זאללען איין בית המקדש אויפשמעל- לען אויף זייערע קאָסטען, זידען האבען ניש געוואלט, ווייל זייא האבען נישט געהאט מייז נבואה פין הימעל דארױף, אין יאהר 4856 אין דיא צייטען פון דיא קרייצצויגע פון דייטשלאנד, ווען זייא האבען איינגענומען דאס הייליגע לאנד האבען זייא דיא יודען פערטריבען פון דארט עם האבען זיך אין לאנד נור א קלוינע צאהל יודען וואס האבען זיך כנגבה אויפגעהאלטען ערשט ווען דאס לאנד איז צוריקגעקומען איז מוסולמענישער מאכט זענען יודען צוריק געקוממען אין לאנד אריין פריי, אין זענען צוגעקומען פרייא אויף אללע מקומות הקדושים איבערהויפט צו דער כותל המערבי.

ה. אין יאהר תרפ"ט 5689 נאך דיא געשעהנישען פון חרש אב, וואס דיא אראבער האבען געמאכט חורבנות אין לאנד, האָבען זייא צו דער רע- גירונג פראטעסטירט מאן זאָל דיא יודען פערביעטען צו צו קומען צום כותל המערבי, זייא האבען אין דער טויער אויף דער לינקער זייט אויסגעהאקט איין טויר דאס דאס אראבישע פאלק זאלל קענען דורכפאסירען נוהגט צו דער זאָוויא, זייא האבען איינגעפיהרט דעם זיכט דאס הייסט דער אראבישער שיך וואָס שרייבט הויך אין רופט צו געבעט מיט קולי קולות, אין דאס זאָל ער דייקא שרייען בשעת ווען יודען בעמען ביים כותל, זייא האבען אויפגערייצט דאס פאָלק אז דיא יודען ווילען צו נעמען דעם מקום המקדש מיט דער מאָשעע וואס בייא זייא דאס חשובסטע

איזט, יודען פלענען זיך שאַן לעצטענס צו ערלויבען צום כותל צו ברענגען בענק
 אין טעפליכען פאר אלטע אין שוואכע, אויך אין עמוד אין שולחו מיט ספרי
 תורות, אין רב פון פוילען איז גאר איינגעפאלען צו מאכען אין וואנד צווישען
 דיא מענגער אין פרויען וואס קוממען מתפלל זיין, אויף דעם האבען דיא אראבער
 געטענהט אז דיא יודען וויללען דאס אורט צו הויבען, ככן זאלל דיא רעגירונג
 זיין איינאנצען פארטרייבען פון כותל, עס איזט געווען אין פראַצעס אויף דעם
 בעפעהל פון דער ענגלישען רעגירונג, דיא ריכטער זענען געוועזען אונספארטיישע
 מענער פון ביידע צדדים, דער פראַצעס האט געדוירט פון 18 יוני ביז 19 יולי תרצ"ב
 מהאט דיא מענות אין דיא עדות אויסגעהערט, אין 8, יוני תרצ"א איז אויסגעשפראכען
 געווארען דער אורטייל אז דער אייגענטומערט פון כותל און אומגעבונג געהער
 פיר דיא אראבער, נור זיין זענען פערפליכטעט צו לאזען דיא יודען דאָרט
 בעמען און דארפען זיין ניש שטערן ווען זיין בעטען, יודען דארפען ניש צו
 ברענגען צום כותל קיין שום זאכען נור שלש רגלים ראש השנה און יום כפור
 מעגען זיין ברענגען אין ארון קדש איין ספר תורה און איין שלחו, דאס
 זעלבע ווען דיא רבנים געבען ארויס א תענית צבור, שופר בלאזען איז מינמאל
 ניש ערלויבט, קיין בהמות איזט ניש ערלויבט דורך צו פיהרען אויך דער מואזין
 דארף ניש שרייען כשעת יודען דאווענען, מיין נעמען דארף מען ניש אויפטרין-
 בען אויף דעם כותל אויך קיין נעגיל אריינשלאגען, אין אללע פארטייען זע-
 נען פערפליכטעט אכט צו געבען אויף דיא ריינהייט פון דעם אורט, אזוי וויא
 דער אורטייל איז ארויסגעאנגען איז שטיל געווארען, יודען דאווענען אין בע-
 מען אונגעשטערט ביים כותל, פאליצמענער פון דער רעגירונג שטעהען
 שטענדיג אויף וואך דיא ארדנונג אויפצוהאלטען, בעזר השם איז אללעס אין
 ארדנונג.

קאפיטעל ז.

מגדל דוד, קברי מרכי בית דוד, ציון

א. פון יפויער טויער צו דרום פון ירושלים, אויף דעם וועג צו קברי מלכי בית
 דוד בעגעגענט מאן דעם «מגדל דוד» דודים טורם, אין פעסטונג וואס
 האט אינטער דער ערד גרויסע געביידען אין אויף זיין שטייט אין הויכער טורם,
 דיעזע געביידען זענען געווען דיא פעסטונג וויא דוד המלך'ס מיליטער האט גע-
 לאגערט, מאנאויען פון געוועהר אין מוניציפאן, שלמה המלך אין שיר השירים
 נעמט דעם מגדל דוד פאר איין מוסטער בילד אין זאגט כמגדל דוד צוארד,
 שפעטערע צייטען האבען יודען בעוואונט דיא אונטעראירדישע געביידע, דער אונ-
 טערער טייך איז נאך פין דוד המלך'ס צייט, דער אָבערער טייל איז
 רענאווירט.

ב. קברי מלכי בית דוד, דיא קברים פון דיא קעניגע פון דוד המלך'ס הויז
 געפינען זיך אין איין הייל צו דרום פון ירושלים, אויף דער הייל

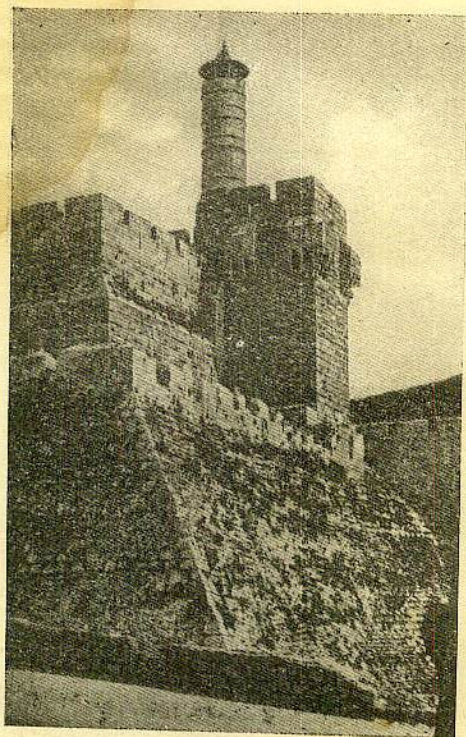
אין געבוים איין גרויס געביידע מיט איין אייזערנעס טיער, שמועות ווען עס איז דיא יארצייט פון דוד המלך מאכען דיא אראבער אויף איין קליין טירעל ביים אייזערנעס טיער אין לאזען אריין וידען אין דעם געבייא וואס איז אבער דער הייל פון דיא קברים, לינקס פון דער טיהר איז דיא טרעפ וואס טיען ארוינעווער צו דיא קברים אבער אין טירעל איז אין מיטען פון דיא טרעפ, דאָרט לאסט מען קיין מענישען אריין, קעגען איבער דעם טירעל לאסען דיא אראבער ניש אמאהל מתפלל זיין.

ג. דער סדר הדרות שרייבט עס איז אמאהל איינגעפאללען ציין וואנד פון איין בעטהויז אויף בארג ציון, האט דער כומר געלאסט פאררעכטען, בשעת דעם גראבען האט מען געפונען א גרויסען שטיין מהאט איהם אויפגעהויבען, מהאט געפונען א טיהר צו אהייל וואָ עס איז געווען געביידע פון מארמארשטיין בעדעקט מיט גאלד און זילבער א טיש מיט א גאלדענע קרוין, א גאלדענע רוב, אין צוגעשלאסענע קעסטליך, וויא זיין האָבען געוואלט אין דער מערה אריינגעהען איז פון איהר ארויסגעקאמען איין שטורם ווינד אין זיין זענין צוזאמענעפא-לין ערשט אבער זענען זיין אויפגעשטאנען אין זיין האָבען געהערט א קול שטייט אויף אין גייט פון דאנען, אין עס האט זיך זיין געדאכט גלייך מהעט זיין ארויסגעשטיסען, זיין זענען דערנאך פון גרויס שרעק געלעצען קראנק אזוי האט דער כומר געלאסט דיא עפנונג פערמיערן, פון מענישען אונזויסן מאכען ביז דעם היינטיגען טאג.

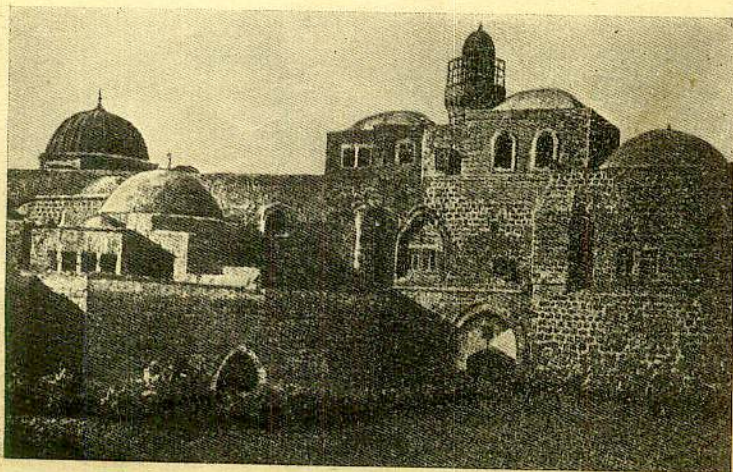
ד. אין דיעזער הייל ליגען, דוד, שלמה, רחבעם, אביה, אסא, יהושפט אחיה, אמציה, יתם, יחזקיהו, אין יוספון ווערט געברענגט דאס שלמה האט געלייגט אין קבר פון זיין פאטער דוד פיעל גאלד און זילבער, נאך 800 יאהר האט הורקנס דרייאמזיווענד צענטען זילבער פון דאָרט ארויסגענומען צו געבען פיר אנטיובס, דאס זעלבע האט אויך הורדוס געמאכט איינמאל, דאס צווייטע מאל האט ער ווידער אריינגעשיקט צווייא יונגע ביינאכט זיין זאללען איהם פון דאָרט ווידער וואס העראויסברענגען אין האט זיין דרויסען געווארם, דערווייל איז גע-קומען איין פייער אין האָט דיא יונגען פארברענט אין יעה איז אנשלאָ-פען געוואָרען, דער נאך האט ער געבויעט איין שעהן געבייא איבער דער הייל הייט צו טאג איז ארום קברי מלכי בית דוד געבויעט פערשיעדענע בנינים אין גערטנער, דיא אראבער געהען אהין יעדען פרייטאג בעטען, אין שכנות פון קברי מלכי בית דוד זענען דיא פערשיעדענע בעטהיזער פון אנדערע אמונות.

ה. דער גאנצער פירטעל וואָ קברי מלכי בית דוד איז, רופט זיך «ציון» ציון אין ירושלים איז איינס, דאס געפונען טיר אין פיעל פסוקים אין תנ"ך, דאָך דיא רעזודענץ וואָ דוד המלך האָט געוואונט האט מען גערופען ציון עיר דוד, פון ציון איז געוועזען איין בריק אריבער צו גיין אויף דעם הר הבית וואס האט זיך גערופען מלוא (שמואל ב' ה').

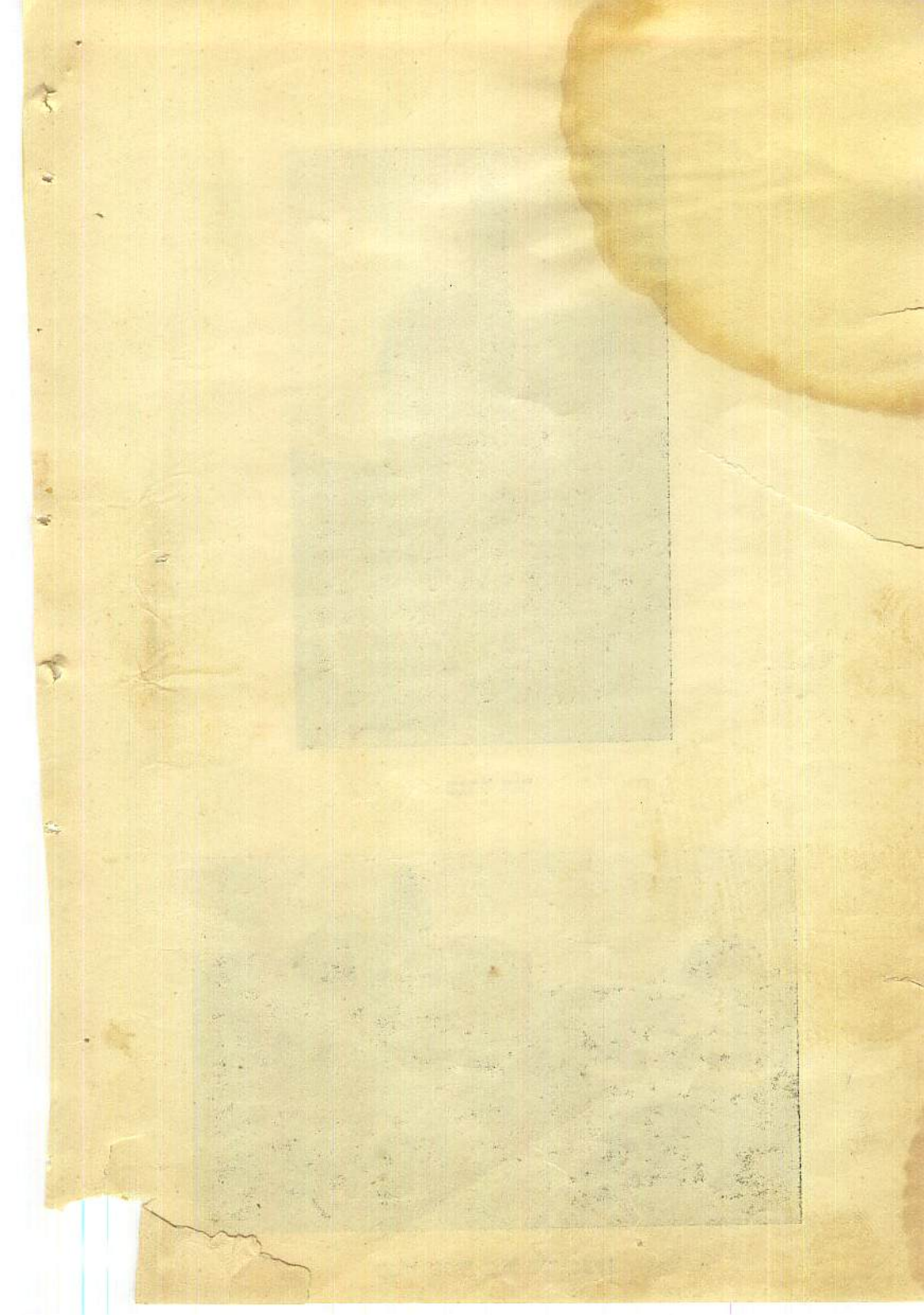

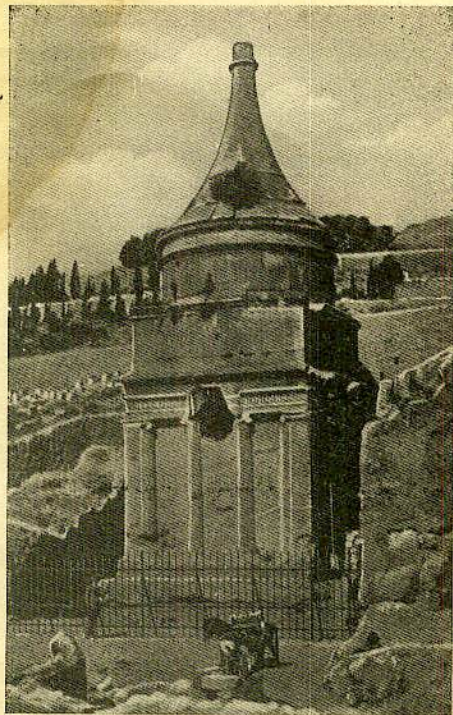

מגדל דוד

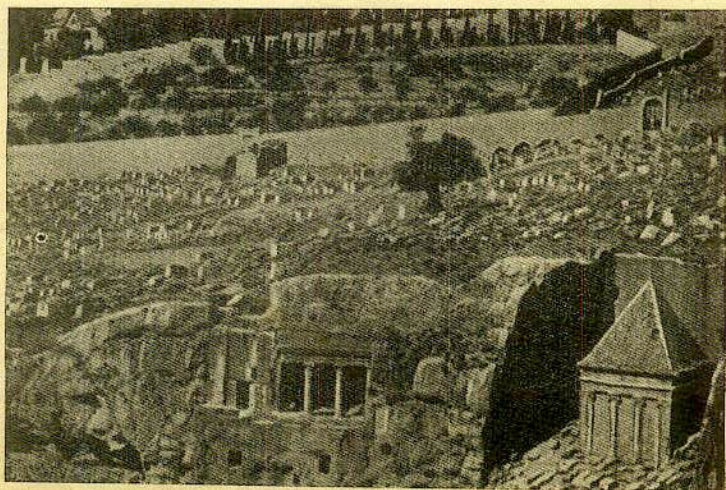

קברי מלכי בית דוד בציון

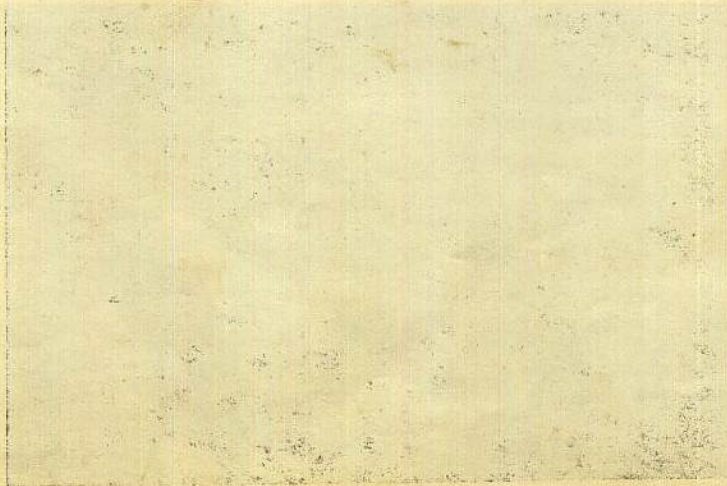

יד אבשלום

קבר זכריה ובית החפשות
יושאר כהנים גדדי הנזנים

קאפיטעל ח.

הר הזיתים, יד אבשלום, קבר זכריה

א. הר הזיתים דער בארג פון דיא איילכירטען, צו מזרח זייט פון ירושלים, הויך 818 מעטער, ער הייסט אויך «הר המשחה», היינט איז אויף איהם ניש דא קיין איילכירט וואס אין רעגענצייט איז דא וואסער אין איהם, דאָרט איז קרוין «עמק יהושפט», אין נאך היסטאָרישע ערטער, וויא אויף דער מפה צו זעהען איז אויף דעם הר הזיתים זענען יודישע בית הקברות, היינט מיט מויערען ארום גע- גוממען, דיא פערשיעדענע געמיינדעס פון יודען אין ירושלים האט יעדער בעזונ- דער אבגעטיילט איין בית הקברות, דיא ערד איז ווייס אין הארט עס איז שווער צו גראבען דאָרט דיא קברים, קיין ווערים געפינען זיך ניש אין דיעזער ערד, דיא מצבת לייגט מען לייגענדיג איבער דער לענג פון קבר, טייל מויערען אונטער דיא מצבה מיט שטיינער ארום דעם קבר, מאנכע לאזען זיך גראבען איין קבר ביים לעבען אין בעדעקען עס מיט דער מצבה וואס דער נאמען איז שוין אויסגעקריצט (זעהע אויבען קאפיטעל ו' אות ו' איבער דעם הר הזיתים).

ב. אין טאהל וויא דער הר הזיתים הויבט זיך אן, געפונט זיך יד אבשלום, איין געבידע פאן דיא וועלטס וואונדער, דאס האט זיך אויפגעשטעלט אבשלום דער זון פון דוד המלך (שמואל ב' י"ח) ווייל ער האט קיין קינדער געהאט עס זאלל בלייבען נאך איהם איין געדענקניש, אין ער איז גהרגט געוואָרען אין וואלה וויא ער האט נאך געיאגט זיין פאָטער דוד אין איז דאָרט בעגראָבען געוואָרען טייל חכמים זאגען מהאט איהם גיברענגט דאן אין בעגראָבען אין יד אבשלום.

ג. יד אבשלום איז איין טורם א מעטער הויך דער אינטער טייל איז 6 מעטער קוואדראט איין שטיק שטיין, מעגליך דאס עס איז איין שטיק מיט דעם בארג, דער אויבערער טייל איז הויך אונד פון אייניגע שטיקער צוזאם געזעצט, אג- געבליך איז אויף דעם שפיץ געווען אויסגעהאקט א האנד פון שטיין, דאָרויך האט עס געהייסען יד אבשלום, נור נאפאלעאן בונפארט ווען ער איז געווען דאָרט האט ער געלאסט ארונטער שיעסען דיא האנד, אין האט געזאגט א האנד וואס האט אויסגעארמעט קעגען א פאטער זאָלל ווערען ציבראכען, דיא אבגעבראָגענע האנד געפינט זיך אין מוזעאום אין פאריז, פאר יד אבשלום געפונען זיך פיעל שטיינדלעך, דיא מערקען זאָגען אז וועגען צו בעליידגען אבשלום ווארפט יעדער אהין א שטיין, עס איז אבער איבערהויפט א מנהג אין ארץ ישראל אויף דיא קברים צו לייגען שטיינדלעך, דורך דעם איז אין מערות שווער אריין צו געהן ווייל זייא זענען באלד פיל פון דיא שטיינדלעך.

ד. אין דער נאָהנט פון יד אבשלום, געפונט זיך בית החפשיה (מלכים ב' ט"ו) עזריה המלך איז געוואָרען קרעציג איז ער ארויס געשיקט געווארען פון שטאדט האט מאן איהם געמאכט דיעזע צוואונג וואָ ער איז געבליבען ביז צום טויט, דאָרט איז א גרויסע הייל אין בארג אויסגעהאקט

אויסגעהאקט, פאר דער הייל איז אין אָפּגעזען גאניק וואָס זיין באלקען איז אַרױף זאָהלען, אין דאָס איז אללעס אויסגעשניצט פון איין שטיק שטיין אין באַרד זעלבסט-
 ה. נאָהנט צו דיעזער הייל איז דער קבר הרב ר' עובדיה מברטנורא וואָס האָט געמאַכט א פירוש אויף משניות, דער קבר פון הרב המרדכי על הרי"ף, אין דער קבר פון ר' קלונימוס הזקן אין אויף זיין קבר איז א גרויסער הויפּען שטיינער מען רופט איהם בעל נס ווייל אמאָהל האָט א שר געמאַכט א בלבל אויף יודען דאָס זיין האַבען גהרגט זיין זוהן, ר' קלונימוס האָט דורך א שם דעם גהרגטען לעבעדיג געמאַכט אין ער האָט אויסגעזאָגט ווער עס האָט איהם גהרגט, דערנאָך האָט ער אַרויסגענומען דעם שם אין ער צוריק געוואָרען מיט אין יודען זענען ניציל געוואָרען, אין ווייל ער האָט משמש געווען מיט דעם שם האָט ער צוואַה געלאָסט מזאָל שטיינער וואָרפען אויף זיין קבר, אַרין ישראל יודען האַלטען פאַר א סגולה אויפּאָהרט קיין חוץ לאַרץ אין מנעמט מיט א שטיינדל פון דעם קבר איז בטוח או מוועט צוריק קומען בשלום.

ו. דאָרט געפינט זיך מצבת זכריה דער כהן אין נביא וואָס איז גהאַרענט געוואָרען אין בית המקדש (דברי הימים ב' כ"ד גיטין ג"ו) דיא מצבה איז פיערעקיג מיט א שפיציגען טורם 5 מעטער קוואַדראַט 9 מעטער הויך, דער טורם איז געמאַכט גלייך ער וואָלט געשטאנען אויף 12 זאָלען, אַבער דאָס איז אללעט איין שטיק פונם באַרג אויס געהאַקט פון אללע זייטען דיא מצבה איז געבליעבען אויסגעהאַקט אויף איהר נאָטירליך אורם, אַרום קבר זכריה איז דא קברים פון רבנים צדיקים פון שפעטערע צייטען.

ז. אויף דעם שפיץ פון הר הזיתים געפונט זיך איין וואונדערבארע הייל וואָס רופט זיך «קברי הנביאים» דאָרט איז דער קבר פון חגי מלאכי אין אנדערע נביאים, דיא הייל איז הויך אין גרויס אין פיעל היילען איינע ציהט זיך צו דער צווייטע, גאנצע גאסען זענען דאָרט, דער מענטש קען דאָרט פארערשט ווערען, מאן נימט מיט ליכט דען איז דיא היילען איז טונקעל, אין אלטע צייטען זענען פיעל מתפללים געגאנען אין דיע היילען איז עס איז א וואונדער געווען דאָס דיא מערות האבען פארנימען דעם גרויסען עולם, אין דיא ווענט פון דיא מערות זענען דיא קברים, אויך מיט שטיינדלעך בעדעקט.

ה. דער קבר פון חולדה הנביאה (מלכים ב' כ"ב) געפונט זיך אויף דיא צווייטע זייט פון הר הזיתים, אין א הייל, דער ווען קיין יריה גייט דורך דעם הר הזיתים צווישען דיא בית הקברות, צו דרום זייט פון הר הזיתים אונטען געפינט זיך דאָס דאָרף סילוואן, נאָהנט צו סילוואן געפונט זיך דיא «מקוה פון רבי ישמעאל כהן גדול» א קוואל אַרונטער צו גיין מיט 16 טרעפּ 35 מעטער לאַנג אין 1 אין אהאלב מעטער ברייט איז דיא מקוה, דאָרט מוזבלט מען זיך אין מהאלט דאָס פאַר א סגולה, אויך דיא גוים נעמען פון דיא וואסער אויף רפואות, דאָס וואסער קוועלט פון אונטער דיא אונטערשטע טרעפּ, אזוי וויא זיא ווערט פיל לויפט ארויס דאָס וואסער מיט אַגשריין אין דיא מקוה בלייבט לעהר, ווינטער געשעהט דאָס 3—5 מאַהל טעגליך, ווער 2—1 מאַל טעגליך.

קאפיטעל ט.

מערות (היילען) צדקיהו כלבא שבוע

שמעון הצדיק סנהדרין

א. אין צפון זייט פון ירושלים אין פעלזעי וואס אויף איהם איזט דיא מויער פון דער שטאדט, נאהנט צו שער שכם געפונט זיך מערת צדקיהו, איין אום געהייער לאנגע מערה, (ערובין ס"א ע"ב), רש"י ברענגט (מלכים ב' כ"ה) פון א מדרש דאס פון צדקיהו'ס הויז אין גענאנען א הייל ביו יריחו, אין ווען ער איז אנטלויפען פון דיא שונאים הויך דער הייל האט הקב"ה צו געשיקט א הויש וועלכער איז אריין פון יענער זייט אין דער הייל דיא כשרים האבען געיאגט נאך דעם הויש אין האבען געטראפען צדקיהו שאן באלד ביא יריחו. ב. אויף דיא אנדערע זייט פון דער לאנדשטראסע וואס גייט לעבען מערת צדקיהו, געפונט זיך «הצר המטרה» (רמיה ל"ב) דארט איז ירמיה געווען איינגעקערט אין גרוב וואס געפונט זיך דארט.

ג. מערת (דיא הייל) כלבא שבוע געפונט זיך אין נייא ירושלים, איינס פון דיא וואונדערליכסטע זאכען אין ארץ ישראל. פון דיא גאס קומט מאן איז א הויף, (מצאחלט באקשיש) פון הויף גייט מען ארומער 24 מרעם 8 מעטער ברייט אונטען איז א גרויסער הויף אונטער דעם פרייעם הימעל, דארט געפינען זיך 2 מקוואות איינע העכער דער צווייטער, אין דיא שטיינער מרעם אין דיא ווענט איז אויסגעהאקט ראהרען וואס ברענגען אריין דיא רעגענוואססער אין דיא מקוואות, אין דיא מקוואות איז אויך דא מרעם, אללעס אין פון שטיין פון דעם בארג, צו מערב זייט פון דעם הצר איז אין שטיין אויסגעהאקט דיא פאך-האללע צום איינגאנג פון דער הייל, וואונדערשעהן אויסגעהאקטע פערציערונגען, בלומען, וויינערובען, זאָהלען מיט קראַנען, לינקס איז דער איינגאנג צו דער הייל, ענג איז שמאל וויא דיא עפנונג פון א באַקאַפּען 80 צענטי קוואַדראַט רונד, דא מוס מאן זיך אויף דעם בויך אריינלאסען, ביא דיעזען איינגאנג איז דא איין רונדיגער שטיין וואס מאן קוילערט צו צומאכען דיא עפנונג, אללעס פון דעם זעלבען שטיין, דיא הייל אינווענדיג איז זייער גרויס אין שייך אויסגע-ארבייט אללעס פון איין שטיק, פיעל צימערן פון איינעם איז צוויי-טען העכער אין טיעפער, מיט ליכט ווערט בעלייכט ווייל קיין פענסטער גיבטס ניש דארט, אין דיא ווענט איז דא אויסגעהאקטע ערטער וויא דיא ארונות זענען געלעגען, אויך איז געווען אין דער הייל ארונות פון שטיין מיט שייערע שניצעריי-ען, היינט זעהט מאן גאר נישט, נאר לעערע היילען, יאהר תרכ"ג איז געקאממען איין פראנצעזישער פארשער דע סאלצי אין האט צוזאמענגענומען דיא אַרונות, דיא ציענערנע כלים, דיא טיערען אין דיא שטיינערע קברים אין האט אללעס אוועק געפיהרט צום האפען קיין יפו אין פאן דארט קיין פראנקרייך, דיא ביינער האט ער ארויסגעוואָרפען, וויא דיא יודען האבען זיך דערוואסט פון דעם האבען זיא תיבה מודיע געווען דעם סולטאן אין קונסטאנטינאפעל, אבער ביז מהאט עטוואס געזאָלט מאכען שריט קעגען איהם איז אללעס שאן געווען אין דיא שיפף-

אויפן ים, דיא אללע זאכען זענען אין דיא מזעאוס פון פארן, דיא בינער האפ-
 כען דיא יודען צוזאם געניממען, אין בכבוד גדול מיט טרויער אין פאם-
 טען בעגראבען, יאהר תר"מ האט דיא פאמיליע פירא פון פארן געקויפט דעם
 גאנצען הויף, דער פראנצויזישער קאנסול האט געלאסט מאכען איין מויער ארום
 דעם הויף, תרמ"ג האט פאמיליע פירא געשענקט דעם הויף פאר דיא פראנ-
 צעזישע רעגירונג, עס שטייעט בעשריכען אין אלטע ספרים פון וואונדער פון
 דיא דאָזיגע קברים, אין וויא יודען פלעגען גייען מתפלל זיין דורט וואס פיר וואונדער
 געשעהן דארט, היינט איזט דאָרט נור איין וואונדערבארע הייל צו זעהן, כלבא
 שבע איז געווען א גרויסער עושר איז ירושלים (גיטין נ"ו) א גרויסער בעל
 צדקה, ער האט אין חורבן צייט א סך יודען ערנעהרט, טייל זאגען אז דיא הייל
 איז געווען דיא קברים פון הילטי המלכה וועלכע איז געקוממען פון חדיב (אדעבע
 אין טרויען) אין האט זיך מגייר געווען אין קעז זיין אז כלבא שבע איז גי-
 ווען פון איהר משפחה דאדורך הייסט זיא מערה כלבא שבע.

ד. אין דער נעהע פון מערה כלבא שבע געפינט זיך מערה שמעון
 הצדיק, שמעון הצדיק האט נאך געקעהרט צו דיא נביאים וואס האבען
 געהייסען אנשי מנסת הגדולה, ער איז גוועהן א כהן גדול 40 יאהר ביים צווייטען
 בית מקדש, 5 שטענדיגע נסים זענען געווען אין בית המקדש אין זיינע צייטען
 (יזמא ל"ט), יעדען יום כפור ווען ער איז אריין דיא עבודה מאכען אין קדשי קדשים
 אז ער געוועהן איין אלטען מיט ווייסע קליידער איז מיט אריין אין ארויס גע-
 נאמען דאס לעצטע יאר האט ער דעם אלטען געוועהן אין שווארצע קליידער אריין
 גען אבער ארויס ניש. האט ער געזאגט באלד דאס דאס איז זיינע לעצטע טעג
 ער איז זיבען טאג נאך סוכות קראנק געווארען, איז געשטארבען (שם), אין זיינע
 צייטען האט אלכסנדר מוקדון געוואלט תרוב מאכען ירושלים, האט ער זיך אנגעטוהן
 דיא אכט בגדי כהונה אין איז אלכסנדר'ן אקעגן געגאנגען, וויא אלעכסנדר האט איהם
 דער זעהן איז ער ארום פון זיין ריישוואגען אין האט זיך געביקט צו איהם הא-
 בען זיינע שרים זיך געבייזערט, וויא קומט דער גרויסער אלכסנדר זאָל
 זיך ביקען צו איין יוד, האט אלכסנדר געזאגט דעם מלאך ווען איך זעה וואס
 איך ווייס אז איך וועל דיא מלחמה אייננעמען זעהט אויס וויא דער יוד, מאַסער
 זעה איך ניש דעם מלאך ווייס איך אז איך וועל ניש זינען, אלכסנדר איז מיט
 שמעון הצדיק גיט בעפריינדעט געוואָרען אין האט געבעטען זאָל אין בית המקדש
 אריין שטעללען זיין בילד צום אנדענקען, האט שמעון הצדיק געזאגט דאס
 מען איך דיר ניש טוהן ווייל דאס אונז פערבאָטען נור איין גרעסער אנדענקען וויל
 איך דיר מאכען, דאס אללע מעגליכע קינדער וואס ווערדען דאס יאהר געבוירען
 ווערען זאלל מען רופען אלכסנדר, עס האט איהם ריכטיג געפאללען אין האט
 פיעל נאָלד געשענקט צום בית המקדש.

ה. אין דער פאָרהאללע פון דער הייל (מערה) איז אין שטיין פונם בארג
 אויסגעדיקט איין מקוה אין דיא רינעס וואס ברענגען צו דיא רעגענ-
 וואסער זענען אויך אין שטיין אויסגעהאמט, לעצטערע צייטען האט מען דיא מערה
 פעררעסערט, מילדע מענטשען האבען דארויף געשפענדעט מען האט דיא מערה

גוט שעה אהרעגעשטעללט, צוגעגרייט לעמפ צום אנצונדען, דיא מערה מיט דעם ארומגען שטח וואס רופט זיך «סנהדריה» האבען יודען אכגעקויפט אין יאהר תרל"ט דיא אשכנזים צוזאם מיט דיא ספרדים, מהאט דארט אויף געבויט הייזער פאר ארימע יודען צום וואוינען.

ה. עס איז א מנהג אין ירושלים צו געהן 28 טאג אין אייר אין יארצייט פון שמעון הצדיק אויף זיין קבר, אויך געהט מען אהין ל"ג בעומר אין אסר'הג שבועות, דארט איז א שיינער גארטען מיט אלווען ביימער, מאן מאכט דארט גרויסע שמחות, דיא דרויא יעהרונג יונגלעך ווערען דארט דאס ערשטע מאל אכגעשוירען, מיט שמחה אין ארמטערהאלט, היינטצוטאג ליידער זעהט מען דארט שמחה של הוללות פון דיא חפשים (פרויה דענקער) וואס קומען זיך צוזאם אבהאלטען א נאציאנאלען יום טוב, דיא אראבער קומען אהין אין פערקוי-פען נבילות אין טריפות, אין דיא חפשים קויפען אין עכטען, וויא ווייא טוט דאס הארין דאס צו צו זעהען, אמת שמעון הצדיק איז געווען א גרויסער קעמפ-פער פאר דער יודישער אומה, אָבער אומזיסט האָט מען איהם ניש גערופען צדיק, נור ווייל ער האט דיא תורה געהאלטען, וויא קומט דאס אז מוזל' בייא זיין קבר עובר זיין אויף דער תורה.

ז. איין פאר שריט פון דער מערת שמעון הצדיק געפונט זיך מערת סנהדרין קטנה איין שעהגע הייל וואָס זענען 23 קברים פון דיא סנהדרין, א האלבע שעה גאנג פון דארט איז מערת סנהדרין גדולה, א וואונדערפאללע מערה בעשטעהט פאָן אכטיילונגען אין בארג אויסגעהאקט, דארט זענען דא 72 קברים אין 2 ספרי תורה זענען דארט בעהאלטען, היינט איז שווער דער צוגאנג צו דיא קברים ווייל עס ליגען דארט פיעל שטיינדלעך, דיא גאנצע געגענד פון סנהדריה איז צו געפונען פיעל מערות, דארונטער וואונדערשעהן פערציערטע מערות, דיא ווערען ניש בעזוכט, דיא שכנות'דיגע איינוואונער ווארפען אין וויא דאס מיסט וואס מייניגט דיא הייזער, עס ווערט איבערהויפט דארף'ן ניש אכט גענעבען, איין שאדע.

קאפיטעל י

שיהלען אין בתי מדרשות אין ירושלים

א. אין אלט ירושלים געפונען זיך פיעל שיהלען אין בתי מדרשים, דיא אלטע שוהל וואס רופט זיך רבן יוחנן בן זכאיים שוהל, זיא שטאממט נאך פון דיא צייטען פון חורבן בית שני, זיא איז אין טיעפעניש מען גייט ארום מיט טרעפ אין איהר, אין דיא ווייבערשוהל גייט מען גראד פון דיא גאס, אין יאהר שמו' האט מאן דיא בענינים, זיא האט א בעזונדערען נאמען «קהל ציון» צו איהר זענען צוגעשלאָסען נאך 3 שיהלען «קהל תלמוד תורה» (אין דיעזער שוהל איז אַ כבלה דאס אליהו הנביא האט זיך בעוויזען), «קהל קטן» «קהל סטאמבור», איז דיעזע שיהלען דאכנען דיא פרענקען אויך ניש פיעל ווייל היינט וואונט שיאָן דאס פאָלק מייסטענס אין דער נייער שטאָרט.

ב. דיא «חורבה שוהל» זיא אזי דיא טענסטע שוהל אין ירושלים, קינסטעלדיש געבויט דיא געוועלבונג אהנע זאָהלען 34 מעטער הויך, ארום דער געוועל-
 בונג אָבען איז אויך דא פלאטין פאר מתפללים, דאָרט זענען ארום ארום דאָ פענס-
 מער פאָן דאָרט זעהט מען דיא גאנצע שטאדט אין דיע געגענד זעהר הערליך
 שעהן, אינווענדונג איז דיא שוהל פון הויל מאַרמאָר שטיינער, מיט טייערע לייכטער,
 איין גרויסער חנוכה לייכטער פון זילבער שמעהט פאר דעם באלעמאָר, דיא שוהל
 הייסט «חורבה» וויל אויף דעם ארט איז געשטאנען דיא אלטע שוהל וואס
 האט געהייסען «חורבת רבי יהודה החסיד», אין שכנות איז געשטאנען דיא שוהל
 פון רמב"ן ז"ל וואס איז געקומען פאָר גענוי 700 יאָהר אין האט זיך צוגענומען
 פון הפקר איין חורבה אין האט אויסגעבויט איין שוהל, מיט 350 יאָהר שפעטער
 האָבען דיא אראבער אוועק גערויבט דיא שוהל אין האבען פון איהר געמאכט אין
 מאַשטע וואס שטייט נאך היינט, יאָהר ת"ט (היינט גענוי 260 יאָהר) איז א רב
 מיט דעם נאמען רבי יהודה החסיד פין שודליין פוילען געקומען וואוינען קיין
 ירושלים מיט פיעל יודען אין האָבען געגרינדעט דעם ערסטען אישכנוישען ישוב,
 און האבען פון הפקר צוגענאמען דיא חורבות וואס זענען געווען אין שכנות פון
 דער פערשלאסענער רמב"ן שוהל, אין האבען זיך דאָרט בעזעצט אין האבען דאָרט
 אויסגעבויט א גייע שוהל, דיא האט מען גערופען חורבת רבי יהודה החסיד, אין
 יאָהר תפ"א האבען דיא ערביים חרוב געמאכט דיא שוהל וויל דיא אישכנוים זענען
 זיין שולדיג געווען פיעל געלד, דאמאלס איז דער אישכנוישער ישוב כמל געווארען,
 מיט איבער 100 יאָהר שפעטער האט מאן דאָרט געבויט אין גייע שוהל
 מיט וואוהינגען אין יאָהר תרי"ז האט בארון מר"ה משה מונטיפוּזי ז"ל בעקומען
 ערלויבניס, אין האט געבויט דיא שוהל וואס מיר זעהען היינט דא, דאדורך הייסט
 זיא «חורבת רבי יהודה החסיד» נור מקירצט אב אין זאנט «חורבה שוהל» בשעת
 זען מהאט געגראבען דיא פונדאמענטען צו דער שוהל האט מען געפונען אין
 דער טיעפעניש פון דער ערט גאנצע הייזער מיט שטיינערנע זאָהלען אלטע גאל-
 דענע מונצען און נאך פערשיעדענע אנטיקען, אויף דעם הויף פון דער שוהל גע-
 פונט זיך דיא ישיבה עץ חיים וואס לערנען מעהר וויא טויזענד תלמידים,
 פון חדר יינגליך ביז אלטע ישיבה לייט (דאָרט לערנען זיידעס מיט אייניקלעך און
 איין אנשטאלט), זיא ווערט אויסגעהאלטען פון נדבות פון יידישע שפענדערס, עס
 איז באמת א גרויסע מצוה דיא דאזיגע ישיבה צו אונטערשטיצען.

ג. תפארת ירושלים שוהל, זיא רופט זיך אויך ניסום שוהל דיא האט
 געבויט ניסום ב"ק אין איז דערפארטיגט געווארען הויך השתדלות
 פון הרב הצדיק רבי ישראל'שטע מרוזין זי"ע, יאָהר תרל"ב, א גרויסע וואונדערשעהנע
 שוהל מיט געוועלבונג גלייך דער חורבה שוהל, פונעם דאך פון דער שוהל זעהט
 מען גוף דעם הר הבית אין דיא גאנצע שטאדט מיט דער אומגעבונג, איז דער
 אלטע שטאדט אין נאך דא דאס בית המדרש פון «אור החיים» הקדוש וואָ ער
 האט גידאוונט אין געלערנט, ער האט געפיהרט א גרויסע ישיבה, דער בעל שם
 טוב הקדוש ז"ל האט משתוקק געווען זיך צוזאם צו קומען מיט איהם, ער האט

דערבייא געהאבט א וועג צו ברענגען דיא גאולה, ער איז געפאהרען ביז קיין סטאמבול אין האט ווישער ניש געקענט פוהרען איז האט זיך אומגעקערט, אין זעבנות פון דעם בית המדרש איז דא דאס הייז וואס האר"י הקדוש איז געבוירען געוואָרען, דאָרט לאסט מען קיין פארפאָלק ניש וואונען נור איין אלטער מאן וואונט דאָרט, ה' אב דיא יארצייט פון האר"י הקדוש קומט מען דארט צוזאם לערנען משניות אין קבלה פון האר"י הקדוש ז"ל, «בית המדרש חברת המכוונים» דיא ישיבה פון דעם מקובל הרב ר' שלום שרעבי דאסט ווערט געדאכט לויט קבלה, אללע נאכט רעכט מען אב הצות אין מלערנט קבלה, נאך בית מדרשים אין ישיבות פון דיא כוללים געפינען זיך אין דער אלטער שטאדט וואס מלערנט פלייסג אין מדאכנט גאנץ פריה מיט בעניני דאכנען דיא פארטייען וואס הייסען «ותיקון» פון דיע איז אין ארץ ישראל דא פיעל, אין אזוי דאכנט איין מיני נאך דעם אנדערן ביז מיטאנצייט.

ד. אין דער נייער שטאדט איז אויך דא פיעל שוהלען אין כתי מדרשים פון דיא כוללים אין חברות וואס מלערנט אין מדאכנט שטענדיג, עס נויטגען זיך פיעל שוהלען ווייל דיא בעפעלקערונג איז גרויס בלי עיה"ר, אין ווייל עס איז דא פיעל פארטייען, דיא אישכנזישע יודען זענען פיעל פארטייען יעדער וויל דאכנען וויא ער איז געווינט גיווען אין דיא גלות לענדער, דיא ספרדישע (פרעג-קישע) פארטייען, וואס זענען פון תימן, פון פערסיע, פון צפון אפריקא טונים אלזשיר מארוקו, מסתערכים וואס רופען זיך מרעשקאס דיא זענען נאך געבליבען אין לאנד פון חורבן אויס, פון גרויען, קאווקאס, בוכארא, טורקעסטאן, כבל, בגדד, ארם צובה, דיא אללע האבען עסטערע שוהלען אין בתי מדרשים ווייל יעדער דאכנט אויף איין אנדערן נוסח.

קאפיטעל יא.

חברון

א. חברון איז דיא צווייטע שטאדט איז הייליגע לאנד וואס יעדער יוד גליסט זיא צו זעהען, דער אורט וואָ אונזערע עלטערן האבען געוואונט, דאָרט געפונט זיך דיא הייל «מערת המכפלה» וויא אדם אין חוה איז דיא הייליגע אבת זענען קעהאלטען, אויך דיא אראבער האלטען דיא שטאדט פאר הייליג ווע-גען דער מערת המכפלה וואס אברהם אבינו דער פאטער פון זייער פאטער יש-מעאל דינט דאָרט, זיא רופען זיא «אר חליד» דיא שטאדט פון געדיכטען אברהם, חברון פון ירושלים איז 37 קילאמעטער ווייט.

ב. אין חברון האבען געוואונט המיד יודען זייא זענען געוועזען אויסגעצייכענט מיט דער מדה פון גמילת חסדים, אין יאהר תק"פ זענן געקומען קיין חברון וואונען דיא חסידו חב"ד פון צפת און טבריא, טייל יודען האבען געהאנג-דעלט, דיא איכריגע האבען געלעכט פון אונטערשטיצונג פון דיא חוץ לארץ יודען, דיא גאס וואס דיא יודען האבען געוואונט איז געווען וויא איין הויף

מיט פיעל וואונגונגען איינער, צווייט אין דרייט שטאקק, אללעס פון שטיינער געבויעט, עס האט אויסגעזעהען וויא היילען, קליינע ענגע שטיבלעך, דער טויער פון דאס איזט אויף ביינאכט פערשפארט געווארען, עס איז ניש צו בעגרייפן וויא עס האבען געקענט אויספיעל מענשען דאָרט וואוינען, דיא ספרדים (פרענקן) האבען געהאט א בעזונדערע שוהל, אין אויך דיא אשכנזים, אין טויער פון דער גאס איז געווען אונטען איין לאַך צום אנדענקען פון א נס וואס איז אין אלטע צייטען געשעהען וואס איין שר האט גויר געווען אויף די יו-דען ויא זאָללען איהם ברענגען א גרויסע סוממע געלד אין דאס געלד זאָל זיין דווקא א זאלטע מינצען וואס עס איז אונגעגליך געווען צוזאם צו ברניגען, יודען האבען תפלה געמאדן צו הקב"ה, איזו מארגען האט דער רב געמראפען איין לאַך אין טויער אין דאָרט האט ער געפונען דעם בעמראג געלד פון דיא זעלבע מטבעות וואס דער שר האט פערלאנגט, מהאט דאס געלד געגעבען דעם שר אין איהם דערציילט דיא מעשה ער האט נאמירליך זיין נוהג כבוד געוועזען צו דיא יודען דעם טויער האט מען בעהאלטען פאר איין זכר.

ג. פאָר ניין יאהר האט זיך דיא ישיבה פון סלאָבאָדקא פוילען איבערגעפיהרט קיין חברון, מיט זייער רבי הרב מו"ה משה מרדכי עפשטיין ז"ל, מהאט אין חברון פליסיג געלערנט, אבער ליידער אין דיא געשעהנישען פון הרש אב שנת תרפ"ט, זענען דיא איינוואונער פון חברון אנטלאָפען ווער עס האט נאך געקענט בעצייטענט אנטלויפען דעם רב איז אויך געלונגען בדרך נס צו אנטלויפען דיא איבעריגע אין דיא ישיבה בחורים האבען דיא אראבער ערמאָרדעט, איך האב אליין געזעהען דיא שטאדט וויא דיא יודען האבען געוואונט אין דיא שוהלען זע-נען חרב, דיא טיהרען אין פענסטער צובראכען ספרים צוריסען, איז היינט וואונט קיין יוד מעהר אין חברון, לויט נייע בעריכט וויללען זיך יודען אזו חברון ווייסעה בעזעצען, חברון איז זייער א פרוכטבארע געגענד דארט זענען דיא בעסטע טרויבען אין וויינען פון גאנצען לאנד, הווינען, גוטע אתרוגים, אין טייטלען, וואכסען אין דיא שיינע גערטנער אין פרדסים ארום חברון.

קאפיטעל יב.

מערת המכפלה

א. מערת המכפלה, בעדישעט איין דאָפעלטהייל, עס ווערט געמיינט איין הייל העכער דער צווייטער, אונזערע חכמים זאגען נאך אנדערע טעמים אויף דען טאמען מכפלה, ווייל זיא איז געדאָפעלט מיט פארען, אדם וחוד, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה, וואס זענין אין איהר בעגראבען, נאך איין דעה אין מדרש האט זיא גלייך נאך אדם הראשון'ס בעגראבען געהייסען מכפלה ווייל אדם הראשון איז געווען זייער הויד האט אים הקב"ה איינגעבויען אין צוויינען הייסט דאס דאָפעלט, אין פסוק (בראשית מ"ט ל' ג' י"ג) ווערט דאס פעלד פון דער הייל גערופען מכפלה, אויף דער מערת המכפלה זענען געבויעט גרויסע בנינים

אין א 12 מעטער הויכע מויער ארום זיין, דער אונטערער חלק פון דער מויער
 איז פון דיא זעלבע שטיינער וואס דיא כותל המערב, עס איזט מקובל דאס דיעזע
 האט שלמה המלך געבויט, אין דיא ווינקלען פון צפון מערב און דרום מזרח געפון
 נען זיך טירקישע מאַשעען, אין וואונגנען פאר זייערע גלחים און בעדיענטע, נע-
 בען דער אלטער מויער איז דא איין טויער דורך וועלכען מען געהט מיט טרעפ
 ארויף אין דער מאַשעע וואס פיהרט ביז צו דער מערה, אָבער דיא טירקען לאסען
 קיין יוד ניש געהן נור ביז צו דער וועבענטער טרעפ, יודען שטייען אויף דיע טרעפ
 בייא דער מויער אין ווענען מתפלל, אין איינעם פון דיא גרויסע שטיינער וואס
 טאזן בייא זיין מתפלל און דא אויסגעהאקט איין לאך, עס איז מקובל אז דער
 איז אסיגען דיא הייליגע קברים פון דיא אבות, דארט לאָוען דיא מתפללים
 ארוין קוויטלעך וואָס משרייבט אויף דיא נעמען פון דיא וואס מאזן מתפלל פאר זיין
 געהאלפען צו ווערען יעדער מיט וואס איין ישועה ער ברויך, יודען שטייען דאָרט
 שרייען און וויינען צו השי"ת אין זכות פון אונזערע הייליגע אבות באלד
 אין נאך געהאלפען צו ווערען, דער רמב"ן האט זיך דאס קבר ביים לעבען אויס-
 געגראבען אונטער דיא שטיינען ער איז ריכטיג דאָרט בעהאלטען געוואָרען.
ב. וויא עס איז צו זעהען אין אללע אלטע אין נייע בעשרייבונגען איז נאך ניש
 געווען א מענטש וועלכער ער העט געוואָלט ווין בייא דיא הייליגע קברים,
 אין ווער האט שאָן אינטערעקוויסט דיא וואך אין איז אונטען צו דער מערה געוואָלט
 פוממען האט ער געמוסט שטיין בלייבען בייא איין טיער וואס איז אין דער ערד
 וועלכע איז דיא עפנונג פון דיא מערת המכפלה, דיא טיער איז פון שטארקע
 שטיקער אייזען וואס איין מענטש קען ניש בעגרייפען וויא זאָ דיעזע ווענען געמאכט
 געווארען, פון צווישען דיא אייזען קומט ארויס אשטארקער ווינד וואס אַמענט
 קאנן ניש דערטראגען און מוז צוריק טרעמען, אווי האָבען מעהרערע פאסירט, בא-
 רון מר"ה משה מונטיפערי ו"ל האט בעקומען ערלויבניס פון סולטאן אריינצוגעהן
 אין מערת המכפלה, וויא ער איז אריין איז דער מאַשעע האבען דיא טירקען געמאכט
 קראוואלען אין האבען זיך גענומען שלאָגען דיא יודען פון חברון, אווי איז ער
 צוריקגערעטען, איין לענגדא ערצעהלעט דאס דיא וואך האבען איהם געזאָגט
 דוא האכט ריכטיג בעקומען פון סולטאן ערלויבניס אין דער מערת המכפלה אריין-
 צוגעהען, וועלען מיר דיך אריינלאסען, אבער ארויס צוגעהען האסט מעהר קיין
 ערלויבניס וועלען מיר דיך דרינען לאַססען, אווי איז ער ניש געגאנען, אין יאהר
 תרמ"ב האבען 6 איירופאישע העררען בעקאממען ערלויבניס צו בעווען אללע
 מאַשעען העכער דער מערת המכפלה, איינער צווישען זיין איז געוועזען א יוד
 דער סקרעטער פון פאשא, ער האט בעשרייבען גענוי דיא אללע בנינים וואס גע-
 פונען זיך דאָרט, וואונדערפאָללע זאָהלען אויף דעם זעלבען סטיוהל וואס דער
 מקום דמקדש איז, דרייא צוגענג זענען דא דער צו דער מערה, אבער אללע זענען
 פערטויערט אין פערדעקט מיט מעפיבען. קיינען דיא קברים וואס אונטען זענן איז דא
 אָבען ציונים וועלכע זענען ארומגעבויט מיט שטובלעך, קיינען שמובל פון יצחק אין
 רבקה האלמען דיא טורקען פאר א סכנה אריין צו געהען, מקען דורך דעם שטארבען
 אדער בלינד ווערען, אָבער אונטען אין דער מערת המכפלה אריין געהען נישטאמאל דיא

סירקען נור דיא צינדען אן לאמפען אין לאזען ארונטער אין דער מערה.
 ג. בייא דער מערת המכפלה געפונען זיך אלטע חרבות, פון דיא חרבה פון
 איין גרויס הויז איז נאך דא דער רעשט פון גרויסע שטיינער ביו 6
 מעטער לאנג אין יעדער זייט איז דא עפנטלעך פון סידרען אין
 שוועלען. אינווענדיג געפונט זיך איין גרוב פון שטיינער אויסגעווערמט, עס איז
 אנגעבליך אברהם אבינו'ס הויז, וואָ ער האט געוואונט, אין דער נאהנט געפונט
 זיך איין בריכה מיט קוועלעדיג וואסער דיעזע איז אנגעבליך דיא מקוה פון שרה
 אמנו, פאר אייניגע יאהרען איז געווען דאָרט איין אלטער בוים וואס איז געוועזען
 אנגעבליך דער בוים וואס דיא מלאכים זענען אונטער איהם געזעסען, דעם בוים
 האבען דיא ענגלענדער אויסגעהאקט אין אהיים געפיהרט, דאס קבר פון אברה בן
 נר גפונט זיך נאהנט צו דער מערת המכפלה אויך דער קאָפּף פון איש בשת
 (שמואל ב' ד')

ד. ביים שטראם וואס געהט פון חברון קיין ירושלים נאהנט צו חברון איז
 דא צווישען דיא וויינגערטנער א שעהנער גארטען, מיט א אייזערנעם צוים
 ארומגעטונען איין הויף אין וועלכען עס געפונט זיך אלטער בוים, זיין שטאמם
 איז מיט שטיינער ארומגעווערמט, דער בוים איז מיט אייזערנע פלעקער אונטער-
 געטעמפעלט ער זאל ניש אומפאלען, זיין הייך איז ארונטער געלאזט אין אויך
 מיט אייזען פלעקער אינטערגעלאהנט, ער איז שאן זעהר שרוקען ער ווירד לינסבליך
 בעוררשט, אויף מאנכער ערטער ניכט ער הערדיג בלעטער אין דיא בעווער
 נעמען פון זייא אויף אנדענקען אייבעל, דער זאָל זיין דער בוים וואס אברהם
 אבינו האט געפלאנצט אין באר שבע, דיא רוסען וואס פאר זייא איזט דאס
 גאנצע פעלד צוגעטיילט זאגען דאס דער איז דער בוים פון דיא מלאכים, ניש ווייט
 פון בוים איז דיא איין קוואל וואסער אנגעבליך פון אברהם אבינו'ס ברונען, דיא
 בויערען גייען פריה אין דער ארבייט שעפען זייא אויס דיא ברונן אויף דעם אנ-
 דערן מאָרגען איז דיא ברונן פול, מוזאט געפרוויט צו גראבען דאנעבען
 איין אנדערע ברונן נאך טיעפער אבער עס איז קיין וואסער ניש דא אין איהר.
 ה. אויף דעם בארג קייגען דער מערת המכפלה ליגט ישי' דער פאטער פון
 דוד המלך, איבער זיין קבר איז א טערקישע פאָשעע, דארט ליגט
 אויך רות, עתניאל בן קנו, און פיעל גאונים וצדיקים פון שפעטערע דורות,

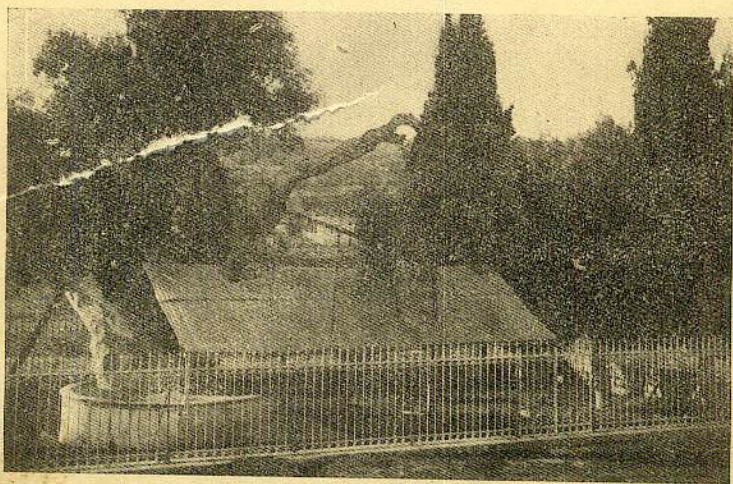
קאפיטעל יג.

קבר רחל אמנו

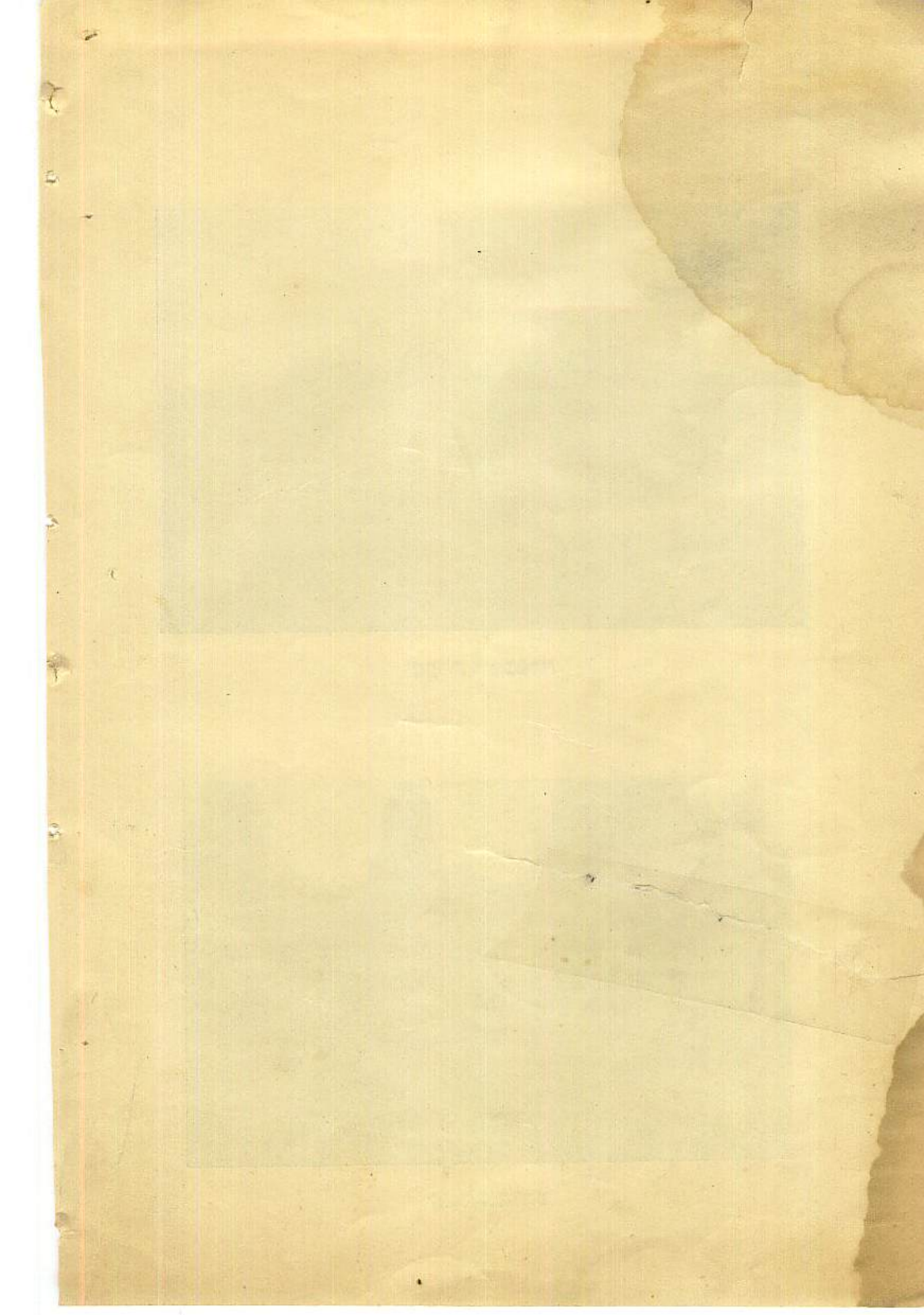
א. דאס קבר פון אונזערע מוטער רחל איז ביים וועג פון ירושלים קיין חברון,
 8 קילאמעטער פון ירושלים, נאהנט צו בית לחם, (ב ראשית מ"ח ז) בית
 לחם איז דער געבורטס ארט פון דוד המלך, עס איזט היינט נאך א גרויס ישוב,
 אבער יודען וואונען דאָרט נישט, אנגעבליך איז דארט דער געבורטסארט פון
 נוצרי אין אויך זיין קבר, דארויך איז דאָרט פיעל קירכען יודען געהערען זיך גארניש
 אן מיט בית לחם.

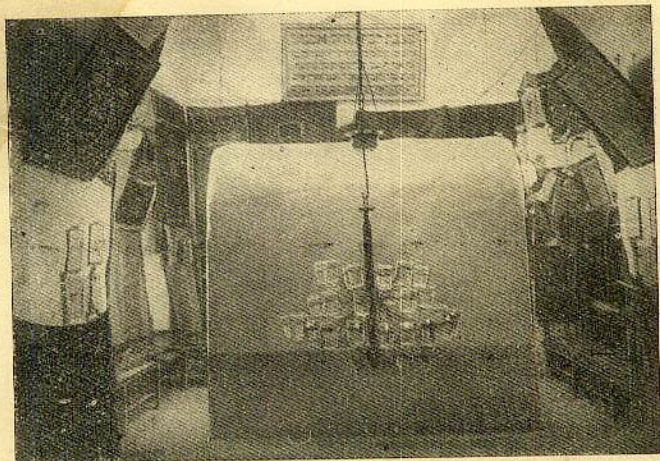
מערת המכפלה

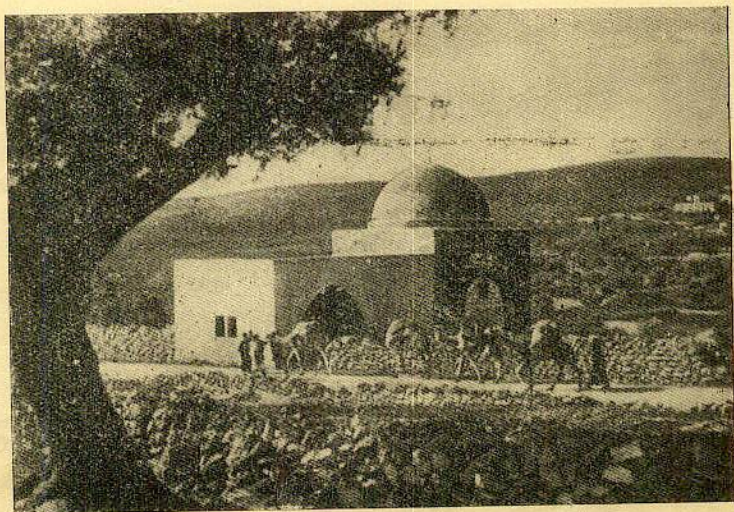
אשל אברהם

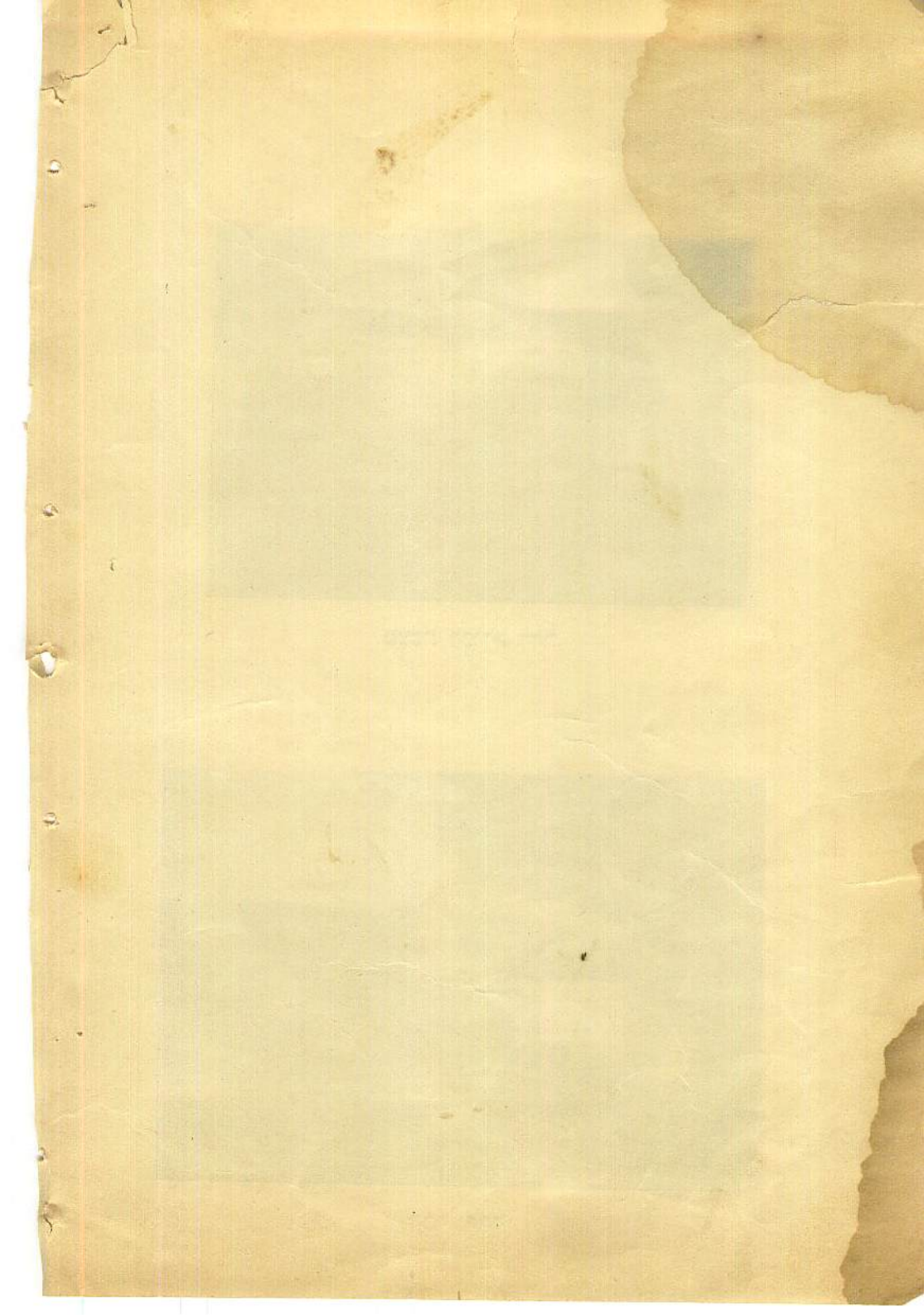

מצבת קבורת רחל

קבר רחל

קאפיטעל יד.

רמז, שכם, קבר יוסף

א. פאן ירושלים קיין שכם איז 59 מילאמעטער, מאן פאהרט דורך «גבעת שאול», פון דער ווייטען פון שפיץ בארג זעהט מען איין טורם דער אורט איז 7 אהאלב קילאמעטער פון ירושלים, דאס איז «רמה» דער וואונאורט אין קבר פון שמואל הנביא מיט זיין פאטער אלקנה אין זיין מוטער חנה, כ"ח אייר איז דיא יארצייט פון שמואל הנביא פלעגט מען ארויס געהן אהין דאנען אין בלייבען נעכטיגען, אין אלטע צייטען האבען דארט געוואונט יודען, פלעגט מען זיך דארט צוזאמען קומען אין לוסטיג זיין, אויף דער דעכטער זייט פון לאנדשטראס איז «בית אייל, לוח», פון דער ווייטער זעהט מען שילה ווי א דאס משכן איז לאנגע יאדערען געשטאנען, דארט זענען דיא קברים פון עלי הכהן מיט זיינע זודן חפני ופנחס, נאהנט צו שכם אין דעם פעלד וואס יעקב האט געקויפט פון המור אבי שכם, דארט איז דער קבר פון יוסף הצדיק אין זיינע זודן מנשה ואפרים, מצבות אויף דיא קברים אין איבער זייא א נייע בנין.

ב. שכם, איין אלטע שטאדט וואס ווערט אין תנ"ך פיעל מאל ער וועהנט, דיא ערביים רופען זיא «נאבלוס» שטאמט פון ניפולים (מדרש דברי פי ג'), זיא איז געווען דיא רעזידענץ שטאדט פון ירבעם בן נבט, נאכדעם איז דאס געוועזען שומרון, דארט זענען געוועזען רשעים וואס האבען עבודה זרה געדינט, פון דארט שטאמען דיא שמרונים-כותיים וואס געפונען זיך נאך היינט פון זייא אין שכם 150 נפשות, ביז פאר 100 יאדער האבען זייא נאך געדיענט עבודה זרה, איבראזים פאשא דער גרויסער העלד וואס האט געמאכט ארדונג אין לאנד ער האט זייא געוואלט פערניכטען אבער זייא האבען אויפגעגעבען דיא עבודה זרה האט ער זייא געלאסט לעבען, זייא זענען נאך מקריב קרבנות אויף דעם הר גריזים זייא האבען א כהן גדול אין ער איז מקריב זייערע קרבנות, זייא האבען א ספר תורה וואס זייא זאגען אז אבישוע דער ווהן פון פנחס בן אלעזר הכהן האט עס געשריבען, אבער דאס איז בעוויזען פאר א ליגען, זייער כתב איז כתב ליבונאה א אלטע לשון הקדש שריפט, זייא זענען גלייך צו דיא אראבער, נור שבת מאכען זיא קיין פיער ניש, אייניגע פסוקים לייגען פון דער תורה ווען זייא קומען זיך צו-גאמען שבת צום געבעט.

ג. אין שכם וואונען קיין יודען, שכם איז צווישען «הר גריזים» אין «הר עיבל», הר גריזים איז איין וויסטער בארג הויך 938 מעטער דער הר עיבל איז בעפרוכטעט אין האט גוטע קוואלען וואסער, הויך 868 מעטער.

ד. פֿין שכם איז דער וועג קיין «מכריא» דורך «עמק יזרעאל» וועלכער איז דער גרעסטער עמק (עבנע) פון ארץ ישראל, טייל ערטער אין עמק זענען געוועזען טיעף, דארוך האט זיך אין זייא געזאממעלט דיא רעגען וואסער אין האבען ניש געהאכט קיין אכלוף, איז זייא געווען פערשידען אויגעציער וואס האט שלעכט לופט געמאכט, פון דעם זענען ענטשטאנען דיא פערשיעדענע קראנקהייטען.

ב. קבר רחל איז איין פאר שריט פון שטראס, דיא מצבה וואס יעקב אבינו האט געשטעלט איבער דעם קבר געפונט זיך נאך דיינט אבער דיא איז ארומגעמייערט אין אויסגעמאלטערט, ווארשיינליך איז דיא אריגינאל מצבה באלד אזוי גרויס וויא דאס בנין וואס מיר זעהן וועלכעס איז הויך 3 מעטער לאנג אויך 3 מעטער ברייט 1 אהאלב מעטער, דיא אלטע בעשרייבונגען ערצעהלען דאס דיא מצבה איז געווען איים 11 שטיינער אין איין גרויסער שטיין איבער זיין וואס איז אויף איהם אויסגעקריצט דער נאמען יעקב, זייער א שווערער שטיין דיא גלחים האבען דעם שטיין אוועקגעטראגען צו זייער עבודה ורה, צומאר-גענס איז דער שטיין פון זיך זעלבסט צוריק געקומען אויף זיין אורט דאס איז מהרערע מאל געשעהן, וויא פון דיא בעשרייבונגען איז צו זעהן איז דיא מצבה פאר 400 יאהר ארומגעמייערט געווארען, מזאל ניש קענען רונדען דיא מצבה, איין געוועלכונג אויף 4 זעהלען איז צו יענע צייטען געווען געבויט אבער דעם קבר, פאר 300 יאהר האט מהמד פאשא געבויט דעם בנין מיט דער געוועלכונג וואס שטייט נאך דיינט איבער דעם קבר, אין בארון מ"ה משה מונטיפיורי ז"ל האט צוגעבויט איין פארהאללע דערצו, ביידע זענען פער 5 מעטער לאנג אין 4 מעטער ברייט.

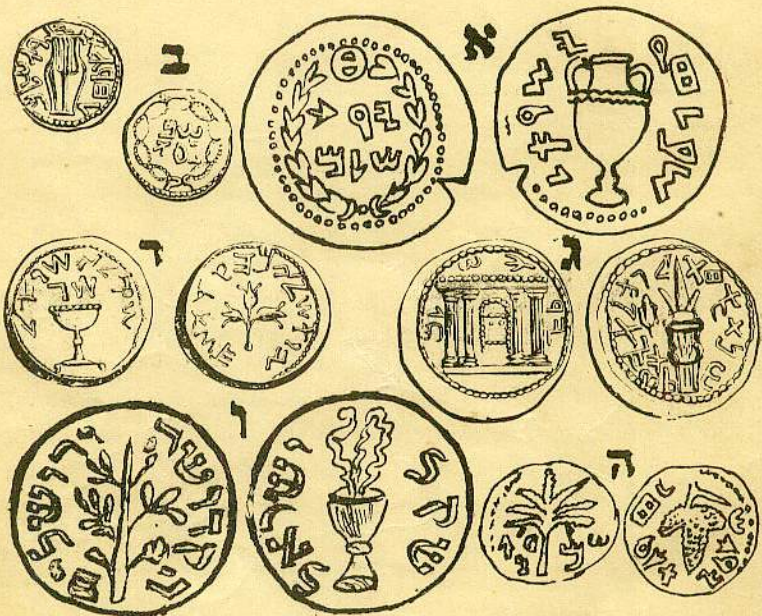
ג. דאס בנין איבער קבר רחל איז איינגעריכטעט פאר איין בית המדרש מיט אללעם וואס איז נויטיג, מיט א ספר הורה, פיער מאל דאווענט מען דארט מיט מנין, עס געפונען זיך דארט בענק צום זיטצען איז שלאפען, דיא ווענד זענען בעהאנג-גען מיט פיעל טאוולען אין פרוכטער פון זיידען מיט וואונדערטשהגע פערציעהונג אין אויסגענייט געהמען פון דיא שפענדער, וואס איהרע קינדער פון דער וועלט ברענגען אהין, עס געפונען זיך אויך לייכטער צום צינדען שמן זית פון דיא נשמות וועגען פון דיא קרובים וואס זענען דארט מתפלל, קייגען דער מצבה הענגט א גרויסער הענגלייכטער מיט פיעל שמן זית לעמפ, אללע ערב ראש תשרי קומען ירושלי-מער יודען דארט דאכנען אין תפלות מדהו. י"א תשרי איז דיא יארצייט פון אונזער מוטער רחל קוממט מען אבענד דער פריהער דארט דאכנען תהלים זאגען מכלייב דארט נעכטיגען, עס ווערט דארט פיעל ליכט געצינדען אין בצבור געדאכנט, אין דער פארהאללע געפינט זיך וואסער צו וואשען אין בענק, צום זיצען.

ד. קבר רחל איז יודיש אייגענטום, איין שמש וואס וואונט אין ירושלים פער-פיענט איבער איהם, ווער עס וויל געהן דעם קבר בעוועקן ווענדט זיך אן איהם, זייער אפט זענען דיא בעוועקער בייא קבר רחל, יעדער וואס קומט אהין ווערט שטארק נתעורר, א יוד בערעכענט זיך ער שטעהט אויף דעם אורט וואָ יעקב האט באגראָבען דיא צדקת רחל, וואָ יוסף האט ביטער געוויינט בשעת דיא מצרים האבען איהם אלס עבד דורכגעפיהרט, וואָ יודען האבען זיך אויסגע-גאסען זייער ביטער הארץ ווען נכוזראדן האט זיין געטריבען אין גלות, ווא שייך אזויפיעל טויזענדער יודען אין אללע ציימען האבען שוין פיעל מרערען פערנאָססען, בייא אונזער מוטער רחל וואס דער פסוק זאָגט (ירמיה ל"ט מ"ז) רחל וויינט איבער איהרע קינדער, רחל ווערט אונגערופען דיא מוטער פון אללע יודען וויא אין דיא מדרשים שטייט.

כתב ליבונאה

(א) F F ד (ב) פ פ (ג) ק ד (ד) 44 (ה) ד ד (ו) ז ז
 (ז) פ פ (ח) א א (ט) ט ט (י) ג ג (כ) כ כ
 (ל) ל ל (מ) ש ש (נ) כ כ (ס) ס ס (ע) ט ט
 (פ) פ פ (צ) ח ח (ק) ק (ר) ק ק (ש) ש (ת) ת ת

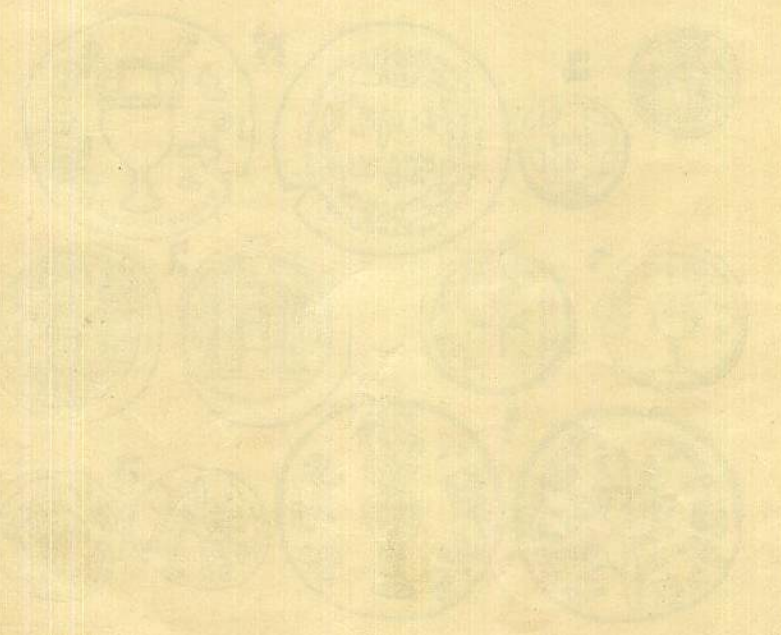
מטבעות עבריות ישנות

א. שב לחר ישראל - ירושלים: ב. שמעו - (כנור) לחרות ירושלים;
 ג. לולב מאגיד ואתרוג שנת אחת לנאולת ישראל - (שער היהמים)
 ירושלים: ד. (מקלו של אהרן) ירושלים הקדושה - (צנצנת המן) שנ
 שקל ישראל. ה. לחרות ירוש - שמעון: ו. מטבע ישנה מזמן מאחר
 נחרתה בצורת מטבע שהיתה בזמן הבית:

10

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Faint, illegible text at the bottom of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

קראנקהייטען, דיא נייע יודישע עולים האבען דאָרט פערמעגען אין ארבייט איינ-
געשטעקט, דיא פעהלער גוט צו מאכען, דער עמק איז אגוט אויסגעבויט געבויעט
אלעס וואקסט גוט אין עמק, תבואות גרינצייג, פירות, ווייד פיר כהמות, דער עמק
איז אויסגעבויעט מיט וועגען אין שטראסען, פאָן דארט געהט דער שטראם קיין
«נצרת», איין אלטע שטאדט, ווא דער אהרן איש איז אנגעבליך ערצויגען געוואָרען,
דאָרויך רופט מען זיין «נצרים» דאָרט געפונען זיך פיעל נוצרישע קירכען,
יודען וואונען ניש אין נצרת, פון נצרת קיין טבריא איז 27 קילאָמעטער.

קאפיטעל טו.

טבריא

א. טבריא איז איין אלטע שטאדט, אין תנ"ך (יהושע י"ט ל"א) ווערט זיא
גערופען חמת אָדער רקת, שפעטערע ציימען האט זיא הורדוס אנטי-
פאטוס איבערגעבויעט אונד האט זיא גערופען טבריא צום אנדענקען פון קעניג
טיבריאוס (מדרש רבה בראשית פ' כ"ג) א מויער פון קליינע שווארצע שטיינער
געמט ארום דיא שטאדט, דיא מויער איז גרויס אין הויך מיט פירמע, צו מורח
ברויך זיא קיין מויער ווייל דארט איז דער ים כנרת, דיא שטאדט איז געבויט
אויף איין אלטען סמיל, דיא קרומע געסלעך איז דיא געוועלכער אלעס פערצייטיש,
(דאס הייעריגע יאהר תרצ"ד ענדע אייר איז פלוצלינג געקומען א שטורם רעגען
איבער טבריא אין האט פערפלייצט פיער הייזער אין דער אלטע שטאדע, ארום
20 נפשות אלטע לייט אין קליינע קינדער וואס האבען קיין כח געהאט צו אנט-
לויפען פון דיא וואססער ועגען דערטרונקען געוואָרען דארונטער איינגע יודישע
נפשות וי) אויסערהאלב דער אלטער שטאדט געפונט זיך דיא נייע שטאדע וועלכע
ווערט געבויט איירופעיש זעהר שעהן, היינטיגע עולים בעזעמצען זיך פיעל אין
טבריא וואס ווערט וואס א טאג גרעסער, דער שטח פון דער שטאדט איז
זעהר הערליך, איין עכענע ביים ברעג פון ים כנרת

ב. ים כנרת איז אין דער תורה ערוועהנט, ער הייסט אויך בייא אונזערע
חכמים ד"ל ים גנוסר, זיינע וואסער זענען גוט צום מדיקען,
עס געפונט זיך אין איהם פיעל פיש, אויך דער הלון, דער ים כנרת איז
לאנג פון צפון אויף דרום 21 קילאָמעטער, אין צום ברייטסטען איז ער וואָ דער
טייך וואדי סאמאק פאלט אריין אין איהם, דאָרט איז ער ברייט 11 אַהאלב קילאָ-
מעטער, עס פאהרען אויף איהם דאמפשיפען פיר פערסאָנפערקעהר, תבואות
און בעזונדערס גוטע פירות וואקסען דאָרט איז אלטע ציימען זענען דיא פירות
גאר בערוהמט געווען, מהאט זיין גערופען פירות גנוסר (ברכות כ"ד ע"א).

ג. דאס קלימאט אין טבריא איז דאס הייסעסטע פון גאנץ ארץ ישראל ווייל
דאָרט איז דער ניעדעריגסטער באָדען, 206 מעטער אונטער דער מעהרעספלעכע
(זעהע אָבען קאפיטעל א' אות מ') דיא לופט איז אבער זעהער געוונד, אויך
דער ים כנרת מיט זיינע גוטע וואסער צום טרינקען און באָדען מאכען אנגענעהם דאס
וואָהנען אין טבריא.

ד. אויסערהאלב טבריא אויף דעם ברעג פון ים כנרת פליעסען פון איין בארט
 אונאויספיהערליך הייסע וואסער, וועלכע מען רופט «חמי טבריא» דאס
 ווארטע קוועלען פון טבריא, דיע זענען בעריהמט אין דער וועלט, דאס חכמים זאגען
 (שבת ל"ט) דאס דאס וואסערען געהען דורך דאס טיהר פון גיהנם, אָבער וויא
 זענען איבערגעבליבען מיט נאָך אנדערע הייסע קוועלען פון ארץ ישראל, נאָך פון
 דעם מביל, דאס נאטורפאָרשער ערקלערן דאס דאס וואסער קומען פון טיעפענעש
 אין קוועללען דורך הייס שוועבעל אין פערשיעדענע זאלען, דאדורך פיעלט מען
 אין וויא דאס אללע טעמים, דאס וואסער זענען הייס 62 גראד צעלזיוס אין
 קומען דורך 5 קוואלען פון בארט, מען קען קאָכען אין וויא איין איי, אין אז מען
 וויל זיך באדען אין וויא מוס מען וויא אבקהלען, וויא זענען היילוואסער נעמליך
 צום באדען געגען רעוומאטיסמוס און הויט קראנקהייט, צום טרינקען געגען פער-
 שטאָפּפונג, לייט קומען פון ווייט בעשטענדיג זיך באדען אין דאס וואסער טבריא,
 עס איז היינט שאָן מאָדערן צוגעגרייט שעהגע בעדער דאָרט, דער אלטער באָד
 דיענט פאר דעם ארמען פאָלק, אויסמובילען גייען אין קיממען פון דער שטאדט
 יעדע האלבע שטונדע.

ד. טבריא איז אימער געווען בעזעצט פון יודען, גלייך נאך דעם הורבן האבען
 זיך דאס סנהדרין אין טבריא בעזעצט, עס איז בקבלה דאס אין טבריא
 וועט זיך משיח צום ערשטען בעווייזען, רבי יהודה הנשיא האט פערפאסט דאס
 משניות אין טבריא (יאהר 3948), דאמאלס האט ער דאָרט געוואונט, פאָן דאָרט
 האט ער געהאבט איין אונטערעדישע פערבינדונג מיט קעניג אמנוניס (עבודה
 זרה י"ב), ר' יוחנן האט פערפאסט דאָרט דעם תלמוד ירושלמי וועלכער איז
 אויסגעפערטיגט געוואָרען נאך זיין טויט (יאהר 4128), אין דאס צייטען האבען
 פיעל יודען אין טבריא געוואונט וויא האבען געהאט 13 שוהלען, שפעטער צייטען
 האבען אויך פיעל יודען און גרויסע חכמים געוואונט אין טבריא, דערנאָך איז
 פערשיעדענע צייטען געקומען איבער טבריא, דאס קרייצצוגע פון דייטשלאנד
 האבען ארויסגעטריבען דאס יודען כולל פון ארץ ישראל, פון גלות שפאני-
 ען אין פורטוגאליען זענען פיעל יודען געקומען קיין ארץ ישראל, אין יאהר
 280 איז געקומען פון שפאניען דון יוסף פירסט פאָן נאקסוס וואס האט געקו-
 מען דאס בייא כולפאן סוליאמן דעם גרויסען האט ער איהם געשענקט טבריא
 מיט איהר אומגעבונג אין ער האט דאס מויערען אויסגעבויט אין פיעל הייזער
 וועלכע ער האט בעזידעלט מיט יודען בעלי מלאכות פון וועבערייא און שטיקערייא
 ער האט אויך געקויפט באָדען פאר יודען צו בעארבייטען עס האט איין צייט גע-
 דויערט אונד שפעטער במל געוואָרען, יאהר 550 האט זיא הרב ר' היים אבואלעפיע
 אויסגעבויט, אין איהר אויסגעשטעלט א שוהל א באָד א פּרעס אויף ישון, ער
 האט געמאכט שטראסען, אין עס האבען זיך באזעצט פיעל יודען מיט תלמידי חכמים,
 ו. יאהר תקל"ה זענען געקומען קיין טבריא דאס צדיקים ר' נחמן האראדענקער ר'
 מענדל פרימושלאנער זיא האבען געגרינדעט דעם אשכנזישען ישוב
 אין טבריא, נאך וויא איז אויך געקומען דער צדיק ר' מענדל וויטעפסקער אין ר'
 אברהם קאליסקער אין מיט וויא זענען געקומען 300 מאנן, וויא האבען געגרינדעט

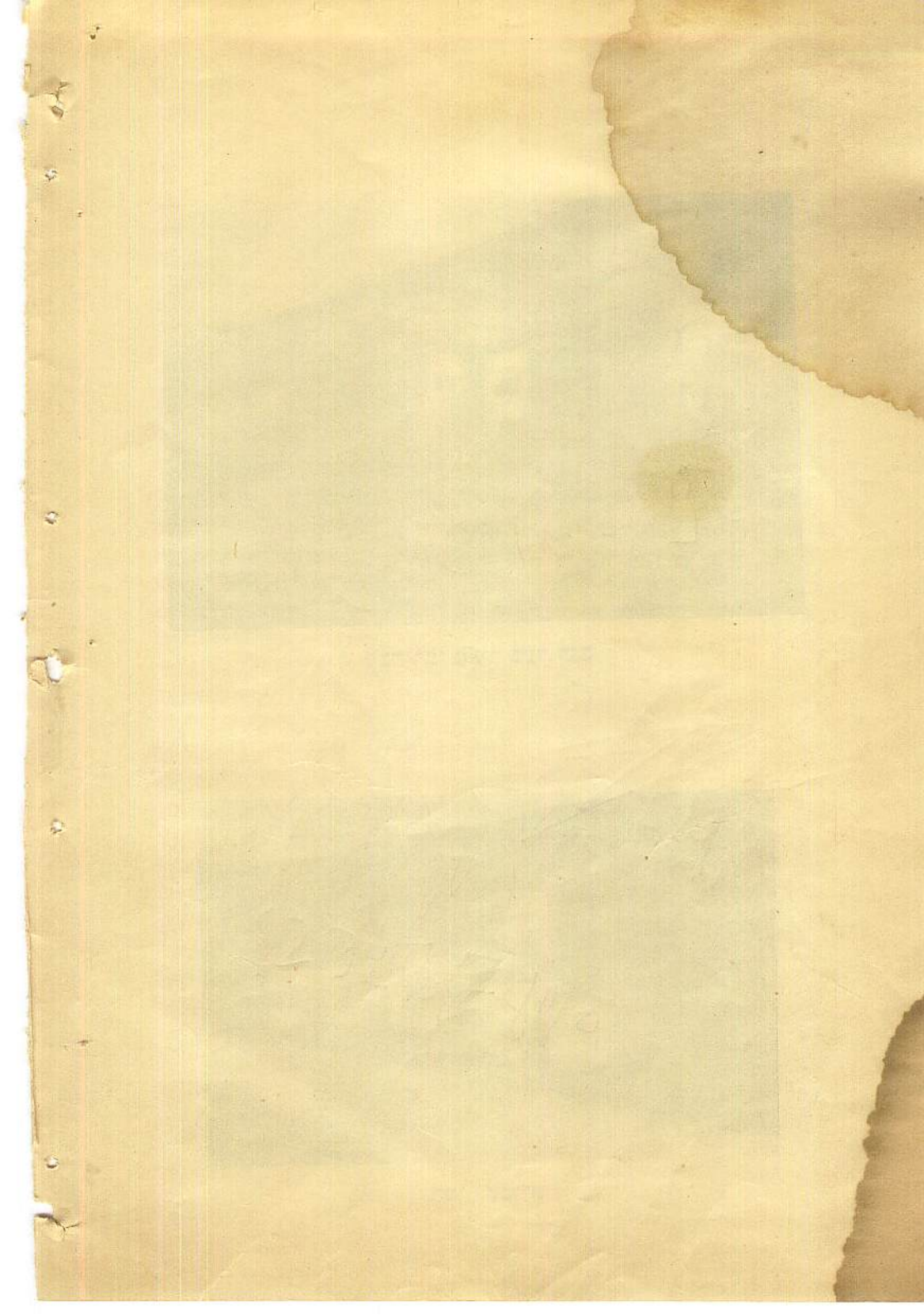

קבר רבי מאיר בעל הנם

חמי מבריא

צפת

טבריא

123 45678910

123456

דעם ערסטען אישכנזישען כולל אין מעהרערע בתי מדרשים וועלכע שטייען נאך היינט, יאהר תקצ"ז אויב טבריא און צפת אין טאג כ"ד טבת חרוב געוואָרען פון איין ערד ציטערניש עם זענען ארום 2 טויזענד נפשות אומגעקומען, מהאט אבער באלד דיא שטאדט צוריקגעבויעט, אין אזוי ביז דעם היינטיגען טאג איז א שיינער ישוב אין טבריא, דיא יונגסטע שטרעמונגען קיין ארץ ישראל ברענגען קיין טבריא פיעל עולים, וויא שאָן אָבען ערוועהנט.

ק. פֿון דיא אלטע שוהלען אין טבריא געפונען זיך נאך היינט דיא שיהל וואס דער אר"י הקדש האט אין איהר געדאכנט אין איין ווינקעל צו מערב זייט און ער האט געזאגט דאס דאָרט איז א קדושה פון גאר אלטע צייט, אנגעבליך האט דארט יהושע בן נון מתפלל געווען, זיא שטייט הארט ביים ים כנרת זיא גע-הערט צו דיא ספרדים, נעכען איהר שטייט א אלטע שוהל וואס גיהער צו דיא אישכנזים, אין אנדערע בתי מדרשות אלע אויף דעם ברעג פון ים כנרת, טייל האכען גענג צום ים, זייא דאכטן צו דרום ווייל דיא זייט איז צו ירושלים אין דיא מערקישע גאס געפונט זיך א תורבה פון דער שיהל פון של"ה הקדוש, איין מקוה אין און נעהע פון דיא בתי מדרשים וואס איז געבויט אין ים כנרת.

קאפיטעל טז.

קברים פון צדיקים אין טבריא

א. בייא דעם טויער פון מערב זייט פון טבריא זענען דיא קברים פון דיא סנהדרין וואס זענען נאך דעם חורבן פערטריבען געווארען קיין טבריא, אקע-גען דער טויער פון צפון זייט זענען דיא קברים פון ר' יצחק נפחא איז אנדערע צדיקים, ארויס פון דער שטאדט איז דא איין בית הקברות דארט זענען דיא קברים פון ר' יוחנן בן זכאי ר' יוחנן האמורא רב חננאל רב ברונא, רבינו משה בר מימון (דער רמב"ם) אין זיין פאטער רבי מימון, אויף דעם רמב"ם קבר האט מען געט-ראפען דיא אלטע מצבה זיא איז דיא צייטען איבערנייעט געוואָרען מיט איין פרעכ-טיגען קאטה, (דער רמב"ם איז נפטר געוואָרען אין מצרים כ' טבת ד'תתקס"ה 4965 מהאט איבעראל געמאכט גרויסע הספרים, אין מהאט איהם געפיהרט קיין ארץ ישראל אויף דעם וועג האבען רייבער געוואָלט בעפאללען דיא מענטשען, זייא זענען אנטלויפען, וויא דיא רייבער האבען געזעהן דאס דאָרט איז ניש דא קיין פערטעגען האבען זייא דעם אָרון געוואלט ווארפען אין ים, זייא הא-בען איהם גיש געקענט ריהרען פון אורט אפילו זייא זענען געווען 30 מאן, האבען זייא געזאגט דאס איז אוואדאי א געטליכער מאן, הא-בען זייא גערופען דיא מענטשען אין האבען געהאלפען דער ארון זאָלל זיכער אנקומען אויף זיין בעשטימט אורט, דאָרט איז אויך דער קבר פון רבינו מר"ה ישעיה הלוי הורוץ זצ"ל, דער מחבר פון הייליגען של"ה.

ב. קענען דעם בית הקברות צו מערב, איז דא אַנדוויסער באר אין וועלכען עס איז פערציטען געווען א בית הקברות, דארט געפינען זיך אין א

מערה דיא קברים פון רב חייא מיט זיינע צווייא זוהן יהודא אין חזקיה, רב הגאון
 וואס איז געבראכט געווארען פון בבל, אין רב המנונא סבא, אויף דעם שפיטץ באר
 אורדאס קבר פון רבי עקיבא אין א מערה, דיא מערה פארמויערט, אין פון דרום
 סען איז א מצבה אקעגען דעם קבר, דער מדרש זאגט דאס רבי עקיבא איז נפטר
 געווארען אין תפיסה (נאך דעם וויא מהאט איהם שטארק געפייניגט, ער איז
 פון דיא צעהן הריגי מלכות) אים יום כפור האט אליהו הנביא זייסען געמאכט
 פיר יהושע הגרסי זענען זייא ביידע געגאנען אין האכען געטראפען דיא תפיסה
 אָפּען אין דיא וואך שלאפען, האכען זייא גענומען רבי עקיבא אין האכען איהם
 געטראגען ביז דעם אורט אנטיפרוס האט זיך געעפענט דיא מערה אין וועלכער
 זייא האכען געזעהן א שטיהל א באנק א מיש א בעט אין א לייכטער, דאָרט האכען
 זייא רבי עקיבא געלייגט אין זענען אוועק פון דאָרט אזוי האט זיך דיא מערה
 פארמאכט דאס ליכט איז געבליבען ברענען איבער דער מטה, אויף דעם בארג זענען
 דיא קברים פון זיינע 24 טויזענד תלמידים.

ג. אויף דער צווייטער זייט פון טבריא ביים ברעג פון ים כנרת אין דער געהע
 פון דיא הייסע קוועלען געפונט זיך דער קבר פון תנא רבי מאיר בעל הנג, א
 ער האט צוואה געלאזט מזאָל איהם ביים ים לייגען, אין זיין רור איז ער געווען
 דער גרעסטער מאנן, (עירובין י"ג) ער האט פאר איין מאנן וואס איז געווען
 אין א צרה געהייסען זאגען אלקא דמאיר ענינא (נאָט פון מאיר ענטפער
 מיר), אין דער יעניגער איז געהאלפען געוואָרען פון דער צרה, עס איז א מנהג
 צווישען אלע יודען מנדר צו זיין צדקה אויף בויעל צו צינדען אויף דעם קבר
 פון רבי מאיר בעל נס, פון דעם געלד וואס קומט צוזאמען צינד מען שצענדריג
 אויף זיין קבר, דאס איבריגע צעטיילט מאן פאר דיא אָרטע לייט אין ארץ ישראל,
 דאס זענען דיא פישקעס וואס געפונען זיך בייא יעדען יוד אין שטוב, וואס מניכט
 צדקה בייא יעדער געלעגענהייט אין דורך דער צדקה פועלט מען אללע מיני ישועות,
 אין זכות פון הייליגען תנא רבי מאיר, דער מדרש תלפיות שרייבט, עס איז
 בקבלה ווען יעמאנד פערלייערט עטוואס זאָלל ער גלייך מנדר זיין צדקה לרבי
 מאיר בעל נס וועט ער דיא אבידה טרעפען, נור מזאָל ניש פערזיימען דיא צייט.
 ד. דער קבר פון רבי מאיר בעל נס איז אין אמערה אין אוף דער מערה
 איז געבייט א גרויסע שוהל איין אכטיילונג פאר אישכנים דיא צווייטע
 פאר ספרדים, אין א מויער וועלכע שטייט אקעגען דעם קבר איז צווישען זייא.
 דעה אורט פון קבר ווערט אין אלע צווייא זייטען געזעהן, דיא שוהל רופט
 זיך «כתנות אור» דאָרט זיצען תלמידי חכמים אין לערנען תורה, יאהר תר"ם איז
 אין שכנות פון דער שוהל געבויעט געוואָרען א גרויסעס געביידע פיר א ישיבה
 וואס רופט זיך «אור תורה», אין וועלכער מלערנט אויך היינט זעהר פלייסיק, אויך
 דער שרייבער פון דיא ציילען בין געווען פיל הערצענפרייד צו זעהן תלמידי
 חכמים זיינע לייט אין עלטערע אין גאר אלטע לייט לערנען תורה מיט א זיסס
 קול, דער ראש ישיבה א גרויסער מאנן לערנט צייטענווייס פאָר, אין איז שמען-
 דיג צו האכען יעדען צו ענטפערען, זייא האכען דאָרט קוואטערען צום נעכט-
 גען זעהר אנשטענדיג אין זיין אויך א קיך געפונט זיך דאָרט דען א טייל

לומדים זיצען דארט א גאנצע וואך איז גייען נור אויף שבת אין שטאדט אין זייער הויב, דיא ישיבה פערדיענט גרויס שטיצונג עס איז א ווארע מצוה זיין מחזיק צו זיין.

ד. ביא קבר רבי מאיר בעל נס געפונט זיך דער קבר פון רבי ירמיה אויף וועלכען עס איז דא א הויפען שטיינער אלס מצבה, לעצטערע צייט האט א גוטער ייד געלאסט מאכען א אייזערנעם צוים ארום דעם קבר, אויף דעם בארג ליגען רב אמי ורב אסי, רב כהנא, רבי זורא ליגען אויך אין טבריא, אנגעבליך ליגט אין טבריא רבי יהודה הלוי וועל-כער איז בעקאנט אלס גרויסער פועט (משורר) ער האט פיל פיוטים געשריבען, פיעל ווערען געזינגען נאך היינט ביא אלע יודען טייל ביא אשכנזים טייל ביא ספרדים, ער האט מחבר געווען פיוטים איבער ארץ ישראל צו וועם זיין ליבשאפט איז געווען איבער דער נאטור, דיא ציונים פון דיא קינות לתשעה באב האט ער מחבר געווען וואך ער גיעסט אויס זיין הארץ פאר בענקעניש נאך דעם הייליגען לאנד פון קדושה און נביאה, יאהר 4900 ביא זיין 60 טען לעבענסיאהר האט ער מיט אויספערונג אונטערנומען דיא ריזע נאך ארץ ישראל, וואס איז ווייטער געשעהן מיט איהם איז ניש קלאר, אנגעבליך אנקומענדיג קיין ארץ ישראל פאר גרויסע פריידע איז ער אנגעשטיגען פון דער בהמה וואס ער איז אויף איהר געריטמען אין איז געקראכען אויף הענד אין פוס אויף דער הייליגער ערך ויא קישענדיג, איין טערק האט אויס אייפערזוכטיגקייט איהם צוטרע-טען מיט זיין פערד, אין איז צו קבורה געקומען אין טבריא, טייל זאגען דאס ער ליגט אין כבול צוזאמען מיט זיין איידעם הרב ר' אברהם אבן עזרא.

ו. דאס נייע בית הקברות איז אויף דעם וועג צווישען טבריא אין דיא הייסע קוועלען, דאָרט ליגען דיא צדיקים פון שפעטערע הורות, א תחום שבת ווייט פון טבריא צו מערב זייט געפונט זיך א מערה מיט דיא קברים פון יוכבד דיא מוטטער פון משה רבינו אין זיין ווייב צפורה, אין אלישבע בת עמינדב דאס ווייב פון אהרן הכהן, לויט מאנכע אויך בלהה און זלפה.

האפיטעל יז.

צפת

א. צפת איז ביים לאנדשטראס וואס געהט פון טבריא טיין חיפה, פון טבריא קיין צפת איז 33 קילאמעטער, דער וועג געהט כסדר בארג אויף, אויף נאר הויכע בערג, ווייל צפת איז העכער וויא טבריא א ערך פון מויזענד מעטער, דיא געגענד הייסט דארוך גליל העליון אָבערע געגענד, צפת האט ארום זיך זעהר א שעהנע געגענד פון פרוכט אין וויינגערימנער, אתרוגים לולבים הרסים וואקסען דאָרט פּאָעל, פון שפיץ פון דעם הויכען בארג וואס געפונט זיך מורח קען מען זע-דען דעם ים כנרת, דיא צפתער לייט מאכען דאָרט תשליוך ראש השנה, אויף דעם בארג געפונען זיך גרויסע פעסטונגען מיט פעסטע מויערען פון גאר אלטע צייטען פון גרויסע שטיינער געבויעט, דוא רופט מאן «מצודת יופיסם» צו דרום פון דער שטאדט

שטארט געפונען זיך דערגלייכען גרויסע פעסטונגען דיא רופט מאן «מצודת יוסף»
 עס געפונט זיך דאָרט אויך א גרויסע געביידע מיט א טויער מיט טרעפ ארויף
 צו געהען, וועלכע מען רופט «מדרש שם ועבר» דארט לאָזען דיא אראבער קיין
 יחד צוקומען זייא רופען דעם אורט «דער אורט פון קלאגען» זייא זאגען דאס
 דאָרט האט יעקב געקלאגט איבער זיין זוהן יוסף, בארן מו"ה משה מונטיפיורי מיט
 זיין ווייב ע"ה האבען בעקאממען ערלויבניס צו בעזוכטיגען דיזעזע געביידען,
 זייא האבען ערצעהלט פון וואונדערליכקייט אין גרוסקייט פון דער מערה אין דאס
 אין איהר איזט דא פיעל קברים וואס זענין גלייך צו דיא קברים פון דיא סנהדרין
 אין ירושלים, אויך נייע קברים געפונען זיך דאָרט.

ב. דיא גאס וואס דיא יודען וואונגען אין דער אלטער שטארט צפת ציהט זיך
 בארג אפ, פון ווייטען זעהט אויס גלייך העמען געשטאנען איין הויז העכער
 דעם צווייטען, דאָרט געפונען זיך נאך הייזער וואס דיא דעכער זענען מיט ערד
 בעדעקט, ווען עס רעגענט מוס מאן דיא ערד אויס וואלערען עס ואלל אין דיא
 שטיבער ניש אריין רענגען, בייא גרויסע רעגען קענען זאָלכע הייזער אינפאל-
 לען פיעל הייזער זענען שוין געבויט מיט שטיינערנע דעכער אָדער צעמענט, אויף
 דיא דעכער בעדענט מען זיך, דאָרט מאכט מען דיא סוכות, דיא הייזער וואס זענען
 נאהנט שפאציערט מען איבער דיא דעכער פון איינעם צום צווייטען, דיא וואונגען
 זענען אויף דעם אלטען סיסטעם געבויט ענג אין קליין (זיהע אָבען קאפיטעל די
 אות ב'). אין דיא נייע שטארט זענען שאן דיא הייזער געבויט איירופעאיש מיט
 שיעפע דעכער פאָן שארבען ארג"ל מיט רינעס וואס גיסען דיא וואסער אין דיא
 בורות (זיהע אָבען קאפיטעל די אות ג')

ג. דער יודישער ישוב אין צפת האט זיך אנגעהויבען אין דיא צייטען פון רמב"ד
 א ערך 700 יאהר, אין דיא צייטען פון גלות שפאניע אין פוטוגאל
 האבען זיך פון דאָרט פיעל יודען בעזעצט אין צפת וועלכע זענען געווען-
 זען דיא גרעסטע מענגער פון ישראל, פאָן דארט שטאמט דער «שולחן ערוך» פון
 רבינו מו"ה יוסף קארו, דיא «קבלה» פאָן רבינו מו"ה משה קורדיווירו אין רבינו
 מו"ה יצחק לוריא האר"י הקדוש, דער גרויסער דרשן הרב מו"ה משה אלשיך, דער
 בעל מקובל אין משורר הרב מו"ה שלמה הלוי אלקבץ וועלכער האט מחבר געווען
 דעם «לכה דודי» צו קבלת שבת, אין נאך פיעל א זאָלכע גדולי ישראל וואס ליגען
 אויף דעם בית הקברות אין צפת וועלכער געפונט זיך גלייך נאך דער יודישער
 גאס בארג אב.

ד. בייא דעם בארג אונטען געפונט זיך א גרויס שעהן געביידע פון שטיינער
 אין וועלכען עס געפונט זיך דיא מערה מיט דעם קבר פון נביא הושע בן בארי
 איין וועניג ווייטער איז דער קבר פון בארי זיין פאטער, דאס געביידע איבער דער
 מערה האט איין גוישער שר געבויט וועלכער איז אנמלויפען געווארען פון א זיכע-
 רען מויז אין האט זיך אין דער מערה בעהאלטען, אין וויא ער איז גערעמעט גע
 וואָרען האט ער געבויעט דיזעזעס געביידע, פריהריגע צייטען פלעגט מען אללע די-
 ענסטאט געהן לערנען אין דאנען איז דעם הויז, בייא דעם אורט געפונט זיך דיא
 מקוה פון האר"י הקדוש, ניש ווייט פון דאָרט געפונט זיך דער קבר פון רבי פנחס

בן יאיר, אויף איין אקערפעלד, אויף דעם קבר איז דא א הויפען שטיינער, מהאט שוין פרובירט צו בויען א ציון, אויף זיין קבר, עס איז אבער ניש דורכגעפירט געווארען ווייל דיעזער הייליגער תנא האט ביים לעבען אויך ניש געוואלט פון קיינעם א הנאה האבען, (תולין דף ז'), דער אראבער וואס איז דער אינהאבער פון דאָונען פעלד האט געשמערט דיא לייט זאלען ניש קומען אויף דעם קבר ווייל זיין פערדארבען איהם דיא תבואה, ער איז טראנק געוואָרען, איז דאס פעלד האט אויסגעהערט צו וואקסען תבואה, דער גוי האט שאן געלאזט פון דאמאלס אן געהען אויף דעם הייליגען קבר, פון דעם קבר זעהט מאן גראד דעם קבר פון זיין איידעם רבן שמעון בן יוחאי אין מירון.

קאפיטעל יח.

דיא שוהלען אין דער היינטיגער ישוב אין צפת

א. אין אלטע צייטען איז געווען 17 שוהלען אין צפת, אין יאהר שצ"ב זע-
נען טייל שוהלען חרוב געוואָרען, היינט צו טאג זענען דא אין צפת דיא
שוהל פון אר"י הקדוש, אין וועלכער עס געפונט זיך אין א זיימען וואנד דאס
שטיבעל וואס דער אר"י הקדוש האט געלערנט, דיא שוהל פון הרב ר' יצחק
אביהב אין דער שוהל האט אויך דער אר"י הקדוש געדאכנט אנגעבליך האט
אליהו הנביא געדאכנט אין דער שוהל, דאָרט געפונען זיך דיא 2 וועלטבעריהמטע
ספרי וגורות איבער וועלכע מען דערציילט פערשיעדענע וואונדער, איינע איז פון
רבי יצחק אביהב מען ליינט אין איהר גור 3 מאהל אין יאהר ראש השנה יום כפור אין
שבועות דיא צווייטע איז פון ר' שלמה אבותנה ליינט מען אויך גור דאמאלס מפסיר, דא-
מאלס קומט מאן אין דער שוהל פון אנדערע שוהלען דאכנען, דיא שוהל פון ר' יוסף
בנאה וואס איז ערוועהנט אין מדרש פרשת בא, אין דער שוהל איז דיא מערה ווא זיין קבר
געפינט זיך, איבער דער מערה איז דיא ווייבער שוהל, דאָרט ברענען תמיד ליכט, דעם
צווייטען טאג פסח דאכנען דאָרט פיעל לייט, דאס בית המדרש פון ר' יוסף קארן
דער מחבר פון שלחן ערוך, דיא שוהל פון אלשיך, זעהר א שעהנע, אין דיא
שוהלען דאכנען דיא ספרדים (פרענקען) עס זענען דארט צווייא אשכנזישע שוהלען,
דיא זענען געבויעט אויף דעם אורט וויא ודער אר"י הקדוש האט מקבל שבת
געווען דאמאלס איז דער אורט געווען א פרייא פעלד אויסער דער שטאָרט, עס
זענען נאך דא אין צפת פיעלע בתי מדרשים פון לעצטערע צייטען, וועלכע דיא
כוללים האבען געבויעט.

ב. דער ישוב אין צפת ליידער האלט אין איין אבנעדמען, דיא פרנסה אין צפת
איז שווער דארויך זענען דער מעהרטייל פון דיא צפתער איינוואוהנער
אויסגעוואנדערט, ישיבה לייט וואס ווערען אינטערשטיצט פון דיא כוללים ווערען
וואס אמאהל ווייניגער ווייל זיין קענען ניש אויסלעבען פון דער שטיצע, דארויך
זענען דיא שוהלען אין בתי מדרשים וועניג וואס בעזוכט, אין צפת וואונען היינט
בסך הכל 2 טויזענד 500 יודישע נפשות, עס איז ראטהום פאר דיא נייע עולים
זאָללען זיך בעזעצען אין צפת אין ארויסזוכען פרנסה צווייגען.

קאפיטעל י"מ

מירוץ קבר רבן שמעון בן יוחאי

א. מירוץ א קליין דאָרף ביים לאנדשטראם וואס געהט פון צפת קיין חיפה, גאר נאָנט צו צפת נור דער וועג דרעהט זיך ועהר ווייל ער געהט אין הויכע בערג אריין, דער וועג איז וויא אלע שטראסען אין לאנד גומ אויסגעאדרייט מיט אספאלט, מירוץ איז אונטען בייא א גרויסען בארג, אויף דעם בארג געפונען זיך נאך דיא רעשטען פון א גרויסער שוהל וואס האט געבויעט רבן שמעון בר יוחאי, דיא שוועלען אין ביישטילען זענען פון איין שטיין וואס איז 5 איילען לאנג.

ב. דער קבר פון רבן שמעון בן יוחאי איז אין א מערה אין מרוץ, פון דער מערה דערצעהלט אונז דיא גמרא (בבא מציעא פ"ד), רבי אלעזר זיין זון ליגט אויך אין דער מערה, ר' יוסי דעם זון פון ר' אלעזר האבען דיא רבנן אויך געוואָלט לייגען אין דער מערה איז ניש מעגליך געווען א שלאנג האט ארום-גענומען דיא עפונג פון דער מערה אין האט קיין מענטש ניש צו געלאזט, שפע-טערע צייטען האט מען פערטויערט דיא עפונג פון דער מערה, מהאט בעציי-כענט פון דרויסען דיא ערטער פון דיא 2 קברים, ארום דער מערה זענען קברים פון אנדערע תנאים, יודען פלעגען תמיד געהען אויף דיא ציונים מתפלל זיין איבערהויפט דיא בעלי מקובלים וואס לערנען דעם זחר פון רבן שמעון בן יוחאי פלעגען קומען ל"ג בעומר אין ראש השנה צייט פלעגען זיך דאָרט פערזווילען פיעל טעג מען פלעגט מאכען א געצעלט איבער דיא קברים אין דינגען בעוואפענ-טע גוים זאָללען הימען דיא יודען, הרב ר' אברהם גאלאנטי איז געווען א עושר ער האט דאס ערשטע געבייא געבויעט איבער דיא קברים.

ג. היינט צו טאג געפונען זיך איבער דיא קברים גרויסע בנינים, א גרויסער חצר אויסגעבויעט, אין וועלכער עס געפינען זיך וואונדערען פיר ישיבה לייט פון דער ישיבת בר יוחאי, א אלטענהויז פאר זקנים וואס קומען זייערע יאהרען אויסלעבען אויף דעם הייליגען אדום, דער בנין איבער דיא קברים איז 3 אב-טיילונגען, אין דיא ערשטע זענען דיא ציונים פון דיא הייליגע קברים, דער צוין פון רבן שמעון איז בייא דער וואנט ער זעהט זיך אן אויך אויף דער אנדערע זייט וואנט ווא עס איז דיא צווייטע אבטיילונג א בית המדרש פיר אשכנזים וואַ פלעגט אין מען צינד פיעל ליכט (דיא פרענקען צינדען ליכט אויף פיר אנדע-דע תנאים ואמוראים), אין דער מיט איז דאס קבר פון רבי אלעזר, פארא קורצע צייט מיט א איינערנעכ צוים ארומגענומען וואס א צדיק האט געשפענדעט, דיא 3 אבטיילונג איז א בית המדרש פאר ספרדים (פרענקען), אויף דעם דאך פון דיא בנינים זענען דיא צימערען פיר געסט וואס קומען זיך דאָרט אויפהאל-טען אויך זענען דארט דיא אקעגען דיא ערטער פון דיא קברים הויכע זאָללען מיט בעקענען אין וועלכע מען גיסט עהל אין מען צינד ל"ג בעומר לכבוד דער יארצייט פון רבן שמעון בן יוחאי.

ד. דיא יארצייט פון רבן שמעון בן יוחאי אין מירון ווערד תמיד געהאלטען מיט גרויס פרייד מיט געוואנג אין טאניץ פון עהרליכע יודען וואס קומען אויף דעם הייליגען קבר מען לערנט דעם זחר פון דעם צדיק מען דאכנט דארט מיט גרויס כוונה דער נאך מאכט מאן דיא שמחה, עס קומען דארט צוזאמען יודען פון גאנצט אין ווייט, פרענקישע יודען קומען פון נאר ווייטע לענדער אויף דער יארצייט, פיעל ברענגען דיא יינגלעך וואס ווערען 3 יאהר אלט דאס ערסטע מאל אכצושעהרען דאָרט, מען מאכט לכבוד דעם א סעודה, ל"ג בעומר אבער קומען צוזאם לומדים אין לערנען נאך מעריב דאכנען לערנט מען זחר, נאכדעם מאכט מען דיא «הדלקה» אויף דעם דאך אין דיא בעקענס וואס זענען פיל עהל, דיא הדלקה ווערט פערליצטירט אין ווערט פיר פיעל געלד פערקויפט, דיא צוויי-טע הדלקה איז שאַן ביליגער, לייט שפענדען קליידערשטיקע טייערע מוט זילבער בעהאָנגען מען ליינט אין בעקען אין מען צינד אן, אין ווייל דאס איז אויף א באר, זעהט מען דיא פלאמען ווייט, דאס זעלבע מאכט מען אויך אויף רבי אלעזר'ס קבר אין אויך אויף ר' יוחנן הסנדלר'ס קבר וואס איז ניש ווייט פון דארט, א גאנצע נאכט אין א גאנצען טאָג איז מען לוסטיג, עס איזט מקובל דאס דער וואונש פון הייליגען צדיק איז מזאָל לוסטיג זיין אויף זיין יארצייט ער זעלבסט האט דאס אנגערופען זיין התונה, מען פלעגט דארט פערשיידענע גסים צו זעהען, דיא שמחה הייסט א שמחה של מצוה, לעצטערע צייטען קומען אויף ל"ג בעומר אהין דיא חפשים אין מאכען דאָרט א נאציאָנאלע יום טוב מיט אונערלויבטע אונטערהאלטונגען, דאס איז ליידער ניש פאסיג אויף אזוי א הייליג אורט, זייא פערשטערען דעם צדיק דיא שמחה, זאָללען זייא זיך פיהרען וויא דער צדיק פערלאנגט דאָן זאָללען זייא קומען צו איהם זיך משמח צו זיין.

ד. וויא געזאגט איז דארט נאהנט דער קבר פון ר' יוחנן הסנדלר דער תנא, ער איז געווען א האנדווערקער א שוסטער ער פלעגט אויך אליין אויסאר-בייטען. דיא פעל אין דיא הייל וואס געפינט זיך ניש ווייט פון זיין מערה שאַן דער הייל ווירד ערצעהלט וואונדערליכע זאכען, דער אייגענטימער פון דעם פעלד זאָג דיא הייל געפונט זיך פלעגט דיא פרוכט דאָרט צו בעהאלטען, אין קיין גנב האט ניש געקענט גנבנען, אפשר האט ער גנבת האט ער ניש גע-קענט ארייס פון דער הייל.

ז. דארט געפונט זיך אויך דיא מערה פון הלל הזקן א וואונדערליכע מערה אין שטיין אויסגעהאקט א גרויסער זאל, אין דיא ווענד זענען אויסגעהאקט 6 געוועלבונגען אין וועלכע עס ליגען פער 4 ארנות אויס שטיין מיט צודעק אויס שטיין דאס זענען דיא קברים פון הלל מיט זיינע תלמידים, מען ערצעהלט וואונדער פון דער מערה אין פון דיא וואסער וואס געפונט זיך אין דיא ארנות וועלכע מהאלט פאר מגולות אין רפואות, עס פלעגען צו קומען פיעל מענטשען אין דער מערה אין פיעל ליכט אנציערען אין אזוי וויא א אשה נדה איז אריין גע-קומען האבען זיך אללע ליכט אויסגעלאשען, פאר דער מערה געפונען זיך דיא קברים פון זייער שמשים.

ז. צו דרום זייט פון דער מערה איז א הויכער באַרג דער הר תבור (שופטים ד.),

דארט איז דיא מערה פון שמאי הזקן מיט זיין ווייב אין אנדרים געבויא איבער דיא קברים, ניש ווייט פון דארט איז דיא «מרתע הכהנים» אין נאך אנדערע חורבות, בייא דיא חורבות געפונט זיך א פירעקקער גרויסער שטיין וואס רופט זיך «כסא של אליהו» עס איז מקובל דאס פון דיעזער שמעללע וועט געהערט ווערען דורך אליהו הנביא דער שופר של משיח במהרה בימינו.

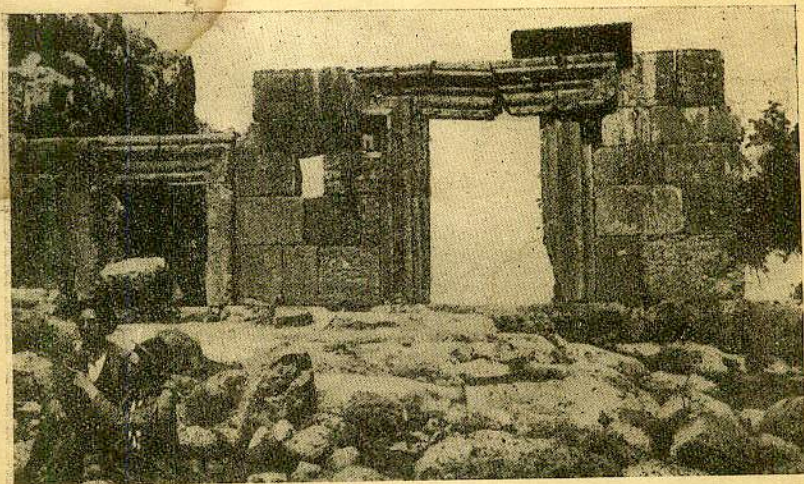
כאפיטעל כ.

יפו (יאפפא)

א. יפו איז א אלטע שטאט אויף דעם ברעג פון ים התיכון, 64 קילאמעטער ווייט פון ירושלים, איז ערוועהנט אין תנ"ך (הושע י"ט ס"ו, יונה א' ג'), איין אלטער האפען איז אין איהר, צו וועלכען עס קומען שיפען פון ווייטע לענדער, דיא גרויסע שיפען קענען ניש צוקאמען ביז צום ברעג ווייל אין ים נאָהנט צום ברעג געפונען זיך גרויסע אין שפיצנע שטיינער וועלכע זענען א געפאהר פאר א גרויסע שיפ, דיא גרויסע שיפען בליבען שטעהן ווייט אין ים אין דיא פאסאזשערען גייען אריין אין קליינע שיפלעך, אזוי אויך דוא געבראכטע סחורות, אין דיע ברענגען צו צום ברעג, דער ים ביים ברעג אין יפו איז אימער אומרוהיג, ווען עס איז א ווינד קענען דיא קליינע שיפלעך אויך ניש פערקעהרען, דיא רייזענדע מוזען ווארטען אויף א רוהיג וועטער, דיא יעצטיגע רעגירונג פלאנט צו בויען א גרויסען האפען איז יפו, אזוי וויא זיא האט שוין געבויעט אין חיפה.

ב. יפו איז א האנדעלשטאט א גרויסע מיט א גרויסען פערקעהר, דיא אלטע שטאט איז ביים בארטען פון ים, זיא איז געבויעט וויא דיא איבעריגע מזרח שטעט שמאלע אין קרימע געסלעך, טייל זאנען דאס יפו איז נאך געבויעט אין דיא צייטען פון נח, וועלכער איז דארט אויך בעגראבען.

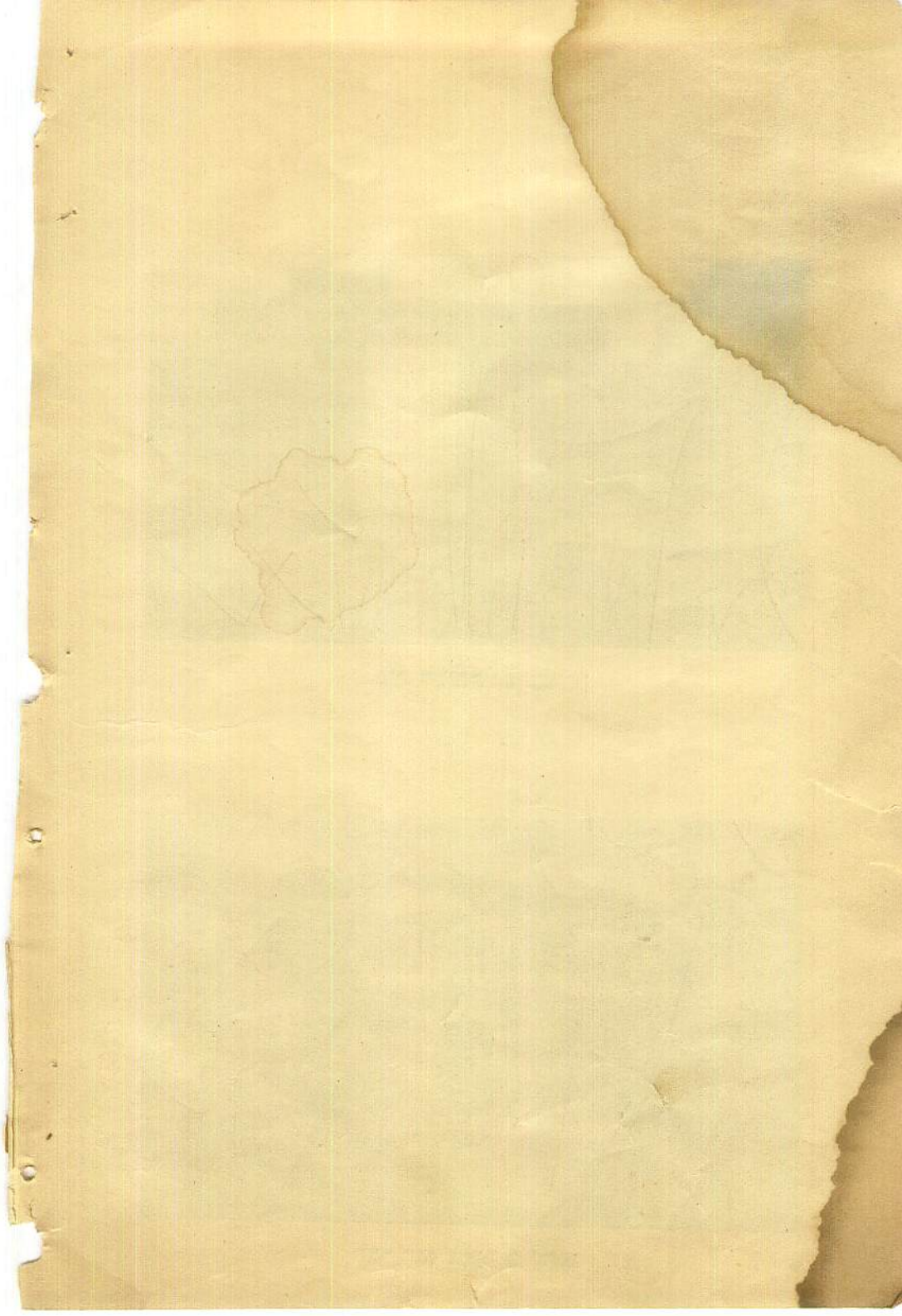
ג. דער ברעג פון יפו איז דער נאָהנסטער צו ירושלים, ווען שלמה המלך האט געבויעט דאס בית המקדש האט איהם חירם דער קעניג פון צור געשיקט בויער פון לבנון אויף דעם ים ביז יפו אין שלמה האט דיעזע דאן געבראכט קיין ירושלים, (דברי הימים ב' ט"ו) דאס זעלבע איז געוועזען ביים צווייטען בית המקדש (עזרא ג' ז'), אלטערטימליכע זאכען זענען היינט ניש צו געפינען אין יפו, חכמים פון תלמוד האבען געוואונט אין יפו, שפעטערע צייטען געפונען מיר ווייניג וואס פון יפו, פאָר 600 יאהר ערצעהלט אונס רבי יצחק חילו דאס ער האט געפונען אין יפו איין ישוב יודען מיט א שעהנע שוהל אין פיעל ספרו תורות א ישיבה מיט א ביכליאטעק, ער רודמט יפו מיט איהר האנדעל, מיט 100 יאהר צוריק איז אין יפו גאר קיין יודישער ישוב ניש געוועזען, היינט צו טאג איז אין יפו א גרויסער יודישער ישוב בן רבה, מיט פיעל שוהלען, בתי מדרשים, ישיבות אין אנדערע מוסדות, דער ישוב אין יפו האלט אין וואכסען, יפו האט א וואונדערשעהנע אין פרוכטבארע אומגעבונג, זייער פיעל תבואות אין

בית הכנסת ישן במירון

קבר רבן שמעון בן יוחאי

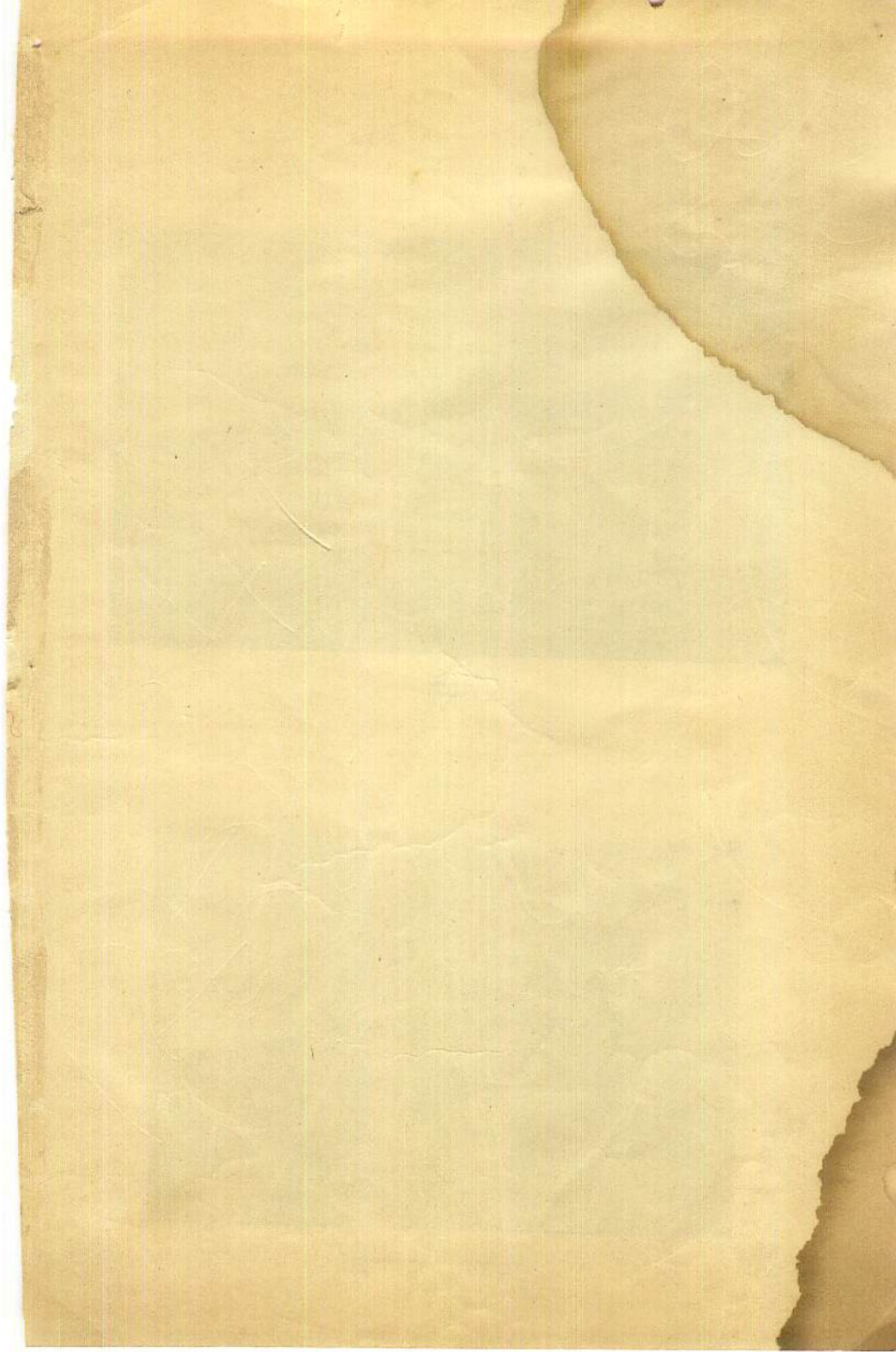

חיפה

מערה בהר הכרמל

פירות ואכסען דאָרט, דיא היינטיגע עולם בעזעטצען זיך פיעל אין יפו, פאָר 25 יאהר האבען דיא יודען פון יפו אין דער פארשטאדט געבויעט תל אביב וועלכע האט זיך ענטוויקעלט א גרויסע יודישע האנדעלשטאדט, זיא ציהט זיך ביז יפו אין זענען שוין ביידע וויא איין שטאדט אויף דעם ברעג פון ים, זיע האט פיעל איינוואנער (זידע ווייטער), אללעס יודען, זיא בענויטיגט מעהר יודישע מוסדות אין «תלמוד תורה חדרים» וויא זיא פערמאגט, אין דאצו יראת שמים.

קאפיטעל כא.

חיפה

א. חיפה איז דעסגלייכען א אלטע שטאדט אויף דעם ברעג פון ים מיט אגרויסען האפען, עס קומען שיפען פון סריען פון מצרים פון אנדערע לענדער פון נאָהנט אין ווייט, דאס הייריגע יאהר תרצ"ד איז פארטיג אין בענייעט גע- וואָרען דער נייער האפען וואס איז געבויט אויף דעם ברעג פון ים, וואס דיא גרויסע שיפען קעננען שאָן צו קומען ביז צום באָרטען, צום אלטען באָרטען האט מען נור מיט קליינע שיפפלעך אללעס צוגעפיהרט, דער פערקעהר אין חיפה ווערט דאדורך פיעל גרעסער, דיא היינטיגע עולם בעזעצען זיך פיעל אין חיפה, בויען פיעל הייזער בעשעפטיגען זיך מיט האנדעל אין פאבריקאציען, דיא שטאדט איז זייער שעהן, מיט איהר מאטעריעללע צושטאנד קענן זיך חיפה בערוהמען, אבער דער יודישער גייסטיגער צושטאנד פאָדערט נאָך פיעל אויסבעסערונג, וכפרט מיט קינדער ערציהונג אין גויסט פון תורה ויראת שמים.

ב. דיא שטאדט חיפה ציהט זיך ארויף ביז אויף דער הר הכרמל, דער הר הכרמל איז דער ברעג פון ים (ירמיה מ"ו), דיא אלטע שטאדט איז אויף דער עכנע נאָהנט צום ים, דיא נייע שטאדט איז געבויעט בארג אויף דאדורך צייגט זיא זיך פון ווייטען זעהר הערליך שעהן, דער הר הכרמל נופא איז זעהר רייך מיט גוטע פרוכטבארע פעלדער אין גערטנער, אין ווייז פאר שאַפ, דיא לופט אויף דעם הר הכרמל איז לויטער אין ריין, זעהר געזונד, עס קומען פיעל לייט אויף זומטער פרישע, צו דעם צוועק האט מען שוין געבויעט פיעל הייזער, גערטנער שפאצירגענג פאר קראנקע און שוואכע וועלכע קומען געניסען דיא גוטע לופט פון הר הכרמל, דער נביא (ישעיה ל"ה ב) רוהמט דעם הר הכרמל מיט זיין שעהנדייט.

ג. חיפה ווערט ערוועהנט פיעל אין תלמוד אין מדרשים, דיא בעלי תוספות זיין פראנקרייך האבען זיך פיעל קעזעצט אין חיפה.

ד. צו מערב פון הר הכרמל געפונען זיך פיעל היילען (מערות) פון אלטע צייטען, איינע איז דאָרט דיא בערוהמטעסטע מערה, געמליך מערת אליהו הנביא, א גרויסע הויכע ברייטע הייל, מיט שטיין אויסגעפלאסטערט, (וואָר- שיינליך האט מען דיא מערה אין שפעטערע צייטען פערטרעסערט אין שעהן גע- מאכט פון וועגען גרויסען כבוד פון אליהו הנביא), פיעל לייט קומען בעוו-

מען דיעזע מערה אין דאָרט מתפלל זיין, אין בעשטימטע צייטן צינד מען דאָרט פיעל ליכט, מען געסט עהל אויף דעם פלאסטער אין מליגט אריין קליידער וועלכע מען צינד לכבוד אליהו הנביא דאדורך זענען דיא ווענד אין דער באלקען פון דער מערה שווארץ פון רויך, עס איז אויספרוכירט אלבעקאנט בעש-טימט דאס דער געפעדערליכסטער קראנקער פון משוגעת אז ער געכטגט דרייא נעכט אין דער מערה ווערט ער געזונד, דאדורך ווערען אהין געבראכט פיעל קראנ-קע, דאָרט געפונען זיך בעטען אין וויעגען פיר קינדער, דער אראבער וואס זיין געהער דער אורט ווא דיא מערה געפונט זיך הימט זיע אין לאסט נור אריין פיר בעצאלדונג, אויך אנדערע פעלקער פערעהרען דיעזע מערה אין בעטן דאָרט, אבער א יוד וואָס קומט נור אויף דער שוועל פון דער מערה, ווערט איהם דאס הארץ שוין פיל מיט הייליגער עמפפינדונג, מען דענקט דא איז געשמאנען דער גרויסער נביא וואס איז שטורם לעבענדיג איז היממעל אריין, דא האט זיך דיא שכונה צו איהם בעווזען אלס ער איז אנגלייפען פון אהאב (מלכים א י"ד) דער איז דאס אויף וועלכען מיר האָפפען ער זאָל אונס זאנען דיא בשורה פון אונזער גאולה שלימה במהרה.

ד. אויף דעם שפיץ פון הר הכרמל געפונט זיך א טורם וועלכער רופט זיך הר אליאס, אין דעם טורם איז דא א מערה אין וועלכער עס איז דער קבר פון נביא אלישע דער תלמיד פון אליהו הנביא, עס געפונען זיך אויף דעם הר הכרמל רעשטען פון דעם מזבח וואס אליהו הנביא האט געבויעט אין דאס פייער פון הימעל איז אויף איהם גענייעדערט (מלכים א י"ז) ניש ווייט פון דארט איז דער «נחל קישון» אין וועלכען אליהו הנביא האט אומגעבראכט דיא פאלשע נביאים וואס האכען געדויענט עבודה זרה, היינצוטאג האכען דיא נוצרים מעהרערע קירכען אויף דעם הר הכרמל, דיא פיעלע יודישע קברים וואס זענען פון פארצייטען גע-וועזען אויף דעם הר הכרמל איז היינט מער ניש צו ערקענען.

קאפיטעל כב.

ישׁוב ארץ ישראל

א. ישׁוב ארץ ישראל דאס הייסט צו בעזעצען ארץ ישראל איז לויט רמב"ן איין מצוה פין תרי"ג מצות, אין אלל צייטען האבען יודען געטראכט צו בעזע-צען ארץ ישראל אין דיא צייטען פון דיא דייטשלענדער קרייצצוגע (די תתנ"ו 4856) זענען דיא יודען זעהר וועניג געבליבען אין ארץ ישראל, דער רמב"ן פאָה גענוי 700 יאהר האָט געמאכט איי עליה מיט פיעל לייט, זייט דאמאלס זענען יודען תמיד געגאנגען וואונען קיין ארץ ישראל, טייל האבען זיך מפרנס געווען זען פין ארכייט און אנדל טייל האבען געלעבט פון אונטערשטיצונג פון דיא הויך לאיץ יודען, וואס מען פלעגט דורך משולחים איינצוקאסיערען, שפעטער האבען זיך געגרינדעט דיא כוללים, יעדער קיבוץ האט א בעזונדער כולל וואס טיילט אויס דיא איינגעפלאסטענע געלדער פאר זיינע אָרימע תלמידי חכמים, דאס זענען

דיא כוללים וואס עקסיטירען היינט וואס דאס געלד פון דיא פושקעס פון צדקה
 לרבי מאיר בעל נס, אין דיא גרעסערע בעמערענע פיר קרן קיימת ווער עס ווילל
 שפענדען צום עוויגען אנדענקען אויף משניות לערנען אָדער אנדערא וואָהלאַנג-
 קייטען ווערדען געזאממעלט אין צום כולל געשיקט, פון דיעזע געלדער ווערדען אויס-
 געהאלטען פיעל ארמע תלמידי חכמים אונד פערשיעדענע אינשטיטוציאָנען וויא
 ביקור חולים, הכנסת כלה, תלמיד תורה און נאך פיעל אנדערע, דיעזעס רופט
 מען היינט «דער אלטער ישוב», דער «נייער ישוב» ווערט גערופען דיא יעניגע
 וואס קומען קיין ארץ ישראל קויפען פעלדער גערטנער, ארבייטען פערשיעדע-
 נע ארבייט, ניש פון צדקה צו לעבען, ליידער אבער דיא חפשים דיא פרייאַרענ-
 קערס וויללען פערשטויטען דעם אלטען ישוב, זייא בעמראכטען דיא תורה לער-
 נערס פאר איבעריגע עלעמענטען, וועלכע שטעהען זייא אים ווען, זייא האבען
 פערוואנדעלט דיא רבי מאיר בעל נס פושקעס אויף אנדערע אין וועלכע עס ווערט
 געזאממעלט געלד בלוים צו זייערע צוועקען, אמת, צו בויען ארץ ישראל אז א
 מצוה, אבער ארץ ישראל אָהנע תורה קענען מיר זיך ניש פאַרשטעללען, מיר הא-
 בען שוין געהאכט ארץ ישראל, אללע מלכים האבען אונס געאכטעט אין ווייל
 מיר האבען ניש געהאלטען דיא תורה זענען מיר פערמריבען געוואָרען, דיא תורה
 איז דיא נשמה פון יידישען פאָלק אין ווייל ניש יעדער קען לערנען תורה
 איז א חיוב אויסצוהאלטען דיא תורה לערנער איבערהויפט דיא וואס זיטען אין
 הייליגען לאנד, לאָמיר זעהן אין ארץ ישראל איבערהויפט אין ירושלים וועפעיעל
 קלויסטערס אין גלחים פון אנדערע אמונות אָהן א שיעור עס געפינען זיך אין דיא
 ווערען רייך אונטערשטיצט פון זייערע גלויבענס מענטשען, אין לעבען מיט דען
 גרעסטען כבוד אונזערע חפשים היינעגען העטען געוואָלט א לאנד און גאנצען
 אָהנע תורה אין אָהנע אמונה, פיעל פון זייערע פיהרער זענען שאָן געקאָממען
 צום בעקענען דאס מהעט געווען געברויכט דיא זוגער יא אין גייסט פון תורה
 צו ערציהען.

ב. היינט צו טאג איז דיא שטרעמונג צו דער עליה קיין ארץ ישראל
 זעהר גרויס, וויא אין פאַרוואָרט צו דיעזען ספר ערוועהנט אויב,
 אונזערע גדולים וצדיקים זענען ניש אייניג אין דער אנגעלעגענהייט, טייל זענען
 זעהר מסכים דאצו, אין פרויען זיך וויא מעהר יודען עס קומען אריין אין לאנד,
 טייל זעהען אין דעם איין התעוררות צו דער גאולה שלימה, טייל זענען ענטשיע-
 דען געגנער פין דער עליה, ווייל ליידער דיא הויפטלייטונג אין לאנד איז ווייט
 פון תורה אין יראת שמים, איבערהויפט קינדער ערציהען פאר אמת'ע יודען איז
 א שווערע אויפגאבע, אין שטארק ריזיקירט, מיר האבען קיין נביאים מיר האבען
 קיין רוח הקדש, וואס לאָזט זיך זאָגען א יודען וואס איז פערביטערט אין חוץ
 לארץ קיין אויסזיכט אויף פרנסה, אין טראכט אין ארץ ישראל פרנסה צו האָבען
 פאזר ניש קיין ארץ ישראל וואָ אז מען ווילל קען מען א זיך זיין, דער הויפט
 איז מען זאָלל וועללען, מען מוס האבען «מסירת הנפש» מואָל זיך דערווייטערן
 פון דיא חפשים, חלילה פון זייערע מעשים ניש לערנען, אדרבה אויפזוכען דיא
 אלטווישע מוסדות פון דיא יראים וחרדים אין וויא בייאהלפני צו זיין אין
 אללע אנגעלעגענהייטען.

טוב   קאפיטעל כב   ירושלים

ג. דאס דיא עליה קיין ארץ ישראל איז צום צוועק דאס לאנד מיט דער
געוואלד צו צו נעהמען איז איינע איינפאסינג וואס איז ניש על
פי התורה, אונזערע חכמים ז"ל האבען אונס דאס פערזאנט מיט א שבועה פון
הקב"ה, מיט דראהונג פון שווערע שטראפע (זעהע גמרא בתוכות דף ק"י), יודען
מוזען האבען אמונה אין ביאת משיח, און מוזען שטרענג האלטען דיא תורה
לויט וויאזוי דע אלטע מנהגים פיהרען אונס, אין אז יודען ווערען האלטען
דיא תורה, ווערען זייא פון דיא שונאים זיין געשיצט, אין וועלען בלייבען און
לאנד ביז ביאת הגואל במהרה.

קאפיטעל כג.

דיא בעפעלקערונג פון ארץ ישראל

א. לויט שטאטיסטישע אויס וויזע איז היינט דיא צאהל פאן דער בעפעלק-
קערונג פאן ארץ ישראל 1'170'000 זעלען, פאן דיע זענען 250'000
יודען דאס הייסט 22 1/2% ארץ ישראל איז מעהר בעזעצט פון יודען וויא
אללע לענדער אין אירושלים» וואונען 100'000 זעלען, פון דיא זענען 60'000
יודען, אין «חיפה» 64'000 זעלען, פון דיא זענען 26'000 יודען, אין «טבריא»
9'000 זעלען פון דיא זענען 5'500 יודען, אין «יפא» 63'000 זעלען, פון
דיע זענען 14'000 יודען, אין «תל אביב» 90'000 זעלען אללעס יודען
אין «צפת» 10'000 זעלען פון דיע זענען 2'500 יודען, אין «חברון» 17550
זעלען אין שכם 17'050 זעלען אין «לוד» 11'250 זעלען, אין «רמלה» 10'400
זעלען, אין «עכו» 7900 זעלען.

ב. דיא איינטיילונג, אין דיא שטערט וואונען 450'000 אין דיא דערפעל-
654'000 דיא בעדוויינער וואס וואנדערן 66'000 זעלען.

ג. לויט דיא גלויבענס, מאכמאדאנקער 815'000, קריסטען 105'000 דער
רעשט איז יודען, השו"ת זאלל זייא מעהרען אין היעמען פון דיא
שונאים ביז ביאת המשיח במהרה בימינו אמן.

